

STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI PHILOLOGIA

3

EDITORIAL OFFICE: Republicii no. 24, 3400 Cluj-Napoca • Phone 064-40.53.52

SUMAR - CONTENTS - SOMMAIRE - SOMARIO - INHALT

Profesorul MIRCEA ZDRENGHEA (1914-2001) (G. Gruică)	3
Professor MIRCEA ZDRENGHEA (1914-2001) (G. Gruică)	5
Lista publicațiilor profesorului MIRCEA ZDRENGHEA.....	7
Profesorul D.D. DRAȘOVEANU (Ștefan Oltean)	11
Profesorul D.D. DRAȘOVEANU (G.G. Neamțu, Ștefan Gencăraș)	13
Professor D.D. DRAȘOVEANU (G.G. Neamțu, Ștefan Gencăraș)	17
Lista publicațiilor profesorului D.D. DRAȘOVEANU.....	23
Ștefan OLTEAN, Observații cu privire la denotația întrebărilor • <i>On the Denotation of Questions</i>	27
Cristophe BRESOLI, <i>L'Atlas Linguistique Roumain de Sever Pop et Emil Petrovici: une contribution essentielle à la dialectologie romane</i>	37
Elena DRAGOȘ, Funcții argumentative ale enunțurilor autonome • <i>The Argumentative Functions of Boorubs (with respect to Ion Creangă's "Memories of My Boyhood")</i>	49
C. MILAS, Disocieri în vocabularul actual	59

G.G. NEAMȚU, Formele verbale nepersonale - sensuri noționale sau calificative? • <i>The Unpersonal Verbal Forms - Notional od Qualifying Meanings?</i>	71
Frieda EDELSTEIN, Beatrice TĂTARU, Despre propoziția circumstanțială de mod propriu-zisă în limba latină	79
Daiana CUIBUS, Asupra reflexivelor	87
Adela SILLER, Despre fonemele Č Š Ğ urmate de semivocale palatale	89
Maria ALDEA, Poetica ilocuționară: analiza unei fraze exclamative în context poetic (II)	97
Ioan BACIU, Morphologie roumaine, morphologie romane • <i>Morfologie română, morfologie romanică</i>	101
Ligia-Stela FLOREA, La phrase et son au-delà, deux univers disjoints • <i>Sentence and Discourse: are they dichotomic Categories?</i>	107
G. GRUIȚĂ, Exprimarea lingvistică a politeții • <i>The Linguistic Expression of Politeness</i>	127
Julia K. de PREE, On Transference as/and Desire	133
Benoît de CORNULIER, Signification par reproduction et "incises"	141
Onufrie VINȚELER, Noțiunea de obiect direct și indirect în limba română • <i>The Notion of the Direct and Indirect Object in Romanian</i>	145
Cassandra CRISTEA, The Last Voyage - A Pilgrimage between the worlds	151
Mirela LAZĂR, Fețe ale singurătății în narativa spaniolă din perioada consecutivă războiului civil • <i>Visages de la solitude dans la prose espagnole pendant la dictature de Franco</i>	161
Ștefan GENCĂRĂU, Strategii conversaționale • <i>Conversational Strategies</i>	175

PROFESORUL MIRCEA ZDRENGHEA (1914-2001)

G. GRUIȚĂ

Ne-a părăsit, la început de veac și de mileniu, profesorul Mircea Zdrenghea, reprezentant de seamă al școlii lingvistice clujene. Alături de Ion Pătruț, Romulus Todoran, Vasile Breban etc., făcea parte din generația de mijloc, care, spre deosebire de întemeietori, era un produs exclusiv al universității din capitala Transilvaniei.

Am lucrat ani buni în preajma sa, ca student, asistent și colaborator, în cadrul Catedrei de limba română, al cărei șef a fost. Am avut suficiente ocazii să-l cunosc, ca cercetător și dascăl, dar și în împrejurări care depășeau zona strict profesională. Specialiștii l-au apreciat pentru cercetările sale în domeniul gramaticii și al dialectologiei, dar studenții l-au îndrăgit pentru vocația sa de om al catedrei. Asupra acestui ultim aspect aș vrea să insist mai mult, întrucât, spre deosebire de opera scrisă, cea didactică nu e consemnată decât în memoria învățăcelilor și a colegilor apropiați, cu întâmplătoare prelungiri, uneori deformatate, în folclorul universitar.

Mircea Zdrenghea a fost, indiscutabil, un dascăl iubit de studenți. Popularitatea sa nu era una superficială, incompatibilă cu eficiența profesională. Dimpotrivă, multe serii de profesori de limba română, oameni de succes în meseria lor, afirmă cu recunoștință că au învățat gramatica pe care o știu (morfologia, în primul rând) de la profesorul Mircea Zdrenghea. Harul său didactic se manifesta în echilibrul pe care îl realiza între rigoarea științifică a conținutului și accesibilitatea metodologică a expunerii. Traducea într-o terminologie familiară conceptele greoaie ale noilor metode de cercetare, le explica pe îndelete, cu claritate, le făcea digerabile. O disciplină aridă, cum este morfologia, devenea accesibilă tocmai prin accentul pus pe aspectul metodologic, fapt neglijat de mulți colegi universitari.

Eficiența cursurilor sale, receptarea optimă a demersului său didactic se datorau, cred, și faptului că profesorul Mircea Zdrenghea practica o pedagogie a toleranței pozitive și a stimulării prin laudă. Această "blîndă exigență" nu era deloc scăzută, dar nici paralizantă de pretenții exagerate. Găsise și aici justa măsură, normalitatea, echilibrul. Studenții apreciau în mod deosebit acest lucru, mai ales că nu lipsea nici pe atunci dascălul-tiran, care crede că lumea începe și se termină cu disciplina lui și care monopolizează energia studentului, în mod abuziv, pentru un semestru sau chiar pentru un an întreg.

Simpatia reală a studenților era inspirată și de eleganța stilului polemic pe care-l practica Mircea Zdrenghea. Cursul de morfologie aborda multe probleme controversate, dar opiniile altor specialiști erau acceptate sau respins argumentat, în manieră academică, cu respect pentru preopinent, niciodată la modul brutal,

teribilist, "spectaculos", înfîlnit, din păcate, la unii. Pentru un auditoriu preponderent feminin, negările politicoase introduse prin formule ca "să mă ierte Laura Vasiliu" sau "aici marele lingvist Al. Graur s-ar putea să se înșele" etc. făceau o foarte bună impresie. Să mai adăugăm că toate acestea se înfîmplau în anii I și II, cînd se țineau cursurile menționate și cînd tinerii erau prinși în efortul adaptării la un mediu școlar superior, pretențios și stresant. Un om deschis, abordabil, respectuos, apropiat, fără pretenții absurde venea să ia locul dirigintelui din gimnaziu și liceu, în sufletul multor studenți, și să rămînă definitiv în memoria afectivă a acestor oameni. Am constatat acest lucru mulți ani la rînd, cu prilejul inspecțiilor de grad la diferite școli din Transilvania. Primul dascăl de care se interesau foștii noștri absolvenți era profesorul Mircea Zdrenghia, pe care-l evocau cu multă căldură și cu sinceră prețuire.

Mi-am pus întrebarea, cu ocazia tristă a despărțirii de Mircea Zdrenghia, dacă modelul său este depășit sau nu pentru tipologia de astăzi a didacticii universitare. Răspund, fără să ezit, că acest model devine tot mai actual, mai necesar, mai modern. Interesul universitarului pentru aspectul metodologic al misiunii sale înseamnă cuplarea competenței științifice cu o rafinată artă a transmiterii, a comunicării. Acest fapt este valabil și pentru opere scrise, iar Mircea Zdrenghia este, și din acest punct de vedere, un bun exemplu. Volumele **Analize gramaticale și stilistice** (1959, ed. a II-a 1966, în colaborare), **Limba română contemporană. Morfologia** (1970), **Probleme de analiză morfologică** (1971, în colaborare), zecile de studii și articole consacrate limbii române contemporane, dialectologiei sau lingvisticii generale sînt, toate, concepute sub semnul aceluiași echilibru între rigoarea științifică și accesibilitate. Chiar și monumentală ediție a operei lui Samuil Micu și Gheorghe șincai, **Elementa linguae daco-romanae sive valachicae** (Ed. Dacia, 1980), prin studiul introductiv și notele alcătuite, prin prezentarea textului latin și în variantă românească, profesorul Mircea Zdrenghia s-a supus aceluiași crez suprem al eficienței prin accesibilitate. Este un mesaj important, transmis de un om cu reală vocație pentru meseria pe care a practicat-o, un mesaj asupra căruia avem de meditat.

**PROFESSOR MIRCEA ZDRENGHEA
(1914-2001)**

G. GRUIȚĂ

At the beginning of a new century and millenium, professor Mircea Zdrenghea, an outstanding representative of the Linguistic School in Cluj, left us. Together with Ion Pătruț, Romulus Todoran, Vasile Breban etc., he belonged to the generation that, unlike the School founders, was the exclusive product of the University in Transylvania's capital.

I worked with him as a student, later as his assistant and colleague at the Department of Romanian Language, whose head he was. I had plenty of opportunities to know him as a researcher and as a teacher, but I also had the opportunity to know him in some other circumstances outside the limited domain of his profession. The specialists valued and respected him for his scientific research in Grammar and Dialectology, but the students loved and appreciated him mostly for his dedication and talent as a teacher. I would like very much to insist on this last aspect, because, unlike his written work, his teaching ability is not recorded anywhere but in the memory of his students and his colleagues, or is sometimes preserved in the university 'folklore'.

Mircea Zdrenghea was, beyond any shade of doubt, a teacher loved by his students. His popularity was not a superficial one, incompatible with his professional efficiency. On the contrary, many generations of teachers of Romanian language, most of them extremely successful in their profession, gratefully state that they had acquired the grammatical knowledge they have (especially morphology) from professor Mircea Zdrenghea. His didactic gift was expressed mainly in his ability to preserve a balance between the scientific rigour of the content of his lectures and their accessibility from a methodological point of view. He translated the difficult concepts of the new research methods into a familiar terminology, explained them in detail, clearly, made them easy to understand. A dry subject, like morphology, became accessible precisely because of the importance he gave to the methodological aspect, a fact neglected by many of his university colleagues.

The efficiency of his lectures and the successful reception were the result of his didactic approach, of the fact that Mircea Zdrenghea made use of a pedagogy of positive tolerance and of stimulation through praising. This 'gentle exigency' was neither too feeble nor too demanding to frighten. He found here, too, the right measure, the normality, the equilibrium. His students appreciated him for this, especially because in that period there still existed tyrant-teachers who believed that the world began and ended with their subject, who abusively monopolized the students' energy, for one semester or even for a whole academic year.

The real sympathy that the students had for him was also inspired by the elegance of his polemic style. His lectures in Morphology tackled many controversial problems, but he motivated, accepted or rejected other specialists' opinion in an academic manner, respecting their views. He never rejected any opinion in a brutal, "spectacular" manner as some other teachers did. His polite remarks were always introduced by formulae like: "May Laura Vasiliu forgive me..." or "Here, the great linguist Alexandru Graur might be wrong" etc., made a very good impression on the mostly feminine audience. We feel compelled to add that all these lectures were given in the first two years of academic life for the students who also had to make an effort to adapt themselves to a level of teaching superior to that in the High School, a more demanding and stressing level. An open hearted man, accessible, respectful, close, without any absurd requirements, replaced the form teacher of the secondary and high school in the hearts of the students. That is why he will remain forever in the affective memory of these people. I noticed this thing year after year, during the inspections I had to make to teachers in different schools in Transylvania. The first teacher our former students asked about was professor Mircea Zdrengea, whom they warmly evoked, with sincere appreciation.

On the sad occasion of his death I asked myself whether his model is old fashioned or not for the current typology of university didactics. And, I can say without any hesitation, that his model becomes more and more modern. The academics' interest in the methodological aspect of his mission implies a mixture of the scientific competence with the refined art of communication. This thing is also true for Mircea Zdrengea's written work. His volumes ***Analize gramaticale și stilistice (Grammatical and Stylistic Analyses)*** (1959, 2nd edition 1966, in collaboration), ***Limba română contemporană. Morfologia (Contemporary Romanian Language)*** (1970), ***Probleme de analiză morfologică (Problems in Morphological Analysis)*** (1971, in collaboration), the numerous studies and articles dedicated to the contemporary Romanian language, Dialectology or General Linguistics are, all of them, conceived under the sign of the same equilibrium between the scientific rigour and accessibility. Even the impressive edition of Samuil Micu and Gh. Sincai's ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*** (Ed. Dacia, 1980), with its introductory study and its notes, with the presentation of the Latin text in Romanian translation, shows that professor Mircea Zdrengea submitted himself to the same credo of efficiency through accessibility. This is a very important message, transmitted by a man with a real vocation for his profession, a message upo which we should meditate.

LISTA PUBLICAȚIILOR PROFESORULUI MIRCEA ZDRENGHEA
Prezentare selectivă
/Selection of professor Mircea Zdrenghea's books and publications/

1948

Analogii în conjugarea verbului auxiliar a fi, /Analogies in the conjugation of the verb to be/, în "Dacoromania", Cluj, II, 1948, p. 194-196.

1951

Limba română vorbită de sașii de la Cîlnic, /The Romanian spoken by the Saxons from Cîlnic/, în "Studii și Cercetări Lingvistice", Cluj, II, nr. 1-2, 1951, p. 328-345.

1954

Pentru un dicționar istoric al limbii române, /For a historical dictionary of the Romanian Language/ în "Limba română", III, nr. 3, 1954, p. 69-73.

1955

Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative-relative și nehotărâte)?, /Determinative adjectives or pronouns (possessives, demonstratives, interrogative-relative and indefinite)/, în "Limba română", IV, nr. 4, 1955, p. 83-90.

1956

Articulat-nearticulat, /Determined – Undetermined/, în "Cercetări de Lingvistică", Cluj, I, nr. 1-4, 1956, p. 137-140.

1956

În legătură cu vocativul, /On the Vocative Case/, în "Limba română", V, nr. 6, 1956, p. 55-59.

1957

În legătură cu evoluția sistemului vocalic al limbii române, /On the evolution of the vowel system in Romanian/, în Analele științifice ale Univ. "Al. I. Cuza", III, nr. 1-2, 1957, p. 153-162.

1958

În legătură cu topica obiectului direct și a celui indirect, /On the word-order of the direct and indirect object/ în Analele științifice ale Univ. "Al. I. Cuza", IV, 1958, p. 205-209.

1958

Raporturi lingvistice româno-germane, /Romanian-German linguistic relationships/, în "Studia UBB. Philologia", fasc. 1, 1958, p. 135-143.

1958

Un vocativ regional, /A regional Vocative/, în vol. **Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani**, Editura Academiei, București, 1958, p. 939-940.

1960

Este vocativul un caz?, /Is the Vocative a case?/ în "Studii și Cercetări Lingvistice", XI, nr. 3, 1960, p. 797-801.

1960

O nouă clasificare a părților de vorbire, /A new classification of the speech parts/, în Analele științifice ale Univ. "Al. I. Cuza", VI, nr. 2, 1960, p. 111-118.

1960

Quelques considérations sur l'évolution du système vocalique de la langue roumaine, /Some considerations on the evolution of the vowel system in Romanian/, în "Revue Linguistique", V, nr. 1, 1960, p. 91-99.

1960

Un, o – articol, numeral, pronume, /Un, o – article, numeral, pronoun/, în Limba Română, V, 1960, p. 37-39.

1961

Cultivarea limbii în discuție publică, /The language development in public discourse (conversation?)/, în Limba Română, X, nr. 2, 1961, p. 168-170.

1964

În legătură cu numeralul și adverbele cantitative, /On the numeral and the quantifying adverbs/, în "Studia UBB. Philologia", fasc. 2, 1964, p. 117-119.

1965

Articol sau pronume?, /Article or pronoun?/, în vol. **Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani**, Editura Academiei, București, 1965, p. 1029-1032.

1965

Toponimice din Valea Sebeșului, /Toponyms from the Sebes Valley/, în "Cercetări de Lingvistică", Cluj, X, nr. 2, 1965, p. 345-248.

1967

Există adjective posesive în limbile romanice, /Are there possessive adjectives in the Romance languages/, în "Cercetări de Lingvistică", Cluj, XII, nr. 1, 1967, p. 81-88.

1969

Considérations sur le rapport entre la langue et la pensée, /Considerations on the relation between language and thought/, în vol. **Actes du X-e Congrès International des Linguistes. Vol. I**, Bucarest, Edit. De l'Académie, 1969, p. 541-547.

1969

Sextil Pușcariu. Lexicolog și lexicograf, /Sextil Pușcariu. Lexicologist and lexicographer/ în "Studia UBB. Philologia", fasc. 1, 1969, p. 113-116.

1970

Limba română contemporană. Morfologia. Curs pentru studenții de la Secția de limbă și literatură română, /Contemporary Romanian Language. Morphology. (Lectures)/, Cluj, 1970-1972.

1971

Premièrs essais de phonétique et de morphologie historiques roumaines à la fin du XVIII-e siècle, /The first essays of Romanian Historical Phonetics and Morphology at the end of the 18th century/, în vol. **Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică**, vol. 2, Editura Academiei, București, 1971, p. 1391-1396.

1971

Probleme de analiză morfologică, /Problems of morphological analysis/, Editura științifică, București, 1971. /în colaborare/

1973

Din trecutul satului Sebeșel, /From the history of Sebeșel village/, în "Apulum", XI, 1973, p. 527-537.

1976

Probleme de limbă în "Loghica" lui Samuil Micu, /Language problems in Samuil Micu's "Loghica"/, în "Cercetări de Lingvistică", XXI, nr. 2, 1976, p. 175-181.

1977

Sextil Pușcariu și limba contemporană, /Sextil Pușcariu and the contemporary language/, în **100 de ani de la nașterea lui Sextil Pușcariu**, Cluj-Napoca, 1977, p. 71-78.

1977

Structura etimologică a cuvintelor cuprinse în vocabularul din "Elementa linguae daco-romanae sive valachicae", /The etymologic structure of the words in the vocabulary of "Elementa linguae daco-romanae sive valachicae"/, în "Cercetări de Lingvistică", XXII, nr. 2, 1977, p. 261-263.

1980

Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Elementa linguae daco-romanae sive valachicae. Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, / Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Elementa linguae daco-romanae sive valachicae. Introductory study, translation of texts and notes by Mircea Zdrenghea/, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980.

1980

Theodor Capidan și problemele limbii române contemporane, /Theodor Capidan and the problems of the contemporary Romanian Language/, în "Analele Academiei R.S.R.", seria a IV-a, București, 1980, p. 202-205.

1981

Elementa linguae daco-romanae sive valachicae – La 200 de ani, /Elementa linguae daco-romanae sive valachicae – 200 years/, în "Cercetări de Lingvistică", XXVI, nr. 1, 1981, p. 11-15.

1982

Ion Heliade Rădulescu, Gramatică Românească, Editura Eminescu, București, 1980, 560 p., în "Cercetări de Lingvistică", XXVII, nr. 1, 1982, p.90-91.

1983

Despre sistemul ortografic al lui Samuil Micu, /On Samuil Micu's orthographic system/, în "A.U.I.", XXVIII/XXIX, 1982-1983, p. 203-206.

1984

Nicolae Drăganu, în "Tribuna", XXVIII, nr. 7, 16 febr. 1984, p. 3.

1984

Nicolae Drăganu – omul și profesorul, / Nicolae Drăganu – the man and the professor/, în Cercetări de Lingvistică, XXIX, nr. 2, 1984, p. 112-115.

1986

Cu privire la ortografia lui Gheorghe Șincai, /On Gheorghe Șincai's orthography/, în "Cercetări de Lingvistică", XXXI, nr. 1, 1986, p. 3-8.

PROFESORUL D.D. DRAȘOVEANU

ȘTEFAN OLTEAN

Facultatea de Litere a suferit o grea pierdere: ne-a părăsit, la vârsta de 70 de ani, profesorul universitar doctor D. D. Drașoveanu, eminent profesor al Universității clujene, dascăl de vocație, șef al Catedrei de Limba Română, strălucit reprezentant al lingvisticii române, creator de școală în domeniul sintaxei limbii române, la care s-au format numeroase generații de studenți, profesori și cercetători.

Pierderea este irecuperabilă nu numai pentru Facultatea de Litere sau Catedra de Limba Română, ci și pentru lingvistica română în general, golul lăsat în urma dispariției sale neputând fi suplinit.

Fost șef al Catedrei de Limba Română și Lingvistică Generală după anii 90, profesorul D. D. Drașoveanu sau, pe scurt, D. D., știa bine ce are de făcut și și-a văzut împlinită dorința: a creat, prin talentul și strădaniile sale, o școală de sintaxă la Cluj, unică în România, pe care a însuflețit-o, a călăuzit-o și a consacrat-o pe plan național. Mai mult chiar, idei ale sale au penetrat și dincolo de granițele țării, căci Profesorul a fost un lingvist de talie mondială.

D. D. Drașoveanu a ilustrat prin ampla sa activitate profilul unui cărturar exemplar, deschizător de drumuri și creator de stil în domeniul cercetărilor asupra limbii române contemporane. Generații în șir de studenți, cadre didactice, colegi de la Universitatea Babeș-Bolyai și cercetători vor păstra vie amintirea excepționalelor sale cursuri și contribuții științifice. De unde însă impactul acesta puternic al ideilor lui D. D. Drașoveanu asupra studenților, lingviștilor și sintacticienilor? Desigur, el provine de la calitatea excepțională a cursurilor sale sau, mai precis, al Cursului, unic la Facultatea de Litere prin forța și spectacolul său, care a creat o stare de efervescență în rîndul celor care îl audiau. Fenomenul nu poate fi rupt de intuițiile absolut geniale ale lui D. D. Drașoveanu, de logica impecabilă a gândirii sale, clădită pe argumente, contraargumente și contraargumente la contraargumente. Căci Profesorul, conștient de noutatea, originalitatea și forța ideilor sale, anticipa posibilele reacții și avea pregătit răspunsul care întotdeauna îi dădea câștig de cauză. Convingerile sale erau ferme, logica sa era impecabilă, ea se desfășura cu o precizie exemplară din treaptă în treaptă. Era ceva uimitor. Gîndurile sale nu erau convolute; dimpotrivă, impresionau prin simplitatea lor, prin limpezimea de cristal, tipice oricărui edificiu trainic. Puterea de convingere și, totodată, de seducție era totală. Profesorul nu citea, ci dialoga, iar cursul își rămînea viu în memorie. Nu este deci de mirare că D. D. Drașoveanu a influențat și format generații de lingviști. El a scris și cărți, a publicat numeroase articole și studii, toate din dorința sinceră de a descoperi adevărul despre structura limbii române. și a reușit.

Înainte de toate însă Profesorul D. D. Drașoveanu a fost un om de o corectitudine și consecvență exemplare. Asemenea oricărui mare creator și om de știință el căuta dovezi palpabile, lua faptele lingvistice și le analiza cu mîgală. Nu se aventura cu răspunsuri imprecise. Uneori ajungerea la adevăr era laborioasă. Mi s-a relatat, de pildă, că o elevă l-a rugat să îi explice structura unui exemplu foarte

complicat din Creangă. Profesorul Drașoveanu a rupt jumătatea de pagină, a citit-o, apoi a reținut-o, întrucît nu avea răspunsul exact. Întrebarea copilului s-a bucurat însă de aceeași atenție cu care erau tratate marile întrebări. Odată enigma dezlegată, jumătatea de pagină a fost returnată, după mai mulți ani, posesoarei. Este un exemplu de corectitudine și consecvență, conjugate cu o curiozitate neobișnuită. Purta cu el discuții interesante nu numai despre lingvistică sau structura limbii române, dar și despre subiecte dintre cele mai diferite. Era conștient de valoarea sa, dar nu o afișa public. Îi producea bucurie o vorbă de recunoștință și își exprima mulțumirea pentru ea. Îmi amintesc, în această ordine de idei, că i-am relatat mai demult, pe la începutul anilor '90, că pentru generația mea cursul său a fost un adevărat model, că el este și rămîne pentru noi Profesorul. Cu modestia caracteristică, mi-a mulțumit și mi-a spus că se bucură de ceea ce aude.

Pentru întreaga sa activitate, pentru tot ce a făcut pentru Facultatea de Litere și lingvistica română, îi datorăm profesorului D. D. Drașovranu cu prisosință omagiile noastre și îi aducem, acum, în acest trist moment, un prinos profund. Totodată, transmitem sincerele noastre condoleanțe familiei greu încercate.

Să ne amintim mereu energia și puterea de convingere a Profesorului D. D. Drașovanu. Acestea, împreună cu Cursul său, îi vor păstra vie memoria, iar el va continua să existe pentru noi.

Prin tot ce a realizat, Profesorul D. D. Drașoveanu ne-a părăsit, desigur, împăcat cu sine și cu sentimentul datoriei împlinite.

Dumnezeu să-l ierte! Odihnească-l în pace!

PROFESORUL D.D. DRAȘOVEANU (1931 – 2001)

G.G. NEAMȚU, ȘTEFAN GENCĂRĂU

Urmărind istoria lingvisticii și a filologiei românești pe școli, D. Macrea remarcă, în cazul grupării clujene, un interes deosebit față de lingvistica diacronică, o deschidere spre domeniul istoriei limbii, dar și spre lingvistica generală, romanistică, lexicologie, lexicografie, fonetică, fonologie, ortografie, geografie lingvistică, stilistică, toponimie, antroponimie și spre multe alte științe ale limbajului ale căror teritorii aveau să se configureze mai târziu.

Numele avute în vedere de către Macrea erau, înainte de toate, cele ale întemeietorilor: Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, Ștefan Pașca, toți aceștia profesori la catedra de limba română a facultății noastre și cercetători în cadrul Muzeului Limbei Române.

Consecventă, școala lingvistică clujeană și-a asumat, o bună bucată de vreme, cercetarea în domeniile consacrate prin activitatea lui Sextil Pușcariu, în dialectologie și istoria limbii, pentru ca, la mai puțin de o jumătate de veac de la înființarea Muzeului Limbei Române, să-și afirme disponibilitatea de a aborda problemele limbii în diversitatea ori, cum se spune azi, în integralitatea lor, poate, tocmai spre a da înfățișarea unei construcții durabile operei ce i se prezenta, în 1978, lui Macrea drept "șantier pe care nu s-au terminat clădirile mărețe proiectate".

În acest an în care *au plecat dintre noi doi* dintre cei ce au pledat pentru consecvență în cercetarea lingvistică clujeană, se cuvine să arătăm că, dacă lui Romulus Todoran îi revine meritul de a fi făcut să dăinuiască cercetarea diatopică a românei, celor ce ne-au părăsit de curând, lui *Mircea Zdrenghea* și lui *D.D. Drașoveanu* le datorăm "îndreptarea" spre abordarea sincronică a limbii, spre româna contemporană, așezarea firească a interesului pentru morfologie și pentru sintaxă în buna tradiție a lingvisticii închipuite de Pușcariu.

D.D. Drașoveanu rămîne, atît pentru cei ce s-au format sub directa lui îndrumare, cît și pentru toți aceia care, fără a fi avut privilegiul de a-i fi în preajmă, au găsit în opera lui punctul de plecare, argumentul pentru propria lor întreprindere științifică, *șeful de necontestat al școlii clujene de gramatică* din ultimii 30 de ani, titularul regretat și de neegalat al *Cursului de sintaxă a limbii române contemporane* de la Facultatea de Litere din Cluj-Napoca.

Fără riscul de a greși sau de a exagera, se poate spune că puțini dintre profesorii universității clujene au creat după război, asemenea lui D.D. Drașoveanu, o adevărată școală de gramatică, în sensul unei apreciable grupări de forțe intelectuale, în speță de gramaticieni, în jurul unei personalități științifice, cercetători lanșați în activitatea științifică și formați în spiritul concepției gramaticale a lui D.D. Drașoveanu, ale cărui idei, sugestii, observații stau în germene la baza altor studii și cărți ale lingviștilor clujeni din perioada 1970-2000.

Majoritatea lor, mai tineri sau mai puțin tineri, se revendică din această orientare, se consideră deschis tributari ideilor științifice ale acestui om, sau, după

o expresie frecventă în spațiul mai larg, cel puțin în cel al filologiei transilvănene, **fac gramatică à la D.D.**

Lăsînd la o parte frumusețea retorică a cursurilor sale, felul inimitabil de a-și argumenta ideile și de a-și captiva auditoriul, personalitatea profesorului D.D. Drașoveanu s-a conturat și s-a individualizat pregnant în lucrările sale privind în esență sintaxa limbii române contemporane, iar, prin concepte, definiții, demonstrații și argumente logice, vizînd sintaxa generală, organizarea și funcționarea limbii ca mijloc de comunicare interumană.

Profesorul D.D. Drașoveanu și-a construit de-a lungul anilor un sistem personal, profund original, de abordare a gramaticii, un sistem care prin concepte, definiții și organizare mateematică devine inconfundabil.

Coloana vertebrală a acestui sistem o constituie **sintagma**, unitate fundamentală (= și minimală, și maximală) a nivelului gramatical, constituită din doi termeni, totdeauna numai doi, și **relația** ce-i organizează și-i investește cu calitatea de termeni. Aceasta, relația, este definită ca raport de solidaritate între un gramatem (= morfem, conectiv) în expresie și, în conținut, un **sens relațional**, entitate de semantică gramaticală introdusă și definită explicit de D.D. Drașoveanu în gramatică, și nu numai în cea românească.

Tot ceea ce a scris profesorul D.D. Drașoveanu se poate încadra, ca parte componentă, în acest sistem, ca paragrafe sau capitole într-o vastă monografie cu acest titlu. acest sistem, nou sub aspectul concepției fundamentale despre gramatică, se structurează arhitectonic într-un număr mare de idei și concepte gramaticale personale a căror prezentare, doar cu definiții și exemplele de rigoare, ar putea constitui un dicționar de idei gramaticale. strict cantitativ, profesorul D.D. Drașoveanu nu a scris mult, dar studiile și articolele sale sînt de o mare densitate, într-o redactare aproape matematizată, încît fiecare studiu poate fi considerat un 'rezumat' sau un set de 'concluzii' la o lucrare mai amplă.

Majoritatea studiilor și articolelor sale au fost publicate în revista **Cercetări de lingvistică** din Cluj-Napoca. E în solidaritatea lingvistului cu această revistă o înțelegere superioară a rolului pe care personalitatea incontestabilă trebuie să și-l asume.

Profesorul D.D. Drașoveanu s-a atașat foarte rar ideilor altora pentru a le dezvolta. Nu a fost tributar modelor, ci a fost **creator de idei**. El și-a prezentat, dezvoltat și argumentat ideile proprii. (De aici aparența (înșelătoare) a documentării bibliografice modeste.)

Pentru a crea o imagine, oricît de săracă, trunchiată și aproximativă, prezentăm sumar cîteva dintre contribuțiile majore ale profesorului D.D. Drașoveanu, dintre care, unele, cele mai multe, au intrat într-un fond "clasic" al literaturii de specialitate, constituind puncte de referință, indiferent dacă sînt acceptate sau nu.

În acest sens, dintre tezele gramaticale care îl individualizează pregnant, în raport cu așa-zisa gramatică «oficială», cu cei mai mulți dintre gramaticieni, în raport cu manualele școlare și diversele materiale de uz didactic, amintim:

– Relația dintre predicat și subiect este una de subordonare prin acord
– Elementul predicativ suplimentar, indiferent de natura lui morfologică, nu este o funcție sintactică dublu-subordonată, ci are statutul unui atribut de tip special, raportat exclusiv la nume, dar în prezența obligatorie a unui verb semantic, factorul condiționant.

– Nu există verbe «copulative» sau de relație și implicit nici predicat nominal construit dintr-un asemenea verb și un nume predicativ, ci toate verbele la

mod personal sînt predicative deopotrivă și au funcția unică de predicat verbal, prin aceasta numele predicative situîndu-se în afara predicăției (= extrapredicativ).

– Apoziția (= "reală apoziție", cea izolată de rest prin pauze, în scris prin pereche de virgule) nu este o funcție sintactică, nu este un "relat", ci un segment parantetic, situat în afara relației. Este desprins din apoziție așa-numitul atribut substantival nominativ (rîul Mureș), care, în fapt, nu are nimic de-a face cu apoziția (= "falsă apoziție").

– Din punct de vedere funcțional, cazurile se împart în cazuri 1, cazuri 2 și cazuri 3, epuizînd la nivelul propoziției, flexiunea (cazuală), acordul (adjectival) și joncțiunea (prepozițională).

– Între nivelurile limbii, nivelul gramatical este unul singur, nu poate fi conceput un nivel morfematic (morfologic) separat de nivelul sintactic (sintagmatic) prin nivelul lexematic.

– Relațiile sintactice sînt numai de două feluri — de coordonare și de subordonare, tipuri net distincte prin cel puțin 11 perechi de note), iar un al treilea tip de relație se exclude.

– Oprează prin perechi de trăsături cîteva antinomizări fundamentale : categorii gramaticale de relație vs categorii gramaticale de opoziție, unicitate vs multiplicitate, **pe** morfem vs **pe** prepoziție, cuvinte cu regim verbal personal vs cuvinte cu regim nominal cazual, legături sintactice de la dreapta la stînga vs legături sintactice de la stînga la dreapta, sintagme condiționate vs sintagme necondiționate, viitorul în trecut vs viitorul posterior.

La acestea se pot adăuga reflecțiile mai recente de mare densitate și profunzime despre tranzitive, predicăție, personal / impersonal / unipersonal, moduri dicotomii discutabile ș.a. Toate acestea ne fac să vedem în regretatul nostru profesor, în D.D. Drașoveanu, un sintactician de seamă, dublat de un logician pe măsură, un reprezentant remarcabil al gramaticii generale actuale de orientare neotraditională și structuralistă, de un formalism moderat, cu accentul aproape exclusiv pe gramatica limbii (= a sistemului), nu a vorbirii (= nu a enunțului) ; în obiectul gramaticii à la D.D. elementele 'conținut' și 'expresie' apar într-un raport echilibrat, ponderea fiecăruia dintre aceste elemente în judecata gramaticală de valoare preuspunînd, la rîndu-i, un echilibru.

Credem că vremurile ce vin vor da multă dreptate acestui gramatician de vocație, validîndu-i tezele și antitezele, așezîndu-l printre gramaticienii în locul ce i se cuvine prin ceea ce a scris, nu mult, dar bine, prin construcția sa pe verticală, nu pe orizontală.

D.D. Drașoveanu s-a bucurat de prețuirea colegilor săi nu numai pentru intuițiile sale în cercetarea sintactică a limbii, nu numai pentru că a văzut în relația sintactică o unitate fundamentală, ci, mai ales, pentru că a știut să descopere în relația omenească, sinceră, colegială, autoritară și prietenească în același timp, un punct de plecare pentru o construcție academică numită simplu – catedră. Parcurgînd treptele ierarhiei universitare și asumîndu-și responsabilitățile specifice acesteia, inclusiv funcția de șef de catedră, D.D. Drașoveanu a înțeles că menirea unui profesor e aceea de a recunoaște valoarea, de a o lăsa să se manifeste sub privirea ocrotitoare a celui ce, înțelept fiind, a învățat să dăruiască.

E greu de găsit o expresie potrivită pentru a exprima regretul față de această pierdere resimțită de întreaga Catedră de limba română chiar dacă sunt multe expresiile limbii române care vin în ajutor atunci cînd trebuie să vorbim

despre marea plecare a ființei, despre trecerea în dincolo. Sunt cuvinte ce ușurează sufletul, alină și împacă, dînd puterea de a spune ceea ce e de nespus.

Cum nu ne prea împăcăm cu imaginea înfricoșătoare a verbului *a muri*, dăm sfîrșitului înțelesul unei absențe și spunem despre cel ce, de la o vreme, nu mai este că ne-a părăsit, că a plecat, că s-a dus. Trecem astfel un prag și înțelegem de ce exclama Arghezi: *așa e jocul...*

și totuși ! Sunt oameni despre care nu se poate spune că doar *au fost*.

Sunt oameni la a căror mare plecare limba nu sare în ajutor tocmai pentru că absența lor e tăgăduită de ceea ce au dăruit.

Mircea Zdrenghea și D.D. Drașoveanu sunt doi dintre aceștia !

Cei ce i-au cunoscut, au învățat de la cel dintîi că limba este o instituție căreia merită deplina dăruire. Mircea Zdrenghea dobîndise această convingere de la Sextil Pușcariu, despre care întotdeauna vorbea cu evlavie. Studenții și confrății săi căutau înțelesuri în nesfîrșitele profesiuni de credință pe care le susținea întotdeauna atunci cînd, în abordarea problemelor controversate de fonetică sau de morfologie găsea argumentul suprem în cartea maestrului său, în ineuizabila *Limba română* a întemeietorului de școală lingvistică clujeană despre care vorbea întotdeauna cu mîndrie în timp ce cei ce-l ascultau constatau cu mirare că spunea mai nimic despre propria sa persoană și aproape totul despre alții, desigur, despre Sextil Pușcariu — mai ales. Rostea nume ce și-ar fi meritat locul în manuale. Auditoriul înțelegea din ceea ce profesorul spunea că Pușcariu, Petrovici, Sever Pop și mulți alții vin de undeva dintr-o epocă de deplină mîndrie pentru orice student, pentru orice lingvist, dar, același auditoriu nu înțelegea sau nu avea timp să se întrebe care e locul Profesorului care vorbea în acea devenire a filologiei clujene. Era o neînțelegere și un fel de uitare pe care o strecura în suflet însuși Profesorul, fiindcă nu agrea ideea că s-ar putea vorbi în prezența lui despre contribuțiile semnate de el , despre meritele sale. De ce așa ? De ce atîta modestie ? Poate fiindcă, asemeni intelectualilor interbelici, Mircea Zdrenghea nu pretindea decît în măsura în care oferea. Manifesta respect nu spre a pretinde respectul altora, nu după ce alții, prin aplecarea capului sau prin mai multă ori mai puțină verticalitate, fie aceasta chiar și morală, îi cîștigau bunăvoința, ci înainte de toate, pentru a proba prin propriul exemplu că a înțeles, din modelul înaintașului său, Sextil Pușcariu, care este rolul și rostul universitarului.

Format la aceeași școală, D.D. Drașoveanu nu este doar sintacticianul inegalabil care în veacul deja trecut a ilustrat cea mai importantă dintre științele românei contemporane. Asemeni lui Mircea Zdrenghea, D.D. Drașoveanu e o legendă greu de șters din sufletul a generații de studenți și de profesori care vor face mereu apel la exemplele sale de limbă vie, la maniera de a argumenta și de a distinge, la sistematica pe care, cel puțin reprezentarea relației și în ordinea cazurilor, a impus-o în pofida tuturor aceluia care au considerat cercetarea gramaticală închisă imediat ce a apărut un anumit tratat și nu au înțeles că în știința limbi adevărurile nu sunt toate eterne. Pledînd pentru o continuă revenire, pentru o reevaluare a tratatelor oficiale, D.D. Drașoveanu proba, asemeni lui Mircea Zdrenghea, un sentiment de respect și de responsabilitate față de cei ce îi apăreau drept beneficiari ai strădaniilor sale, studenții, profesorii și, prin aceștia, toți cei ce mai tîrziu au recunoscut că sintaxa nu începe cu D.D., nu sfîrșește cu D.D., ci, ca știință a relației, cu D.D., cel puțin pentru limba română, sintaxa se întemeiază...

**PROFESSOR D.D. DRAȘOVEANU
(1931 – 2001)**

G.G. NEAMȚU, ȘTEFAN GENCĂRĂU

Studying the development of Romanian linguistics and philology according to different schools, D. Macrea noticed that the linguistic school from Cluj was very much interested in diachronic linguistics, with a special interest in the history of the language, but also in general linguistics, Romance linguistics, Lexicology, Phonetics, Phonology, Orthography, Linguistic Geography, Stylistics, Toponymy, Antroponymy, and in many other language sciences whose borders took shape later. The names D. Macrea referred to were, first of all, those of the founders: Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, Ștefan Pașca, all of them professors at the Department of Romanian Language in our Faculty and researchers at the Museum of Romanian Language.

Respecting its principles, the Linguistic School from Cluj assumed, for a long time, the scientific research in domains made well-known by Sextil Pușcariu's activity, in Dialectology and the History of Language. Then, less than 50 years after the foundation of the Museum of Romanian Language, it declared its availability to approach the linguistic problems in their diversity, or, as it is said today, in their integrality, precisely to give the form of a lasting structure to the work that looked to Macrea in 1978 as "a building site where not all the great buildings were finished".

This year, when two of the ones who pleaded for consistency in the linguistic research left us, we should mention that, if Romolus Todoran made the diatopic research of Romanian language last, those who recently left us, Mircea Zdrengea and D.D. Drașoveanu, 'pointed' to the synchronic approach of the language, to the contemporary Romanian; they were interested in Morphology and Syntax, following the linguistic tradition Pușcariu initiated.

D.D. Drașoveanu is - both for those who studied under his direct guidance and for all those who, without having the privilege to be near him, found in his work the starting point, the argument for their own scientific research - unquestionably, the founder of the Grammatical School in Cluj for the last 40 years, and the holder of the Contemporary Romanian Language Syntax chair at the Faculty of Letters in Cluj-Napoca.

Without any exaggeration, we can say that very few of the academics from Cluj created, after the war, as D.D. Drașoveanu did, a real Grammar school, in the sense of an appreciable grouping of intellectual forces, especially researchers in the grammatical structure of language, near a scientific personality, researchers involved in scientific activity and trained according to D.D. Drașoveanu's ideas, suggestions, remarks, that were the basis of some other studies and works of the linguists in Cluj, between 1970-2000.

Most of them, more or less young, recognise this orientation, they consider themselves obliged to this man's scientific ideas, or, using a more frequent expression, at least for the Transylvanian philology, "they make grammar à la D. D."

Besides the rhetorical beauty of his lectures, his inimitable style of motivating his ideas and of captivating his audience, professor Drașoveanu's personality was deeply outlined and individualized in his works on the Syntax of Contemporary Romanian Language, and in concepts, definitions, demonstrations and logical arguments concerning general syntax, the organization and the functioning of the language as a means of communication.

Professor Drașoveanu built, through years, a personal system, deeply original, of approaching Grammar, a system which, through its concepts, definitions and mathematical organisation became distinct.

The fundamental element of this system is the *syntagm*, the primary unit (also a minimal and a maximal one) of the grammatical level, consisting of two terms, always two, and the *relation* that organises them and gives them the quality of 'terms'. The relation is defined as a relation of solidarity between a 'gramatem' (morpheme, connective) in its expression, and, in its content, a *relational meaning*, a semantic and grammatical entity, explicitly defined and introduced by D.D. Drașoveanu in grammar (but not only in the Romanian grammar).

Everything that D.D. Drașoveanu wrote can be looked at as a constitutive part of this system, as paragraphs or chapters of a large monograph with this title. This system, new in its fundamental look on grammar, is architecturally built by a great number of ideas and personal grammatical concepts, and their presentation using only definitions and examples could make up a Dictionary of grammatical ideas. Taking only the quantitative side into consideration, professor Drașoveanu did not write much, but his studies and articles are of a great density, being almost mathematically elaborated, so that each study can be considered a 'résumé' or a 'conclusion' set of a larger work.

Most of his studies and articles were published in the scientific review "Cercetări de lingvistică" in Cluj-Napoca. The solidarity of the linguist with this scientific journal reflects the superior understanding of the role that the unquestionable personality has to assume.

Professor Drașoveanu rarely borrowed some others' ideas to develop. He was not tributary to models, he was a creator of ideas himself. He presented, developed and supported with arguments his own ideas. (Thus, the misleading appearance of the small number of bibliographic sources).

To create an image, poor as it might look, distorted or approximative, we summarily present here some of professor Drașoveanu's major contributions, among which some belong to a "classical" stock of the scientific literature, being moments of reference, whether they are accepted or not.

In this respect, we have to mention some of the grammatical theses that deeply individualize him, vis-a-vis the so-called 'official' grammar, all the grammarians, the school handbooks and all kind of didactic materials:

- The relation between the predicate and the subject is one of agreement subordination

- The predicative adjunct, irrespective of its morphological status, is a double subordinated function, it is a special attribute, in exclusive relation with a noun, but in the compulsory presence of a semantic verb, as the conditioning factor
- There are no linking verbs or relation verbs, and, implicitly, there is no nominal predicate consisting of such a verb and a subjective complement; all the verbs in the finite moods are predicative and have a unique syntactic function: verbal predicate, thus, the subjective complement is not a part of the predicate (it is extrapredicative)
- The apposition (the real apposition, marked by breaks or commas) is not a syntactic function, a term of a relation, but a parenthetical segment. The nominal attribute in the nominative case is not an apposition (rîul Mureș – river Mureș), it has nothing to do with the apposition (false apposition)
- From the functional point of view, the cases can be: cases 1, cases 2 and cases 3, marking at the syntactic level, the inflexion (cases), the agreement (adjectival) and junction (prepositional)
- Among the language levels, the grammatical level is a single unit, the morphemic (morphological) level cannot be separated from the syntactic (syntagmatic) level through the lexemic level
- There are two kinds of syntactic relations: co-ordination and subordination, they are completely different (marked by at least 11 pairs of notes), a third kind of relation is not possible
- He outlines some fundamental antinomies using pairs of features: relational grammatical categories vs. opposition grammatical categories, uniqueness vs. multiplicity, **pe** morpheme vs. **pe** preposition, words with a finite verbal regime vs. words with nominal (case) regime, syntactic links from right to left vs. syntactic links from left to right, conditioned syntagms vs. unconditioned syntagms, the future in the past vs. posterior future

To all these, we can add the recent opinions of a great density and depth, about transitivity, predicativity, personal / impersonal / unipersonal verbal moods, questionable dichotomies and so on. All these make us consider our regretted professor, D.D. Drașoveanu, an important linguist as well as a logician, an outstanding representative of the present general grammar, neo-traditional and structuralistic, moderately formalistic, regarding, almost exclusively, the language grammar (the grammar of the linguistic system), not the speech grammar (discourse grammar); in professor Drașoveanu's grammar the 'content' and the 'expression' are in a balanced relation, the importance of these elements for the grammatical view is, in its turn, balanced.

We believe that the future will acknowledge his right, will validate his theses and antitheses and will place him, for what he wrote – not much, but very valuable due to its vertical not horizontal construction-, among the best grammarians ever, where he belongs.

D.D. Drașoveanu enjoyed his colleagues' appreciation not only for his intuitions regarding the syntactic research of the language, not only because he

saw the syntactical relation as a fundamental unit, but especially because he knew how to discover in the human relationships, sincere, fellow-like, authoritative but friendly at the same time, the starting point for an academic construct, simply named – Department. Passing through the stages of the university hierarchy and assuming their specific responsibilities, including that of being Head of Department, D.D. Drașoveanu understood that the teacher's mission is that of recognizing the value, of helping it become manifest under the protective look of the one who, being wise, learned how to give.

It is hard to find a suitable expression to show the regret at this loss, felt by the whole Department of Romanian Language, even if there are a lot of expressions in Romanian that could help us when we have to speak about the great departure of the being, about the great crossing. There are words which soothe and comfort the soul, giving the power to speak the unspeakable.

As we cannot really accept the terrifying image of the verb *to die*, we give the end the meaning of an absence and we say about the one who, from some time, does not exist any more, that he left us, that he has gone. Thus, we cross a threshold and we can understand why Arghezi exclaimed: *this is how the game goes*.

And yet! There are people for whose great departure the language cannot help us, because their absence is denied by what they gave us.

Mircea Zdrengea and D.D. Drașoveanu are two of them!

Those who met them learned from the first that the language is an institution which deserves the complete abnegation. Mircea Zdrengea got this belief from Sextil Puscariu, about whom he always spoke piously. His students and colleagues looked for meanings in the endless professions of faith he always asserted when, approaching controversial problems of Phonetics and Morphology, found the supreme argument in the inexhaustible *Romanian Language*, his master's book, the founder of the linguistic school in Cluj, about whom he always spoke proudly with those who were listening and who noticed that he was saying almost nothing about himself and almost everything about the others, of course, especially about Sextil Puscariu. He was uttering a name that deserved a special place in the school textbooks. The audience understood from what the teacher said that Puscariu, Petrovici, Sever Pop and many others came from an epoch of pride for any student, for any linguist, but the same audience could not understand or did not have the time to ask what was the place of the Teacher who was speaking at that time of the evolution of the philology in Cluj.

There was a kind of misunderstanding and a kind of forgetfulness squeezed into the soul by the professor himself, because he did not like the idea that somebody could talk in his presence about his contributions, about his merits. Why was it so? Why so much modesty? Perhaps because, like other intellectuals from the inter-war period, Mircea Zdrengea did not claim more than he offered. He was respectful not because he claimed respect from the others, not because the others, by leaning their heads or by more or less verticality, even a moral one, won his good-will, but, first of all, to show that, through his example, he learned from his forerunner, Sextil Puscariu, what is the role and the mission of the university teacher.

Formed at the same school, D.D. Drașoveanu is not only the unrivalled researcher in syntax who, during the last century illustrated the most important of the contemporary Romanian sciences. Like Mircea Zderenghea, D.D. Drașoveanu is a legend hard to forget for generations of students and teachers who resort to his samples of living language, to his way to motivate and distinguish, to his system which, at least for the relation representation and the case order he imposed. He imposed these ideas, in spite of all those who considered the grammatical research finished after some treatises were written and who did not understand that for the science of language, not all the truths are eternal. Pleading for a continuous return, for a re-estimation of the official treatises, D.D. Drașoveanu showed, as Mircea Zderenghea did, a feeling of respect and responsibility towards those who were the beneficiaries of his efforts, the students, the teachers, and through them, all those who later admitted that the syntax did not begin with D.D. Drașoveanu and does not end with D.D., but, as a relation science, the syntax is set up by D.D., at least for the Romanian language.

LISTA PUBLICAȚIILOR PROFESORULUI D.D. DRAȘOVEANU

Prezentare selectivă / Selective presentation /

1954

Concesivă sau adversativă /Concessive or adversative clause/, în "Limba română", III (1954), nr. 3, p. 91-95.

1958

Despre natura raportului dintre subiect și predicat /On the nature of the relationship between the subject and the predicate/, în CL, III (1958), p. 182.

1959

Elemente de analiză sintactică (fraza) /Elements of syntactic analysis (the sentence)/, în vol. "Analize gramaticale și stilistice", ed. I, București, Editura științifică, 1959, p. 9-35, (ed. a II-a, București, Editura științifică, 1966, p. 9-48).

1961

Probleme de sintaxă ridicate de "Revista de pedagogie" pe marginea volumului "Analize gramaticale și stilistice" /Syntax problems discussed by "Revista de pedagogie" regarding the volume "Grammatical and Stylistic analysis"/, în CL, VI (1961), nr. 2, p. 429-437.

1967

Despre elementul predicativ suplimentar /On the predicative adjunct/, în CL, XII (1967), nr. 2, p. 235-242.

1968

Observații asupra cuvintelor relaționale /Remarks on the relational words/, în CL, XIII (1968), p. 19-32.

1969

O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor /A classification of the cases applied to the possessives/, în CL, XIV (1969), nr. 1, p. 77-81.

1969

Legături sintactice de la stînga la dreapta /Syntactic links from left to right/, în CL, XIV (1969), p. 241-246.

1970

Un acord discutabil /A questionable agreement/, în CL, XV (1970), nr. 2, p. 307-311.

1971

O categorie sintactică – unicitatea / A syntactic category – singleness /, în CL, XIV, (1971), nr. 2, p. 325-335.

1973

Sintagma "verb + adjectiv" – o certitudine? /"Verb+adjective" syntagm – a certainty?/, în CL, XVIII (1973), nr. 2, p. 265-277.

1975

Categoriile de relație și de opoziție ale limbii române /The relation and opposition categories in Romanian/, în CL, XX (1975), nr. 1, p. 67-79.

1976

Un atribut acuzativ /An attribute in the Accusative /, în CL, XXI (1976), nr. 1, p. 79-82.

1976

Sens relațional și gramatem – conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii /Relational sense and grammateme – content and expression at the grammatical level of the language/, în CL, XXI (1976), nr.2, p. 153-163.

1977

Coordonarea / subordonarea – o diviziune dihotomică /Co-ordination and subordination – a dichotomic division/, în CL, XXII (1977), nr.1, p. 27-32.

1977

Relația – dimensiune esențială a sintagmei /The relation – an essential dimension of the syntagm/, în CL, XXII (1977), p. 155-159

1977

Structuri și linearitate /Structures and linearity/, în CL, XIII, nr.2, p. 177-181.

1978

De la morfemul PE la un sistem al determinanților substantivului /From the morpheme PE to a system of the noun determiners/, în vol. **Probleme de sintaxă**, Cluj-Napoca, (f. ed.), 1978, p. 11-32.

1979

Sintaxa participiului și diateza pasivă /The syntax of the Participle and the Passive Voice/, în CL, XXIV (1979), nr. 1, p. 53-58.

1981

Prin "consecutio temporum" la un sistem al subordonatelor cauzale /From "consecutio temporum" to a system of causative subordinate clauses/, în CL, XXVI (1981), nr. 1, p. 27-33.

1981

Cauzala argumentativă /Argumentative reason clause/, în CL, XXVI (1981), nr. 2, p. 143-147.

1982

Nominativul și acuzativul – schițe sintactice cu adnotări /The Nominative and the Accusative – syntactic sketches and annotations, în CL, XXVII (1982), nr. 1, p. 37-46.

1984

Nicolae Drăganu – sintactician /Nicolae Drăganu – syntactician, în CL, XXIX (1984), nr. 2, p. 108-111.

1986

Două timpuri gramaticalizate – "mai puțin ca perfectul" și "mai puțin ca viitorul", în CL, XXXI (1986), nr. 1, p. 92-98.

1988

Morfemul PE vs. prepoziția PE /PE morpheme vs. PE preposition/, în StUBB, Philologia, XXXIII (1988), fasc. 1, p. 71-75.

1989

Propoziții CONTRASE și propoziții ABREVIATE /Contracted clauses and abbreviated clauses/, I, în CL, XXXIII (1988), nr. 1, p. 35-47, și II, în CL, XXXIV (1989), nr. 2, p. 123-134.

1990

Elipsă gramaticală și glisare /Grammatical ellipsis and sliding/, în CL, XXXV (1990), nr. 1, p. 69-74.

1990

Conjunctiv vs. conjunctiv /Subjunctive vs. Subjunctive/, în CL, XXXV (1990), nr. 2, p. 133-137.

1991

Desinențial și intonațional în definirea și clasificarea predicatului /Inflectional and intonational in defining and classifying the Predicate/, în CL, XXXVI (1991), nr. 1-2, p. 63-85.

1992

"Tranzitiv" / "Intranzitiv" și "Direct" / "Indirect" – două antinomii contestabile /"Transitive"/"Intransitive" and "Direct"/"Indirect" – two questionable antinomies/, în CL, XXXVII (1992), nr. 1, p. 53-63.

1992

Personal. Impersonal. Variante opționale /Personal. Impersonal. Optional variants/, în CL, XXXVII, (1992), nr. 2, p. 121-128.

1993

Despre AL, cu aplicare la o structură problematică /Upon AL, an application to a problematic structure/, în CL, XXXVIII (1993), nr. 1-2, p.89-94.

1995

Adjectivul în zona complementului – "un călător fraudulos" /The adjective in the object's domain – "a fraudulent traveller"/, în "Excelsior", IV (1995), p. 10-12.

1997

Teze și antiteze în sintaxa limbii române /Theses and antitheses in Romanian Syntax/, Clusium, 1997.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA DENOTAȚIA ÎNTREBĂRILOR

ȘTEFAN OLTEAN

ABSTRACT. *On the Denotation of Questions.* This article proposes an account of the denotation of questions within a framework formal semantics and of possible world semantics. After discussing some theoretical issues and assessing the relevance of different accounts, the article provides logical forms for direct and indirect questions and identifies their denotation with their answers. The denotation of questions is therefore viewed to be associated with the worlds in which the values of inquisitive words are actualized.

În lucrarea de față ne propunem să abordăm unele aspecte semantice, în esență referențiale, ale întrebărilor. În acest scop vom valorifica contribuțiile lui Lauri Karttunen (1977) și C. L. Hamblin (1973) cu privire la analiza întrebărilor directe și indirecte și vom opera, totodată, cu versiuni ale semanticii formale vericondiționale prezentate în lucrările lui Emmon Bach (1989), Gennaro Chierchia și Sally McConnell-Ginet (1990) și John Saed (1997). Vom întrebuița de asemenea un aparat al lumilor posibile, un ingredient esențial, cum vom vedea, pentru captarea aspectelor semantice urmărite, ținând cont de faptul că denotația întrebărilor -- un aspect semantic important al acestora -- nu poate fi specificată prin raportare la lumea reală, ci numai prin considerarea unor circumstanțe alternative sau posibile. Mai întâi vom prezenta însă cadrul teoretic.

1. Introducere

Cum explică semantica formală noțiunea de referință? De la Gottlob Frege încoace, referința a fost pusă pe seama relației dintre expresiile lingvistice și denotatul lor, întrebuițându-se termeni precum *referință*, *denotație*, *valoare semantică* sau *valoare de adevăr*, primii trei aplicându-se denotației unui nume sau a unei expresii lingvistice, iar ultimul, denotației propozițiilor, considerînd că acestea se referă la valoarea lor de adevăr (vezi Bach [1989]; Chierchia și McConnell-Ginet [1990]; și Saed [1997]; cf. și Vasiliu [1992: 70-89]). În conceptualizarea amintită, referința este diferită de *sens*, un nivel de reprezentare mentală (Saed 1997: 32) postulat de Frege, situat între expresiile lingvistice și lume, care precede și permite referința¹. În esență, referința sau *extensiunea*² unui

---

¹. Vezi Chierchia și McConnell-Ginet (1990: 57), care arată că în conformitate cu Frege referința unei expresii constă în ceea ce ea desemnează în cazul unei anumite utilizări, pe cînd sensul său este

nume este un obiect individual, în timp ce sensul sau *intensiunea* sa este un concept individual. Spre exemplu, referința expresiei *luceafărul de dimineață* este planeta Venus, iar sensul său, steaua care dispare ultima de pe firmament dimineața. Referința expresiei *luceafărul de seară* este identică, dar sensul său este diferit: steaua care apare prima pe firmament seara³. Referința unui predicat este însă un set de indivizi, iar intensiunea sa este o anumită proprietate. Spre exemplu, referința expresiei *este italian* este setul de indivizi care sînt italieni, iar sensul său, proprietatea, calitatea de a fi italian. Referința unei propoziții constă în schimb în valoarea ei de adevăr -- *adevărat* sau *fals* --, în timp ce sensul său este dat de gîndul sau propoziția logică exprimată. Spre exemplu, referința propoziției *Luceafărul de dimineață este luceafărul de seară* este valoarea ei de adevăr (adevărat în mod necesar, *a posteriori*), iar sensul său, gîndul exprimat ("Steaua care se vede dimineața este identică cu steaua care se vede seara"). Prin urmare, pentru semantica formală semnificația unei expresii lingvistice, chiar dacă ea constă în esență în denotație, nu se reduce totuși la aceasta, ci presupune în mod concomitent și sensul. Semantica formală nu trebuie deci identificată cu o simplă teorie referențială, ea preocupîndu-se, printre altele, cum vom vedea, și de problema situațiilor imaginare sau a entităților mentale.

Versiunea semanticii formale cu care operează autorii contemporani menționați mai sus este semantica modelelor teoretice, care permite specificarea denotației expresiilor lingvistice sau a propozițiilor în cadrul unui limbaj artificial numit *calcul predicțional*. Prin intermediul acestuia se propun descrieri ale reprezentărilor mentale asociate expresiilor sau propozițiilor, cărora li se atribuie apoi o valoare semantică sau de adevăr prin funcția de interpretare [ ]. Interpretarea este în raport de un model M sau o "situație modelată" la care se refera diferitele tipuri de expresii ale limbajului (*variabile* -- x, y, z --, *constante individuale* -- a, b, c --, *predicate* -- B (*bea martini*), F (*fugi*), P (*plăcea*) etc. -- și conectori -- $\&$ "și", $\vee$ "sau" etc.) și o funcție g , prin care se atribuie valori variabilelor. Modelul este o structură abstractă de forma $\langle U, V \rangle$, unde U este domeniul sau setul de indivizi împreună cu relațiile dintre ei, sau universul discursului, iar V este funcția designatoare, care ne dă extensiunea fiecărui simbol în situația descrisă, atribuind elemente constantelor individuale și predicatelor din calculul predicțional. Spre exemplu, ne putem imagina o situație foarte simplă cu Luciano Pavarotti și Sophia Loren, în care Pavarotti bea martini și îi place de Loren. Modelul corespunzător va fi $M1$, în care, în cazul predicatelor, $V1(B) =$ indivizii care beau martini: $\{Pavarotti\}$, mulțime cu un singur membru; și $V1(P) =$ mulțimile de perechi de indivizi în care primul individ îi place de celălalt individ: $\{\langle Pavarotti, Loren \rangle\}$; iar în cazul constantelor, $V1(p) = Pavarotti$ și $V1(l) = Loren$ (în limbajul logic acolada reprezintă o mulțime). După stabilirea modelului urmează atribuirea de valori de adevăr ($1 =$ adevărat, $0 =$ fals) propozițiilor din calculul predicțional, construite cu ajutorul simbolurilor: spre exemplu, propoziția $[B(p)]M1 = 1$ (adevărat) deoarece $[p]M1 \in [B]M1$, adică Pavarotti aparține mulțimii de indivizi care bea martini în situația

---

determinat de maniera în care este prezentată referința. Vezi și Saed (1997: 32).

² Logica și semantica contemporană operează cu termenii de extensiune și intensiune, care corespund referinței și, respectiv, sensului fregean.

³ Un vorbitor neautorizat poate corela diferența de sens dintre cele două expresii cu o diferență referențială și, în consecință, le poate utiliza pentru a desemna două corpuri cerești distincte.

modelată; în schimb, propoziția $[B(l)]M1 = 0$ (fals) deoarece $[l]M1 \notin [B]M1$, formulă care ne spune că Loren nu aparține mulțimii care bea martini, al cărei unic membru, în situația dată, este Pavarotti. Cifra 1 relativizează valorile la o situație particulară și ne spune că pot exista o mulțime de modele diferite. Cu alte cuvinte, V atribuie o extensiune în U unor expresii din calculul predicțional.

Calculul predicțional conține deci un set de reguli semantice care permit specificarea valorii de adevăr a propozițiilor în raport de conținutul modelului. El mai conține, cum am văzut, și un set de reguli sintactice, care sînt necesare, printre altele, pentru captarea compoziționalității sensului sau, cu alte cuvinte, pentru descrierea contribuției constituenților propoziționali la valoarea de adevăr a întregii propoziții.

De cele mai multe ori însă interpretarea este relativizată nu numai la model, ci și la funcția de atribuire de valori variabilelor, g , deoarece expresiile complexe precum propozițiile pot conține în afara constantelor individuale și variabile. Dacă o propoziție S este adevărată, atunci $[S]M1, g1 = 1$ reprezintă formalizarea valorii sale, ceea ce ne spune că S este adevărată în raport de un model $M1$ și o funcție $g1$ (vezi Chierchia și McConnell-Ginet 1990: 99-100); dacă ea este falsă, valoarea ei de adevăr este 0.

Semantica modelelor teoretice își propune să specifice valoarea semantică a propozițiilor sau a altor tipuri de expresii lingvistice ale unei limbi (1) prin traducerea lor într-un limbaj logic, calculul predicțional ("metalimbaj universal", după Saed 1997: 271), cu o sintaxă și semantică clar definite; (2) prin stabilirea unui model matematic al situațiilor despre care sînt propozițiile; și (3) prin urmărirea corespondenței dintre expresiile limbajului logic și situațiile modelate. Este evitată astfel circularitatea în specificarea valorilor semantice sau de adevăr ale expresiilor lingvistice, iar interpretarea devine mai obiectivă.

2. Construcții intensionale

Pe calea descrisă mai sus pot fi specificate condițiile de adevăr ale propozițiilor în funcție de valoarea semantică a componentelor lor într-o situație dată și pot fi definite modele diferite pentru situații diferite, dar în procesul de evaluare a propoziției poate fi avută în vedere doar o singură situație. Există însă numeroase propoziții care reclamă o evaluare relativ la circumstanțe diferite de acelea în care sînt evaluate, cum ar fi cele de mai jos, care se referă la situații trecute, ipotetice sau presupuse:

- (1) Ion era student.
- (2) Dacă Ion ar fi studiat, ar fi promovat examenul.
- (3) Ion crede că pămîntul este plat.

Asemenea propoziții, cu verbe la timpul trecut sau la modul condițional, cu verbe de atitudine propozițională (*a crede, a spune, a-și imagina* etc.), cu verbe modale etc. sînt *construcții intensionale*. Au ele denotație sau extensiune? Cum se poate explica faptul că valoarea de adevăr a lui (3) este independentă de valoarea de adevăr a propoziției incapsulate (subordonate)? Analiza unor asemenea construcții presupune aprofundarea noțiunilor de propoziție sau proprietate propuse de Frege pentru diferitele tipuri de expresii lingvistice. Propozițiile în discuție au în comun faptul că extensiunea lor nu poate fi specificată decît prin considerarea unor *circumstanțe alternative*,

*contrafactuală*⁴ (alte moduri de a fi ale lumii) sau *lumi posibile* în *momente temporale* distincte (Bach 1989: 32; Chierchia și McConnell-Ginet, 1990: 209), în raport de care propozițiile logice exprimate sînt adevărate sau false. Spre exemplu, (1), repetat mai jos ca (4), poate fi evaluat ca fiind adevărat relativ la o lume anterioară, w_1 (din cuvîntul englezesc *world* "lume"), în care "Ion este student" este adevărat sau relativ la un moment $t_2 < t_1$, anterior timpului enunțării, în care "Ion este student" este adevărat.

(4) Ion era student.

Pentru a da seamă de aspectele extensionale ale propozițiilor vom opera, în analizele propuse, nu numai cu *lumi posibile*, ci și cu *momente temporale distincte*, așadar cu ambele coordonate, considerînd că un asemenea demers prezintă mai multă suplețe și permite o analiză mai nuanțată a denotației întrebărilor. Modelul M devine acum $\langle W, T, <, U, V \rangle$, în care W este un set de lumi, T este un set de momente ordonate printr-o relație de precedență $<$ (în sensul că t_2 îl precede pe t_1), U este universul discursului sau setul de indivizi și V este o funcție dinspre constante și predicate individuale înspre intensiuni în W și T (circumstanțe) (vezi Chierchia și McConnell-Ginet 1990: 228). În particular, pentru verbele care acceptă propoziții încapsulate cu "că", spre exemplu, a crede, V va fi o funcție dinspre lumi și momente înspre relații cu doi termeni, primul fiind un individ în U , iar al doilea o propoziție logică sau un set de lumi⁵.

Noul calculul predicțional intensional, care conține acum o funcție de interpretare diferită, de forma $[ ]M, w, t, g$, va atribui o valoare de adevăr unui enunț în raport de un model și o funcție g , precum și o pereche lume-timp, asociind enunțul cu o propoziție care este evaluată drept adevărată sau falsă relativ la o circumstanță particulară, definită de coordonatele w și t . O formulă precum $V(\text{crede}) (\langle w, t \rangle)$ ne dă extensiunea lui a crede în $\langle w, t \rangle$.

Înainte de discutarea unor aspecte privind denotația întrebărilor, vom mai explica niște simboluri utilizate pentru înțelegerea formalizărilor propuse. Coordonatele de lume și timp cu care vom opera vor fi definite în raport de circumstanțele (perechi *lume-timp*) pe care le descriu enunțurile sau propozițiile încapsulate din cadrul acestora. Dacă w_1 este lumea reală și t_1 este timpul enunțării, atunci w_2 va fi o lume accesibilă⁶ din w_1 , compatibilă, spre

⁴ Este interesantă ideea avansată de Wierzbicka (1996: 103), în conformitate cu care "conștiința circumstanțelor contrafactuală" face parte din categoria universalilor umane.

⁵ Din punct de vedere semantic, o propoziție divide situațiile în două grupuri mari: acelea pe care le caracterizează adecvat (în care ea este adevărată) și acelea pe care le caracterizează inadecvat (în care nu este adevărată). Modul acesta de a privi lucrurile sugerează că propoziția se asociază în fiecare lume relevantă cu o valoare de adevăr, că ea este o funcție dinspre lumi înspre valori de adevăr, că ea este un set de lumi (vezi Chierchia și McConnell-Ginet 1990: 208).

⁶ O lume posibilă poate fi accesată dintr-o altă lume. Considerînd lumile posibile drept constructe mentale, Ryan (1991) localizează relațiile de accesibilitate în diferite acte mentale prin care ne îndepărtăm de lumea reală (spre exemplu, a-și imagina că, a visa) sau de o altă lume (centru de referință) și creăm astfel o întreagă rețea de lumi. Procesul, numit recentrare, reprezintă un gest fundamental al ficțiunii, dar se produce de asemenea, susține ea, în diverse alte situații, cum ar fi jocuri ale copiilor, vis etc. Relațiile de accesibilitate comportă însă și un aspect logic (ibid.), în sensul că o lume este posibilă dacă și numai dacă este determinată sub raportul adevărului și este consistentă, conținînd stări de lucruri care nu violează legile logicii: P sau $\neg P$, nu P și $\neg P$, unde simbolizează negația.

exemplu, cu ceea ce crede sau spune cineva (individ din lumea reală), iar w_3 , o lume accesibilă din w_2 . De asemenea, t_2 va desemna timpul de referință: trecut, în cazurile discutate mai jos. În afară de $\langle x, y \rangle$, care desemnează o pereche de indivizi, vom mai întrebuiți și simbolurile $\{x, y\}$ și $\in$, primul reprezentând o mulțime finită, al doilea apartenența la un set. Cele două puncte în reprezentarea formală sînt menite să ofere descrieri mulțimilor, însemnînd "astfel că" / "așa că".

3. Complementizarea ca tip de construcție intensională

Semantica lumilor posibile permite o analiză elegantă a complementizării. Propozițiile subordonate, *incapsulate*, cu precădere cele introduse prin "că", pot fi analizate ca propoziții logice. Verbele care acceptă asemenea propoziții sînt în mod frecvent *verbe de atitudine propozițională*, care exprimă relații între indivizi și propoziții sau mulțimi de lumi, fapt ilustrat de comentariul următorului exemplu:

(5) [s Madonna crede că [s un spectator o urăște]].

Aici, propoziția logică p exprimată de propoziția incapsulată este [un spectator o urăște pe Madonna]. Ignorînd, pentru simplitate și în scopuri ilustrative, coordonatele M și g , spunem că $[5]w_1, t_1 = 1$ dacă și numai dacă $\langle \text{Madonna}, p[\text{urî}(\text{spectator}, \text{Madonna})] \rangle \in V(\text{crede}) (\langle w_1, t_1 \rangle)$, unde w_1 = lumea reală, iar t_1 = timpul prezent, formulă care ne spune că (5) este adevărat în w_1 dacă și numai dacă (crede (Madonna, p)). Enunțul exprimă, așadar, *atitudinea* Madonnei față de propoziția incapsulată, modul în care ea se raportează la aceasta, convingerea ei.

Și alte verbe acceptă propoziții incapsulate, iar cele afirmate despre *a crede* sînt în general valabile și pentru acestea. Asemenea verbe sînt de două tipuri: *factive* și *nonfactive* (vezi Kiparsky și Kiparsky 1971 [1970]; Karttunen 1973), cuplate cu transparența și, respectiv, opacitatea presupuzițiilor complementelor lor (vezi și Karttunen 1991 [1974]: 410). Predicatele factive includ verbe precum *a realiza*, *a observa*; ele presupun adevărul complementelor lor, fapt testabil prin negare (vezi [6]).

(6a) Ion își dă seama că nu are dreptate.

(6b) Ion nu își dă seama că nu are dreptate.

În acest exemplu, "își dă seama" presupune că "Ion nu are dreptate" este adevărat, deoarece acest conținut se păstrează în cazul negării (6b). Nonfactivele, care nu presupun adevărul complementelor lor, includ diferite verbe *dicendi* și/sau *inchizitive* (spre exemplu, *a spune*, *a întreba*), verbe *creatoare de lumi* (spre exemplu, *a visa*, *a-și imagina*) sau verbe de *atitudine propozițională* (vezi *supra*) (vezi, de asemenea, Karttunen 1991 [1974] în legătură cu categoriile de verbe care acceptă complemente).

4. O analiză a denotației întrebărilor

Se poate oare vorbi despre denotația întrebărilor? Un asemenea lucru pare a fi contraintuitiv, dar de aici nu rezultă că, pentru caracterizarea sensului lor, condițiile de adevăr sînt irelevante. În încercarea de a demonstra valabilitatea unui asemenea punct de vedere, vom analiza mai jos o serie de exemple.

- (7) [Pămîntul este plat] w_1
 (8) [Eu declar că [pămîntul este plat] w_2] w_1

Propoziția (8) pare a fi echivalentă cu (7). Din punct de vedere semantic ea este însă diferită, datorită condițiilor de adevăr diferite: (7) are valoarea adevărat sau fals, în funcție de starea de lucruri din lumea reală, w_1 , în timp ce (8) este adevărată ori de câte ori este rostită ("declar" este un verb performativ)⁷, independent de valoarea de adevăr a propoziției incapsulate, atribuită într-o lume w_2 , compatibilă cu ceea ce declară vorbitorul.

- (9) Cine a venit?

Propoziția (9) pare să fie echivalentă cu o propoziție declarativă în care întrebarea directă devine o propoziție incapsulată (*întrebare indirectă*) și cade sub incidența unui verb "performativ" corespunzător (cf. Karttunen 1977), verb nonfactiv:

- (10) [Eu] te întreb cine a venit.

La rîndul său, aplicînd metoda descompunerii lexicale sugerată de Jaakko Hintikka (vezi Karttunen 1977: 8), putem reda *te întreb* prin *te rog să îmi spui* sau *doresc să îmi spui*. Rezultatul este o propoziție cu o structură mai explicită, semantic echivalentă cu (11):

- (11) [Eu] te rog/doresc să îmi spui cine a venit.

O asemenea propoziție declarativă este adevărată ori de câte ori este rostită ("doresc", spre exemplu, are, în acest caz, o întrebuițare strict performativă [vezi Austin 1981 {1962}: 160]). Ea este totodată echivalentă din punct de vedere semantic cu întrebarea directă din (9). Karttunen conchide că dacă astfel de propoziții sînt semantic echivalente, iar propoziția declarativă este adevărată (se autoverifică sub raport pragmatic), atunci are sens să vorbim și de referința întrebărilor directe sau a întrebărilor în general, identificată însă nu cu setul de propoziții exprimate de *răspunsurile posibile*, ca la Hamblin (1973), ci cu *setul de propoziții exprimate de răspunsurile adevărate*. Dar de ce au în vedere atît Karttunen, cît și Hamblin răspunsurile atunci cînd se ocupă de denotația întrebărilor? Explicația este asociată cu faptul că întrebările, prin însăși natura lor, creează o situație în care se impune o alegere între propozițiile ce alcătuiesc setul de răspunsuri.

Să analizăm exemplul (12), constituenților căruia i se atribuie valori în raport de coordonatele redată în (13):

- (12) [_S Te rog/doresc [_Ssă îmi spui [_Scine a venit]]]
 (13) [_S Te rog/doresc [_Ssă îmi spui că [_S *cine* (cf. *cineva*) a venit] w_3] w_2] w_1 , unde w_1 = lumea reală, w_2 = o lume în care se actualizează ceea ce doresc, iar w_3 = un set de lumi compatibil cu ceea ce mi se spune / răspunde, în care se actualizează valorile lui "cine".

⁷ Propoziția se autoverifică sub raport pragmatic, verbul "a declara" la persoana I singular, timpul prezent fiind un verb performativ (vezi Austin 1981 [1962]).

Dacă întrebările indirecte sînt semantic echivalente cu întrebările directe și dacă variabila "cine" se comportă asemenea unui grup nominal cu cuantificator existențial, a cărui valoare semantică este "cineva" (Karttunen 1977: 19), atunci, preluînd sugestia lui Hamblin (1973), se poate conchide că întrebarea indirectă din (12) denotă un set de propoziții exprimate de răspunsuri posibile, cum ar fi "Ion a venit", "Maria a venit", "Paul a venit" etc., în funcție de valoarea atribuită lui "cine". Dacă se acceptă însă propunerile lui Karttunen (1977), care dezvoltă ideile lui Hamblin și elaborează o semantică mai convingătoare a întrebărilor, atunci denotația întrebării indirecte din (12) este identificată cu setul de răspunsuri adevărate, considerîndu-se că vorbitorul dorește să știe care indivizi au venit sau, cu alte cuvinte, care indivizi aparțin setului $\{x, \text{astfel încît "x a venit"}\}$.

Prin urmare, întrebarea indirectă din (12) este asociată cu setul de propoziții posibile, adică setul $\{p: \exists x[\text{persoană}(x) \ \& \ p = \text{"a venit}(x)]\}$, care actualizează valoarea variabilei "cine" relativ la un set de lumi și un timp $\langle w3, t \rangle$, unde $w3$ este setul compatibil cu ceea ce i se răspunde vorbitorului, iar t este un timp corespunzător, anterior momentului enunțării. Denotația întrebării se identifică însă cu setul de propoziții sau răspunsuri adevărate. Întrebarea denotă deci un set care conține, pentru fiecare persoană care a venit, propoziția că ea a venit, setul fiind definibil într-o manieră recursivă prin răspunsurile adevărate, cum ar fi "Maria a venit", "Paul a venit". Mulțimea poate avea și un singur membru în cazul în care a venit doar o persoană, spre exemplu, Maria, sau poate fi vidă dacă nu a venit nimeni. Aceeași denotație o are și întrebarea directă (9), dat fiind că problema semanticii întrebărilor directe se reduce la aceea a întrebărilor indirecte. Enunțul întreg, care este adevărat ori de cîte ori este rostit, exprimă în schimb modul în care vorbitorul, să zicem, Petre, se raportează la setul de propoziții posibile, sensul său fiind $[p, \text{astfel încît pentru orice persoană } x \text{ care vine în momentul } t \text{ vorbitorul } \{ \text{Petre} \} \text{ dorește să i se spună că ea a venit}]$.

Să remarcăm că analiza propusă își găsește confirmare într-o intuiție mai veche privitor la natura întrebărilor, amintită de Anna Wierzbiczka (1996: 49), potrivit căreia acestea au la bază doi termeni semantici primari, "nu știu – doresc să știu".

Să mai luăm exemplul (14), care conține tot o întrebare indirectă.

(14) Ion se întreabă cine a venit.

Propoziția incapsulată "cine a venit" este asociată cu setul de propoziții posibile $\{p: \exists x[\text{persoană}(x) \ \& \ p = \text{"a venit}(x)]\}$, care actualizează valoarea variabilei *cine* relativ la setul $\langle w3, t \rangle$, compatibil cu răspunsurile. Denotația întrebării indirecte constă însă în răspunsurile adevărate. Întregului enunț (14) i se atribuie în schimb o valoare într-o lume $w1$ și un timp $t1$, el fiind adevărat dacă și numai dacă $\langle \text{Ion}, \{p\} \rangle \in (a \text{ se întreabă}) (\langle w1, t1 \rangle)$ sau, cu alte cuvinte, dacă și numai dacă (*se întreabă* (*Ion*, *p*)). Cu alte cuvinte, el exprimă modul în care Ion se raportează la setul de propoziții posibile.

Semantica întrebărilor care primesc răspunsuri afirmative sau negative, de tipul "Plouă?", este similară, ele fiind asociate de asemenea cu un set de propoziții,

anume setul care conține cele două propoziții contradictorii, exprimate de "Plouă" și "Nu plouă". Denotația unor asemenea întrebări o reprezintă mulțimea cu un singur element care conține fie propoziția afirmativă, fie cea negativă. Pentru întrebarea în discuție, acest fapt este captat prin formula $\{p: p = \text{plouă} \vee p = \text{plouă}\}$, unde $\vee$ este "sau", iar $\neg$ este negația "nu". Să observăm că întrebările indirecte "dacă plouă", "dacă plouă sau nu", din propoziții precum "Doresc să știu dacă plouă/dacă plouă sau nu", au toate o reprezentare logică identică, fiind echivalente din punct de vedere semantic.

4. Concluzii

În consecință, condițiile de adevăr nu sînt nicidecum irelevante pentru semantica întrebărilor directe sau indirecte, care au o denotație într-un set de lumi w_3 . Or, acest lucru este imposibil de captat în absența unui aparat puternic și suplu, care să permită accesarea unui nivel situat dincolo de limitele observației empirice. Un asemenea aparat este oferit de semantica formală și lumile posibile, prin care se reușește o analiză compozițională precisă a semnificației și identificarea contribuției diferiților constituenți propoziționali la conținutul global al enunțului, fapt ilustrat, spre exemplu, în cazul întrebărilor indirecte, de condițiile de adevăr diferite pentru secțiunea incapsulată (întrebarea indirectă: denotație în setul w_3) în comparație cu structura care o conține (fraza: denotație în w_1).

REFERINȚE

1. Austin, J. L. (1981 [1962]). *How to Do Things with Words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
2. Bach, Emmon (1989). *Informal Lectures on Formal Semantics*. State University of New York Press.
3. Chierchia, Gennaro and Sally McConnell-Ginet (1990). *Meaning and Grammar: An Introduction to Semantics*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
4. Hamblin, C. L. (1973). Questions in Montague English. *Foundations of Language* 10, 41-53.
5. Karttunen, Lauri (1977). Syntax and Semantics of Questions. *Linguistics and Philosophy* 1, 3-44.
6. Karttunen, Lauri (1991 [1974]). Presupposition and Linguistic Context. În Steven Davis (ed.). *Pragmatics. A Reader*. New York, Oxford: Oxford University Press, 406-415.
7. Kiparsky, Paul and Carol Kiparsky (1971 [1970]). Fact. În Danny D. Steinberg and

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA DENOTAȚIA ÎNTREBĂRILOR

- Leon A. Jakobovits (eds.). *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 345-369.
8. Ryan, Marie-Laure (1991). *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
  9. Saeed, I. John (1997). *Semantics*. Oxford: Blackwell.
  10. Vasiliu, Emanuel (1992). *Introducere în teoria limbii*. București: Editura Academiei Române.
  11. Wierzbicka, Anna (1996). *Semantics. Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.

L'ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN DE SEVER POP ET EMIL PETROVICI: UNE CONTRIBUTION ESSENTIELLE À LA DIALECTOLOGIE ROMANE.

CHRISTOPHE BRESOLI¹

RESUMÉ. Cet article vise à rendre hommage à *l'Atlas Linguistique Roumain* de Sever Pop et Emil Petrovici et à travers eux également à toute l'école de dialectologie roumaine. Notre objectif est de mettre en évidence le rôle charnière et crucial qu'a assumé l'A.L.R., non seulement au sein de la dialectologie roumaine mais aussi et surtout dans le cadre de l'évolution méthodologique de l'ensemble de la dialectologie romane. Pour ce faire, nous présenterons les choix méthodologiques de l'A.L.R. par rapport à ceux de ses illustres prédécesseurs, afin de souligner les améliorations apportées par les dialectologues de Cluj. C'est-à-dire, nous comparerons certains points méthodologiques de l'A.L.R. avec premièrement ceux de *l'Atlas Linguistique Daco-Roumain* de Gustav Weigand (A.L.D.C.), deuxièmement avec ceux de *l'Atlas Linguistique et ethnographique de l'Italie et de la Suisse méridionale* de Karl Jaberg et Jakob Jud (A.I.S.). Enfin, nous mettrons en relief l'influence que l'A.L.R. a exercée sur la série des *Nouveaux Atlas Linguistiques de la France par régions*, en étudiant le cas de *l'Atlas Linguistique et ethnographique de la Gascogne* (A.L.G.) de Jean Séguy et Xavier Ravier. En effet, nous défendrons la thèse que la qualité méthodologique des N.A.L.F. est due à l'aboutissement et à l'amélioration progressive des méthodes ayant été à la base de la conception de l'A.L.F., de l'A.I.S. et surtout, à nos yeux, de l'A.L.R.. Nous démontrerons cette thèse à la lumière du caractère ethnographique de ces atlas.

1- *L'Atlas Linguistique Roumain* (A.L.R.) et *l'Atlas Linguistique Daco-Roumain* (A.L.D.C.).

Après la publication en 1909 du *Linguistischer Atlas des Daco-Rumänischen Sprachgebietes* de Gustav Weigand, l'école linguistique de Cluj a entrepris la réalisation sous la direction de Sextil Puscariu de *Atlasul Linguistic Român*, publié entre 1938 et 1942, par Sever Pop et Emil Petrovici, selon les principes d'enquête préconisés par Jules Gilliéron, modifiés surtout en ce qui concerne la manière d'interroger les sujets et celle de publier les matériaux. Etant donné l'intérêt méthodologique de ces deux aspects dans l'élaboration d'un atlas linguistique, comparons à présent les méthodes de l'A.L.R. avec celles de l'A.L.D.C. sur le plan d'une part de l'interrogation des informateurs et d'autre part en ce qui concerne la publication des données dialectales, afin qu'il soit possible

---

¹ Université de Bordeaux 3

d'apprécier l'amélioration considérable apportée sur le plan méthodologique dans l'A.L.R. par rapport à la contribution, non négligeable dans le domaine du roumain, du *Linguistischer Atlas des Daco-Rumänischen Sprachgebietes* (A.L.D.C.).

1-1 L'interrogation des informateurs: l'A.L.D.C.

Le premier à parcourir la Roumanie en tous sens, afin d'apprendre à connaître les parlars vivants du pays, fut Gustav Weigand de l'institut de langue roumaine de Leipzig, subventionné par l'Etat roumain dès son commencement en 1893 jusqu'en 1919. Il faut ici se rappeler que Sextil Puscariu avait commencé sa formation en philologie roumaine sous la direction de G. Weigand. Les objectifs de l'A.L.D.C. de Weigand étaient assez limités. Il s'agissait avant tout de fournir des informations sur la prononciation des sons, non influencées par la langue littéraire et d'enregistrer des formes dialectales. L'enquête, à l'aide d'un questionnaire final de 130 mots, portait sur le parler de 752 localités. Weigand préconisait le principe d'un seul enquêteur, mais dans 47 communes, l'enquête fut néanmoins effectuée par trois membres de l'institut de Leipzig: Ernst Bachmeister, Sextil Puscariu et Arthur Byhan. Les résultats de l'enquête de Weigand furent enregistrés sur 48 cartes de son atlas qui est un atlas phonétique, car les autres compartiments de la langue n'y ont pas leur part. Les localités étudiées ont été choisies par Weigand au hasard ; de plus il ne donne pour seules précisions que le sexe et l'âge des sujets interrogés. Toutefois, malgré les défauts de l'atlas de Weigand, il faut bien garder à l'esprit que son ouvrage est le premier du genre, et que les matériaux publiés (1909) ont contribué à l'avancement de nos connaissances sur les parlars roumains.

Comment Weigand interrogeait-il ses informateurs? il entamait une conversation qui touchait le milieu ou la récolte, en s'intéressant par exemple aux différentes espèces de céréales, aux arbres fruitiers, et ainsi de suite jusqu'à la fin de la liste des mots sans que l'informateur se doutât de quoi il s'agissait. Weigand notait donc la prononciation de ces mots d'après une conversation libre qu'il engageait avec ses informateurs. Afin de compléter ses enquêtes par d'autres matériaux dialectaux, Weigand a recueilli dans presque chaque localité étudiée un bon nombre de poésies populaires concernant le folklore roumain. Au début, l'enquête durait quatre heures, mais au fur et à mesure que les relevés avançaient, elle se raccourcissait et Weigand réussit à finir l'enquête en deux heures et même à faire deux localités par jour. D'ailleurs Weigand affirmait que cette durée de l'enquête était encore plus courte avec des informateurs intelligents. Cependant Pop ne pensait pas que Weigand ait pu travailler si rapidement, sauf peut-être en faisant traduire en patois les mots de son questionnaire. En outre, Weigand ne nous a pas dit s'il tenait compte dans ces deux heures du temps nécessaire à la recherche des sujets (cf. Pop 1954:700, tome 1). D'autre part, Weigand constate qu'à une deuxième question répétitive, la réponse n'est plus la même qu'à la première (Weigand 1909:136). C'est pour cette raison que Pop a évité autant que possible la répétition d'une demande, et lorsqu'il était obligé, il a tenu à marquer que la réponse résultait d'un deuxième interrogatoire. Ce qui est curieux et regrettable, c'est que Weigand s'est contenté très souvent d'interroger ses informateurs au marché, à la foire ou aux fêtes populaires, et il est certain que les informateurs placés dans ces circonstances étaient aussi pressés que l'enquêteur lui-même. Pop pensait également que Weigand avait eu tort d'avoir pratiqué

l'interrogation collective de paysans de différentes régions. L'enquêteur aurait dû ne pas ignorer la tendance imitatrice des « gens de la campagne », qui ôte fatalement à la prononciation sa couleur locale. Ajoutons à cela que le choix de l'informateur pour chaque localité n'était pas très rigoureux. Il suffisait en effet qu'un paysan quelconque, rencontré un jour de marché à la ville, affirmât qu'il était de telle commune et se prêtât aux demandes de l'enquêteur, pour qu'il fût, sans aucun discernement, déclaré « bon sujet ».

1-2 L'interrogation des informateurs: l'A.L.R.

Pour Sever Pop, par contre, l'élément fondamental d'une enquête, c'est la manière dont on pose les questions aux informateurs. Pour ne pas influencer la façon de répondre des sujets, l'enquêteur doit concevoir des demandes qui ne peuvent aucunement suggérer la réponse. Pop a ainsi employé:

a)-**les gestes**. Il a pu ainsi obtenir une réponse, par exemple, pour les verbes « éternuer », « écrire », etc.

b)-**les demandes indirectes**. Il en a fait un grand usage, vu le peu de différence qui existe entre les divers parlers roumains par rapport aux parlers des autres langues romanes. Bien que l'on puisse craindre d'être mal compris par l'informateur lorsque l'on procède par questions indirectes, Pop pensait toutefois que les réponses à de telles questions étaient plus intéressantes, non seulement au point de vue purement linguistique, mais aussi au point de vue psychologique. En effet, le sujet interrogé, n'ayant pas à sa disposition le mot prononcé par l'enquêteur pour pouvoir formuler sa réponse sans trop de fatigue, est obligé de penser et la réponse qu'il donnera correspondra plus exactement à la réalité. Voici par exemple une demande indirecte: « *Comment appelez-vous l'eau des rivières qui n'est pas claire, après la pluie?* » (Question 426, pour avoir le mot *tulbare* « trouble », ou un autre). Etant donné que Pop a choisi ses informateurs surtout parmi les illettrés, pour avoir la forme du singulier (après l'avoir averti qu'on peut parler d'un ou de plusieurs exemplaires), il a demandé: « *Comment dites-vous pour un?* » « *...pour plusieurs?* ». Le même procédé fut employé à peu près pour obtenir les formes verbales. Dans le chapitre premier des notes relatives à chacune des cartes de son atlas, Pop a toujours indiqué la manière dont la question a été posée aux informateurs: il pensait qu'en procédant ainsi, il avait non seulement réussi à recueillir un lexique plus riche, mais qu'il avait aussi rendu possible l'interprétation exacte des réponses enregistrées, car celles-ci sont en relation directe avec les demandes. Si l'on ne connaît pas exactement la manière dont la demande a été formulée, on ne peut pas étudier les réponses.

c)-**l'indication directe**. C'est le cas pour différents objets qui se trouvaient à portée et aussi pour les diverses parties du corps, etc.

d)-**le rappel approximatif du mot**. Il suggérait partiellement le mot demandé auquel il appliquait un changement phonétique, par exemple, inconnu dans la région. Si l'informateur reproduisait ces formes, l'enquêteur avait là la preuve d'un affaiblissement de son attention.

e)-**la demande directe**. C'est-à-dire une sorte de traduction en patois du mot de la langue littéraire. Pop a, dans ce cas aussi, demandé: « *Pourquoi, où,*

quand est-ce que vous parliez ainsi? » A l'aide de demandes partielles, il a pu établir des cartes sémantiques.

f)-**La traduction en patois.** C'est le cas pour les propositions qui renferment des problèmes morphologiques, syntaxiques ou d'autre nature.

g)-**L'herbier.** Afin de connaître les noms de plus de cinquante plantes, Pop portait avec lui un herbier. La plupart de ses informateurs ne reconnaissaient pas tout de suite les plantes pressées et séchées de son herbier et il devait presque chaque fois ajouter certaines de leurs caractéristiques.

Il est important de signaler que les photographies ne se sont pas révélées un bon moyen pour obtenir des réponses dans les enquêtes de Sever Pop. Les circonstances dans lesquelles les réponses étaient enregistrées représentaient une des préoccupations essentielles pour les deux enquêtes de l'A.L.R.. Il faut ici rappeler et souligner que les informateurs sont enclins à donner des réponses imprécises lorsqu'ils s'aperçoivent que l'enquêteur ignore leurs habitudes. Par conséquent, cela impose à l'enquêteur d'avoir de bonnes connaissances de la vie sociale et des coutumes. Il est également indispensable que l'enquêteur connaisse le but précis des demandes du questionnaire. L'enquêteur doit faire tout son possible pour gagner la confiance de l'informateur et il doit être capable de lui fournir des renseignements complémentaires au questionnaire, si celui-ci en éprouve le désir. D'autre part, selon Sever Pop, l'enquêteur doit bien se garder d'influencer les réponses qu'il reçoit par ses préoccupations scientifiques. Sur place, il ne doit pas mettre en doute les réponses obtenues et surtout ne pas les rectifier selon ses opinions sur l'aspect linguistique du parler soumis à l'examen (cf. Pop 1933: 105-108). Pop a pu démontrer, à l'aide de cartes publiées jusqu'en 1942, que les réponses enregistrées par lui sur place furent conditionnées par la façon dont il formulait les questions. Mais pourquoi les auteurs des atlas linguistiques ne veulent-ils pas reconnaître cette vérité banale? En reconnaissant cette vérité, l'auteur d'un atlas doit informer le lecteur de la façon dont il a formulé la question, or, il ne peut pas le faire, parce que l'enquête fut entreprise par l'enquêteur, qui n'a reçu de la part du directeur aucune instruction préalable dans ce sens (cf. Pop 1954: 709-732, tome 1).

C'est pourquoi la plus heureuse innovation par rapport aux atlas linguistiques existant déjà à l'époque, semble être le fait que les enquêteurs sont en même temps les auteurs de l'ouvrage. Ainsi, « (...) *chaque mot et chaque forme évoquent, pendant qu'on travaille sur le matériel rassemblé, le souvenir des circonstances dans lesquelles ils ont été notés, ainsi les notes et observations, d'une valeur linguistique inappréciable, sont exactes, riches et lumineuses* » (Pop 1954:709, tome 1). Sever Pop a réalisé ses enquêtes de 1930 à 1937, en travaillant d'ordinaire trois jours dans chaque localité. Emil Petrovici a quant à lui travaillé d'ordinaire six jours dans chaque commune. Il faut rappeler ici que l'A.L.R. a été fondé sur deux enquêtes menées avec deux questionnaires différents et dans des localités différentes. Un travail basé sur des recherches réalisées par deux enquêteurs différents ne pouvait avoir d'unité que sous une direction commune, celle de Sextil Puscariu. Afin de faciliter les travaux comparatifs, Pop et Petrovici ont rédigé le questionnaire de base de l'A.L.R. en tenant compte des questionnaires de l'Al.S. de Jaberg et Jud, de *l'Atlante Linguistico Italiano* de

Bartoli, rédigé par Ugo Pellis, de *l'Atlas Linguistique de la Catalogne* d'Antoine Griera et de *l'Atlas linguistique de la France* de Gilliéron. Le questionnaire de base de l'A.L.R. a été mis deux fois à l'épreuve, dans une quinzaine d'enquêtes préliminaires, mais selon Pop il aurait fallu en faire le double et dans plusieurs régions du pays, pour que les questions équivoques fussent éliminées (cf. Pop 1954: 1140, tome 2).

1-2 La publication des données dialectales: l'A.L.D.C.

Les matériaux recueillis par Weigand furent publiés dans le *Jahresbericht* de l'Institut de la langue roumaine de Leipzig et réunis partiellement, sous la forme cartographique dans l'A.L.D.C.. Le territoire étudié était divisé en six sections, chacune des cartes étant à l'échelle 1.600.000. Cette division du territoire en six sections rend l'orientation assez difficile et oblige à examiner six cartes chaque fois qu'il s'agit de considérer les résultats sur la situation phonétique du mot. Chaque carte comprend quatre mots, ayant presque toujours entre eux des rapports phonétiques. Chaque localité visitée est représentée par un carré divisé en quatre triangles correspondant aux quatre mots notés en marge de la carte. Les formes variées d'un même mot sont représentées par des couleurs différentes. Pour connaître l'évolution de (t) en roumain, il faut étudier trois mots (teiu, « tilleul », tânăr « jeune » et țin « je tiens ») sur dix-huit cartes. Les seize cartes d'ensemble donnent les isophones dont l'aire est indiquée par des couleurs, en supprimant les détails de prononciation. D'après Pop, Weigand a dû renoncer à certaines particularités phonétiques des mots, afin de pouvoir présenter les formes en quatre couleurs. En publiant l'A.L.R., Pop a dû lui-même renoncer souvent à la présentation des formes patoises, en les remplaçant par les formes de la langue littéraire, surtout lorsqu'il s'agissait d'envisager des aires lexicologiques. Weigand a voulu réaliser un atlas avec des matériaux qui n'avaient à l'origine qu'un simple but de sondage. Tout en reconnaissant l'importance de cette oeuvre de Gustav Weigand pour l'étude de la langue roumaine, nous approuvons le jugement de l'un des plus remarquables parmi ses élèves, Sextil Puscariu: « *L'atlas de Weigand n'a pas pu même de loin féconder la science dans la mesure où elle fut fécondée par l'atlas de Gilliéron, qu'on élaborait à la même époque en France* » (Puscariu 1930: 6-47). D'après Pop:

« Seules les cartes linguistiques peuvent montrer la complexité des faits du langage libre de toute convention, ainsi que la dernière phase du développement plusieurs fois séculaires des parlers locaux. Rédigées d'après un plan mûri et d'après une méthode exempte de toute idée préconçue, elles seules peuvent illustrer, pour n'importe quelle langue, le sort des mots et leur histoire, leurs « luttes » contre les vocables ayant un corps phonique presque identique, les influences qu'ils ont subies sous l'action des centres culturels, économiques et sociaux, la manière dont les vocables s'adaptent aux changements que leur impose le progrès de la civilisation contemporaine, ainsi que la façon dont les parlers locaux conservent encore les anciens termes, témoins du passé. » (Cf. Pop 1954: 10, tome 1 et 709-732).

1-4 La publication des données dialectales: l'A.L.R.

Les cartes de l'A.L.R. ont été écrites à la main sur des plaques de zinc, et ces plaques, après avoir été corrigées, servaient comme clichés. Par ce procédé, on a pu reproduire exactement la transcription phonétique, sans lui apporter aucune retouche. Les cartes de l'A.L.R. sont au jugement de Mario Roques: « *très claires et de lecture facile et assurent une place éminente à la jeune école linguistique roumaine dans l'ensemble des travailleurs romanistes* » (Roques 1937:139). La publication de l'A.L.R. fut interrompue pendant les dernières années de la seconde guerre mondiale. En vue de réduire les frais d'impression, il fut décidé qu'une partie des matériaux serait publiée sous une forme non cartographiée. Les cartes sont consacrées à un seul mot ou à une courte phrase ; les matériaux accessoires de même que les explications données soit par le sujet soit par l'enquêteur sont publiés dans le chapitre II de chaque carte. Le premier chapitre est consacré à la question, les réponses obtenues étant reproduites sur la carte, accompagnées d'un chiffre indiquant la localité étudiée. Le troisième chapitre donne quelques indications sur la manière d'interpréter les réponses publiées, et renvoie normalement aux cartes en couleurs, rédigées à l'aide de ces matériaux linguistiques. Chacune des cartes de l'A.L.R. 1 reproduit non seulement les réponses pour le dialecte daco-roumain et les réponses des enquêtes faites sur la langue de trois écrivains roumains, mais aussi, en marge, les formes correspondantes pour les trois dialectes de la langue roumaine: l'istro-roumain, le macédo-roumain et le méglénite. La même carte donne aussi les formes pour les deux points ruthènes et hongrois.

Le *Micul Atlas lingvistic român* (« Le Petit Atlas linguistique roumain ») a pour but d'attirer l'attention du lecteur sur les données linguistiques les plus importantes publiées dans les cartes de l'atlas. Il est imprimé en cinq couleurs, dont le noir forme la base (frontières, départements, chiffres qui marquent les localités étudiées). Les quatre autres couleurs servent à indiquer les différents types lexicologiques ou des formes phonétiques, morphologiques et syntaxiques. Pop a conçu ces cartes afin de donner très rapidement une vue précise de la répartition des divers phénomènes linguistiques dans le domaine de la langue roumaine. Les cartes de l'A.L.R.2 suivent les mêmes principes pour la reproduction des matériaux, sauf que les réponses des parlers non roumains sont publiées sur la carte même en caractères typographiques différents. A cause d'un format plus réduit, les notes de chaque carte sont publiées à part, en utilisant l'espace libre pour la publication des matériaux linguistiques non cartographiés. Il nous faut encore signaler une autre innovation importante: le recueil de textes oraux, notés en transcription phonétique par Petrovici, recueillis pendant l'enquête pour l'A.L.R.2, qui nous fournit de précieuses informations sur la syntaxe et le vocabulaire des parlers populaires du domaine roumain.

Pour Pop, « (...) *les cartes dialectales doivent avoir pour le linguiste qui désire connaître l'évolution du langage au moins la même importance qu'ont les cartes physiques pour le géographe qui examine la configuration du sol* » (Pop 1954: 10 in *Avant-propos*) et il a « *depuis longtemps la conviction qu'un progrès*

des théories linguistiques n'est réalisable que par un examen plus minutieux des faits dialectaux et par une méthode plus affinée dans les enquêtes linguistiques .» (Pop 1954: 10). Sever Pop fut l'élève de Jules Gilliéron et de Mario Roques, lors de ses études à Paris de 1925 à 1927. Dès 1927, il fut également aux côtés de Jakob Jud, Paul Scheuermeier et Emile Tappolet pour des enquêtes linguistiques en France, en Catalogne et en Italie, et même s'il participe de 1930 à 1937 très activement aux enquêtes linguistiques en Roumanie en vue de l'A.L.R., ce sont les questions de méthode qui l'ont intéressé, et dès 1926 il a publié un premier essai intitulé *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*. A l'université de Cluj où il commença son enseignement, il fit plusieurs années de suite un cours sur les méthodes d'enquête. Mais à présent, voyons de plus près l'influence qu'a exercée l'A.I.S sur l'A.L.R..

2- *l'Atlas Linguistique Roumain et l'Atlas Linguistique et ethnographique de l'Italie et de la Suisse méridionale (A.I.S.).*

Le *Sprach-und Sachatlas Italiens und der Südschweiz (A.I.S.)* a été publié entre 1928 et 1940 par K. Jaberg et J. Jud. Comme Sever Pop, Jaberg et Jud ont été les élèves à Paris de Jules Gilliéron, et comme lui, ils ont voulu poursuivre l'oeuvre de leur maître dans le cadre de la dialectologie romane. Ainsi, après trente années de labeur acharné, ils ont donné à la linguistique romane un atlas linguistique et ethnographique des parlers italiens rhéto-romans et franco-provençaux de l'Italie et des dialectes rhéto-romans et lombards de la Suisse. Pour Karl Jaberg: « *Jules Gilliéron est le maître qui a le plus profondément façonné notre pensée scientifique pendant et après les études que Jakob Jud et moi, nous avons faites à Paris, et c'est lui qui est, en un certain sens, le père spirituel de l'atlas* » (Jaberg 1936:12). D'ailleurs, Jaberg et Jud ont consacré une grande part dans leur atlas à la « biologie du langage », qui était également au coeur des préoccupations de Gilliéron. En effet, les cartes de l'A.I.S. reflètent la valeur stylistique des mots, la lutte entre les éléments nouveaux et les anciens en voie de disparition, les causes qui déterminent et facilitent la victoire des nouveaux venus, ainsi que les réactions des mots autochtones contre les envahisseurs (Jaberg / Jud 1928: 213-215). Mais ce qui frappe le plus si l'on compare l'A.I.S. avec l'A.L.R., c'est la richesse des matériaux ethnographiques et on peut dire que c'est l'innovation la plus importante introduite par ces deux atlas, par rapport à l'atlas du type de celui de Gilliéron, *l'Atlas Linguistique de la France (A.L.F.)*, publié entre 1902 et 1910. En effet, Jaberg et Jud voulaient maintenir la plus étroite relation entre le mot et la chose (cf. Jaberg 1936:23), c'est-à-dire ils souhaitaient accorder la même attention aux mots et aux objets qu'ils désignaient. Dans le chapitre suivant, nous allons comparer les prises de position et les méthodes respectives concernant la publication des matériaux ethnographiques dans l'A.L.R. et l'A.I.S.

2-1 Les matériaux ethnographiques dans l'A.I.S.

Pour Jaberg et Jud, on ne pouvait faire l'histoire des mots sans faire l'histoire des choses. Ils affirmaient d'ailleurs qu'un mot privé de son sens est un « corps sans âme » (Jaberg / Jud 1923:1185-1195). Pour mieux comprendre la

valeur de cette affirmation qui peut paraître une banalité, il faut resituer ces propos dans le contexte scientifique propre à la linguistique de l'époque. La conception de l'A.L.F. remontait à une période qui était encore sous l'emprise des néogrammairiens et on sait ce qu'ils devaient aux sciences naturelles. Jud et Jaberg, au contraire, étaient très impressionnés par les articles de Meringer et Schuchardt dans la revue *Wörter und Sachen*. Tout en sauvegardant le caractère linguistique de l'A.I.S., ils se sentaient le devoir de fournir à l'historien des mots les données nécessaires pour se faire une idée des choses, afin qu'il ne bâtit pas dans le vide. C'est pourquoi dans le corps de l'atlas, « les choses » ont une fonction secondaire, celle d'interpréter les mots. Pour réaliser la partie ethnographique de l'Atlas, les directives générales données par les auteurs ont été complétées et affinées par les enquêteurs sur place. D'après Jaberg, « *il ne fallait pas seulement de l'intérêt pour toutes les manifestations de la vie du paysan et un don d'observation qui ne s'apprend pas, il fallait une longue expérience pour pouvoir s'informer avec compétence des instruments ruraux et de leur terminologie, il fallait se rendre compte de leur variété et des facteurs d'où elle dépendait ; il fallait s'être suffisamment familiarisé avec les procédures de l'agriculture, de la construction des bâtiments ruraux, avec la nourriture habituelle, le costume local, etc., pour pouvoir adapter les interrogatoires aux conditions particulières du sol et du climat d'un pays aussi varié que l'Italie; il fallait enfin tenir compte de la différence de caractère, de tempérament, de la psychologie, de l'instruction, des habitudes des populations dans les diverses régions de la Suisse et de l'Italie* » (Jaberg 1936: 25-26). Nous rappelons ici que contrairement à l'A.L.R., les enquêteurs responsables des enquêtes linguistique et ethnographique de l'A.I.S., c'est-à-dire Paul Scheuermeier, Gerhard Rohlfs et Max Leopold Wagner, n'étaient pas les auteurs de l'atlas, et que donc ils n'étaient pas responsables de l'élaboration de la légende des cartes, même si Scheuermeier avait été responsable de la rédaction du volume concernant les objets, car il connaissait *de visu* les différents aspects de la vie des localités étudiées. Un aspect important de la méthodologie résidait dans l'établissement de la légende (Pop 1954: 581, tome 1). La légende de presque chacune des cartes est divisée en trois chapitres qui contiennent: a)- des informations sur le mot ou l'objet qu'ils désignent ou des renvois aux cartes précédentes ; b)- des formes autres que celles qui figurent sur la carte, tirées du questionnaire agrandi ; c)- des explications concernant les objets reproduits. Jaberg et Jud recommandaient la lecture de la légende en tout premier lieu, avant de commencer l'analyse des matériaux (Jaberg / Jud: 1928: 18). L'aspect de la légende est également primordial pour l'A.L.R., puisque Pop écrivait: *Les légendes représentent à tous égards une contribution de la plus haute valeur scientifique pour la linguistique, l'histoire des moeurs, la sociologie et l'ethnographie des régions étudiées.* » (Pop 1954:581, tome 1). Un autre moyen de représentation non négligeable est le dessin. Ainsi, les auteurs de l'A.I.S. ont reproduit sur les cartes plus de 933 dessins. Ces dessins sont accompagnés d'annotations sur la terminologie qui est transcrite phonétiquement (cf. par exemple, les dessins sur le métier à tisser, planche n° XLII). Le volume ethnographique rédigé par Scheuermeier contient des chapitres concernant le bétail, le lait, le foin, l'agriculture, le blé, le vin et l'huile. Les plus importantes

activités de la vie paysanne sont décrites et illustrées au moyen de 427 xylographies et dessins, et le volume s'achève par 331 photographies d'une très haute qualité pour l'époque. D'après Sever Pop, « ce volume (*ethnographique*) étonne par la richesse et la précision avec lesquelles des problèmes aussi difficiles sont exposés » (Pop 1954:584) et « l'A.I.S. représente la plus grande réalisation linguistique qui ait jamais été faite pour une langue romane. La tenacité et la persévérance se sont unies à la perspicacité et au talent exceptionnel des auteurs et des enquêteurs. » (Pop 1954:586). Au niveau de la continuité méthodologique en dialectologie romane, il nous faut encore ajouter que parmi les principes fondamentaux qui caractérisent l'A.L.F. de Gilliéron, oeuvre de référence à cette époque, tous les atlas parus jusqu'en 1933, en ont adopté au moins deux: l'enquête doit être faite sur les lieux et il faut publier intégralement les matériaux. Jaberg et Jud, pour l'A.I.S., ont adopté dès le début le modèle de l'A.L.F. pour les enquêtes et le mode de publication.

2-2 Les matériaux ethnographiques dans l'A.L.R.

Comme pour l'A.I.S., le dessin et la photographie étaient les moyens choisis, par les auteurs de l'A.L.R., pour faire connaître aux lecteurs de l'atlas les objets auxquels les mots se rapportaient. Pendant les premières années, Pop a pu réaliser environ 2000 photographies des types de maisons, des costumes, des objets etc. Contraint par la suite à cause d'une réduction des moyens financiers octroyés à la réalisation de l'atlas, il a dû se contenter soit d'esquisser les objets sur la fiche même, à côté de la réponse donnée par l'informateur, soit de décrire en détail l'objet en question. Les photographies et les dessins sont accompagnés d'une description détaillée des objets en question qu'ils représentent. Un petit appareil « Kodak » fut utilisé par les enquêteurs de l'A.L.R. Ils ont pu ainsi enregistrer les différentes occupations et les coutumes les plus caractéristiques de certaines régions comme par exemple: le labourage, le blanchissage à la rivière, la capture d'un essaim, des danses populaires, etc. Durant les premières années de l'enquête, Pop et Petrovici portaient deux phonographes simples, l'un enregistrant sur cylindre, l'autre sur disque. Grâce à ces deux appareils, ils ont pu réaliser une centaine d'enregistrements. Malheureusement, avec le temps, les enregistrements laissaient beaucoup à désirer quant à leur clarté ; ils occasionnaient aussi une perte de temps appréciable et empêchaient de réaliser en temps voulu les enquêtes linguistiques. En plus, ils entraînaient une dépense trop élevée, impossible à assumer, étant donné la diminution des moyens financiers mis à leur disposition. Cependant, les auteurs- enquêteurs étaient décidés à faire un certain nombre d'enregistrements phonographiques à la fin des enquêtes dans les localités choisies lors de relevés. Sever Pop était d'ailleurs convaincu que les enregistrements étaient possibles et qu'ils étaient très utiles pour faire connaître le rythme et la mélodie des parlers. A ses yeux, ce procédé restait un excellent moyen pour livrer à la postérité les parlers de l'époque, de même que pour les recherches sur le folklore musical. Il nous faut souligner ici l'avancée méthodologique réalisée par les auteurs de l'A.L.R. qui ont su optimiser les méthodes de collecte des documents ethnographiques dans l'atlas. Non seulement, Pop et Petrovici ont contribué dans la lignée de l'A.I.S. à la mise en

valeur des rapports entre le mot et la chose, dans le sens de l'école de *Wörter und Sachen*, mais en plus ils ont eu le courage de mettre à profit les instruments technologiques de leur époque, afin de saisir par l'image et le son les parlers de l'atlas. Ainsi, ils ont assuré une nouvelle dimension à l'enquête ethnographique dans le cadre des atlas linguistiques, une dimension à la fois plus scientifique, mais surtout une dimension plus apte à conserver l'authenticité des matériaux relevés, plus apte à transmettre la mémoire des parlers et des coutumes de leur époque. A présent, nous souhaitons démontrer l'influence méthodologique de l'A.L.F., de l'A.I.S. et surtout de l'A.L.R. sur les *Nouveaux Atlas Linguistiques de la France* (N.A.L.F.).

3- Les retombées méthodologiques de l'A.L.F., l'A.I.S. et de l'A.L.R. sur les N.A.L.F.

La part importante donnée à l'ethnographie est une des caractéristiques qui marquent les N.A.L.F. par régions. Jusqu'à ce qu'Emile Tappolet embrasse les thèses de *Wörter und Sachen*, la collaboration entre dialectologues et folkloristes n'était qu'irrégulière. Comme nous l'avons mentionné précédemment, l'A.L.F. ne collectait que des mots, et donc le matériel de l'atlas ne contenait pas le moindre dessin, et encore moins d'ailleurs une seule indication sur les choses nommées. Jean Séguy, directeur de *l'Atlas Linguistique et ethnographique de la Gascogne, volume VI* (A.L.G. VI), publié en 1973 dans le cadre des N.A.L.F. par régions, souligne: « *Il nous suffit de reconnaître que la science des mots et celle des choses ont, par leur alliance, créé des monuments comme le « Sprach-und sachatlas Italiens und der Südschweiz » de J. Jud et K. Jaberg (...). La tâche des enquêteurs et des rédacteurs est de présenter d'une part les mots et d'autre part, mais conjointement, tout ce qu'on peut apprendre touchant les choses.* » (Séguy 1973b: 73) Pour lui: « *Délimiter l'aire où le tourbillon s'appelle « sorcière » est la première chose à faire ; mais il serait absurde de ne pas relever et rechercher les mythes qui supportent cette appellation. Ce sont là des faits de langage tout aussi dignes de considération que les structures syntagmatiques dérivées, par ex., et on ne voit pas comment on pourrait donner aux gens le moyen d'y accéder sans les informer du concret. Et aussi nous faisons de l'ethnographie pour l'ethnographie. Jamais un enquêteur ne se dira: « Cet objet, cette coutume, ce dicton ne peut avoir la moindre relation avec le langage ; par conséquent, passons », parce qu'en vérité il n'en sait rien (...)* » (Séguy 1973b: 74). En outre, Jean Séguy préconisait une investigation ethnographique confiée à des spécialistes et non à des dialectologues, dont le savoir et le savoir-faire, en la matière, ne sont qu'empirique et autodidactique. Il pensait que cette mission de l'enquête folklorique pourrait revenir en France au *Musée des arts et traditions populaires*. Malgré tout, les réalités financières, ainsi que la fuite du temps, étant donné par exemple la mutation de la technologie agricole, ainsi que les transformations du folklore, décidèrent de conduire simultanément la collecte dialectale et la collecte ethnographique. Comme dans l'A.I.S. et dans l'A.L.R., les enquêteurs dialectologues ont compensé leur manque de formation ethnographique spécialisée, en se contentant de noter, dessiner et photographier tout ce qui se présentait à eux, et en faisant sortir de l'ombre tout ce qui ne se manifestait pas

spontanément. Ainsi, l'enquêteur enregistrait au magnétophone les récits de travaux tombés en désuétude, comme par exemple la confection du toit de chaume, dont il en dessinait les charpentes, même s'il n'en saisissait pas bien les structures, il notait également proverbes et recettes. Il ne restait plus alors au rédacteur et au dessinateur qu'à incorporer ces données à l'atlas sans en amoindrir pour autant la composante linguistique. Au niveau des illustrations, les enquêteurs n'étaient pas toujours en mesure de relever des dessins technologiques, c'est-à-dire par projection orthogonale de plusieurs plans. Alors leurs croquis étaient réalisés en perspective et souvent tirés de photographies. Les mesures des objets étaient également relevées, de sorte qu'il était possible de les restituer: « d'après un dessin coté (dans l'A.L.G.), on a pu exécuter la maquette convenable d'un véhicule assez compliqué. C'est pourquoi tous les atlas régionaux de la France sont intitulés « atlas linguistique et ethnographique » » (Séguy 1973b: 75). Il faut encore rappeler qu'au niveau du sens, les N.A.L.F. par régions usent de trois sortes de référents: a)- **le mot de la langue de départ**, c'est-à-dire le titre de la carte, b)- **le référent- définition**, c'est la « question indirecte » libellée en tête de l'exergue, et c)- **le référent déictique**, montré sous la forme d'un croquis. Donc normalement, le référent 1 figure dans toutes les cartes, car un titre est indispensable pour dresser par exemple la table alphabétique. Ce référent est parfois remplacé par un chiffre renvoyant à un dessin (par exemple les pièces du char dans l'A.L.G.). Les référents b)- et / ou c)- viennent préciser a)-, d'après le jugement de l'auteur. Donc les référents b)- et c)- sont ceux des dictionnaires encyclopédiques.

Mais il n'y a pas que l'A.L.G. qui a suivi cette lignée ethnographique au sein des N.A.L.F. Ainsi Séguy a mentionné *l'Atlas Linguistique et ethnographique du Massif Central*, qui selon lui « renferme une documentation ethnographique dont le niveau ne sera sans doute jamais dépassé. » et d'autres N.A.L.F. par régions se sont spécialisés eux plus particulièrement dans l'ethnographie « intérieure » (proverbes, folklore et médecine populaire), comme par exemple *l'Atlas Linguistique et ethnographique de la Champagne et de la Brie* (Séguy 1973b: 81). On peut donc constater à travers l'évolution des atlas linguistiques de la Roumanie, un demi siècle après l'A.I.S. et l'A.L.R., l'importance du développement méthodologique en dialectologie romane, qui a trouvé sa consécration dans la réalisation des N.A.L.F. par régions. Nous garderons en mémoire l'initiative décisive dans l'A.I.S. d'accorder la même attention aux mots et aux objets qu'ils désignent, et donc de lancer en quelque sorte la partie ethnographique, référentielle à l'interprétation des données linguistiques. Mais à nos yeux, c'est l'A.L.R. qui a développé et optimisé, avec les moyens du bord et les possibilités techniques de son époque, la collecte et la publication des matériaux ethnographiques, indispensables de nos jours à la compréhension de la vie des faits de langage.

BIBLIOGRAPHIE

1. Gilliéron Jules, Edmont, Edmond, 1902-1910, *Atlas Linguistique de la France*, Champion, Paris.
2. Jaberg, Karl, Jud, Jakob, 1928-1940, *Sprach-und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Zofingen-Suisse.
3. Jaberg, Karl, Jud, Jakob, 1923, *Il turismo die dialetti, caratteristiche e curiosita dell'Atlante linguistico-etnografico svizzero-italiano*, in revue du Touring club italien, « *La vie d'Italia* », n°29, pp. 1185-1195.
4. Jaberg, Karl, Jud, Jakob, 1928, *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument, kritische Grundlegung und Einführung in den Sprach-und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, M. Niemeyer, Halle, p.18.
5. Jaberg, Karl, 1936, *Aspects géographiques du langage*, Droz, Paris.
6. Jaberg, Karl, 1922, in « *Romania* », tome XLVIII, p.622.
7. Jaberg, Karl, 1924, in « *Romania* », tome L, p.282.
8. Jaberg, Karl, 1925, in « *Revue de linguistique romane* », tome 1, pp.114-118.
9. Jaberg, Karl, 1940, in « *Vox Romanica* », tome V, pp.48-52, note I.
10. Pop, Sever, Petrovici, Emil, 1938-1940 *Atlasul linguistic român*, Institut royal des archives, Bucarest.
11. Pop, Sever, 1954, *La dialectologie*, Gembloux-Duculot, Louvain.
12. Pop, Sever, 1933, in « *Revue de linguistique romane* », tome IX, pp. 105-206.
13. Puscariu, Sextil, 1929-1930, in « *Dacoromania* », tome VI.
14. Roques, Mario, 1937, in « *Revue Romania* », tome LXIII, p. 139.
15. Séguy, Jean, Ravier, Xavier, 1973a, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, volume VI, C.N.R.S., Paris.
16. Séguy, Jean, 1973b, *Les atlas linguistiques de la France par régions: caractères et méthodes*, in « *Langue Française* » n°18, pp.72-90.
17. Weigand, Gustav, 1909, « *Jahresbericht* », XV.

FUNCȚII ARGUMENTATIVE ALE ENUNȚURILOR AUTONIME

(Cu privire specială asupra **Amintirilor...** lui Ion Creangă)

ELENA DRAGOS

ABSTRACT. *The Argumentative Functions of Boorubs (with respect to Ion Creangă's "Memories of My Boyhood").* Our paper deals with the argumentative functions roles of proverbs in discourse, emphasizing their place in the argumental hierarchy, both in the evocation field, and in the characters' conversational field.

0. Dacă relația dintre o unitate lingvistică (cuvînt, propoziție) și propria ei definiție a primit numele de autonomie, într-o interpretare la nivelul sistemului, extrapolînd relația la nivelul structurii, rezultă că unele elemente de metadiscurs [al locutorului cel mai adesea] (Maingueneau 1987: 72), cum sînt glosele, parafraza, proverbul, sloganul, pașișă etc. răspund aceleiași exigențe, reflexive, doar că în plan discursiv.

Dintre aceste secvențe, care, la nivel sintactic, nu realizează rupturi între discursul citant și discursul citat, cum ar fi în cazul discursului direct, ne-am oprit la **proverbe**. Acestea, ca și cuvintele între ghilimele, relevă o conotație autonimică, în primul rînd, pentru că funcționarea lor naturală e numai în discurs și, în al doilea rînd, pentru că se explică invariabil față de o expresie introductivă.

Proverbele [și dictoanele] sînt "elemente semnificante ale unui cod particular" (Greimas 1975: 318) prezente în mesaje schimbate între interlocutori, ele putînd fi studiate ca "serii finite ale unui sistem de semnificație închis" (Greimas 1975: 318), adică "descrierea schematică și structurală a planului semnificantului va explica configurațiile semnificatului lor" (Greimas 1975: 318). Se concepe, de exemplu, (Gouvard 2000: 38-39) că, din punct de vedere morfologic, un enunț-proverb reprezintă lexicalizarea unei propoziții, ca în procedura cuvintelor compuse, de tipul: fr. "un rendez-vous", fr. "un laisser-passer", rom. "un nu știu ce", rom. "un lasă-mă să te las" etc., deci ca un *nom-name* sau *nom-phrase* sau ca în locuțiuni, umplînd o funcție denominativă (Rey 1997; Kleiber 1999). Din punct de vedere semantic, se subliniază relația referențială fixă (Schapira 1999: 79), realizată prin contract referențial, în acest caz, nefiind necesară reinterpretația semnificației în discurs (Schapira 1999: 81).

1. În cercetările românești de lingvistică și stilistică asupra proverbului s-a evidențiat pînă acum această modalitate de studiere a proverbului¹ și zicem noi, că pe bună dreptate, datorită posibilității decelării unui cod închis care se manifestă ca un "vocabular" al unei limbi, cu elemente distincte de întindere mai mare (pînă la frază) sau mai mică.

1.1. În literatura de specialitate străină, mai recentă (în speță, franceză), proverbele sînt privite din varii puncte de vedere, de exemplu, ca: valori argumentative², ca stereotipii³, ca expresii fixe⁴, ca realizare a polifoniei⁵, din punctul de vedere al genericității proverbilor⁶ sau din punctul de vedere al arhaismelor ce le conțin⁷ etc.

1.2. Dar întocmai ca orice element al codului, proverbele au fost excerptate dintr-o structură, dintr-un discurs, pentru a fi analizate gramatical și semantic, stilistic și filosofic. Prin urmare, locul lor de drept e în discurs și funcționează în discurs, dinamica lor naturală e în aceste spații de regularități asociate condițiilor de producere (Maingueneau 1987: 15), proverbele și expresiile idiomatice, în general, reprezentînd fapte de competență lingvistic-contextuală, culturală și enciclopedică (Gréciano 1997: 182). Firesc este deci să studiem proverbele complementar analizei discursului, în general, acolo unde acestea fac sens, în strategiile interlocuției, mai cu seamă că unele caracteristici ale lor se evidențiază în corelație cu discursul în care funcționează. De exemplu, calitatea metaforică a proverbelor poate fi identificată intrinsec, dar se valorizează, mai adesea, extrinsec (P. Ruxăndoiu a conceput în 1966 un macrocontext pentru aceasta). După cum afirmă Alain Rey (1997: 345) "La phraséologie est le terrain où s'épuise toute linguistique théorique et toute sémantique formalisable, le terrain où triomphe la pragmatique et la sociologie du langage." Faptul că proverbele se valorizează pragmatic decurge dintr-o comparație cu lexicul, și anume codul lexical. Acesta, prin unitățile sale, transmite mai ales informație semantică, pe cînd sintagmele (propriu-zise, propozițiile, frazele) proverbiale transmit, mai cu seamă, atitudini, în

¹ Sanda Golopenția-Eretescu, 1965, *La structure linguistique des proverbes équationnels*, în *CLTA*, II: 43-61; Caius T. Jiga, 1970, *Sur la typologie sémantique de quelques proverbes dans les langues romanes*, în *ACILFR*, XII, 1, 168-177; Constantin Negreanu, 1983, *Structura proverbelor românești*, EȘE, București; Pavel Ruzăndoiu, 1966, *Aspectul metaforic al proverbelor*, în *Studii de poetică și stilistică*, E.P.L., București: 94-113; Elena Slave, 1959, *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor*, în *PLG*, V: 173-190; Cezar Tabarcea, 1968, *Valorificarea conceptelor structuraliste în cercetarea proverbelor românești*, în *AUB*, XII: 168-172 etc.

² J.C. Anscombe, 1994, *Proverbes et formes proverbiales: valeur évidentielle et argumentative*, în *Langue française*, nr. 102: 95-107.

³ M. Dominicy, 1999, *Les Stéréotypes et la cognition des idées*, în *Langue française*, nr. 123: 105-124; O. Galatanu et J. M. Gouvard (éds.), 1999, *Sémantique du stéréotype*, numéro spécial de la revue *Langue française*, Paris, Larousse, nr. 123; C. Michaux, 1999, *Proverbes et structures stéréotypées*, în *Langue française*, nr. 123: 85-104.

⁴ G. Gross, 1996, *Les expressions figées en française*, Paris, Ophrys.

⁵ C. Michaux, 1997, *Le Proverbe dans la théorie de la poliphonie*, în *Paremia*, nr. 7: 393-398.

⁶ G. Kleiber, 1989, *Généricité et typicalité*, în *Le Français moderne*, tome LXVII, nr. 3-4: 393-398.

⁷ A. Somolinos-Rodriguez, 1993, *Arcaismos sintacticos en los proverbios franceses*, în *Paremia*, nr. 1: 55-63 etc.

general, dimensiuni pragmatice prin excelență. De aici decurge receptarea lor ca precepte, ca norme de etică.

1.3. Necesitatea de a fi corelat cu un discurs integrant decurge și din diferența care se manifestă între discurs, cu mărci ale enunțării, și enunțul proverb, fără aceste mărci. Mărcile enunțării caracterizează discursul, deoarece acesta e al cuiva, iar proverbele contractează anume relații cu discursul, printre care și marca subiectivității (Baylon; Mignot 1994: 87); proverbele însă nu fac referire, spre exemplu, la persoana I sau a II-a (decît cînd aceasta din urmă e neutrală): *Bine faci, bine găsești; Ai copii, ai griji mii; Ai carte, ai parte*⁸.

De aceea, în continuare, vom da un pachet de mărci ale enunțării care nu se regăsesc în proverbe:

- pronumele demonstrativ: *acesta* care e deictic de persoană, de loc și, potrivit lui E. Cassirer (1972 I: 42), ar putea fi și de timp, avînd în vedere unitatea spațio-temporală manifestată de acest pronume;

- adverbele de timp: *acum, azi, recent, mîine* lipsesc, de asemenea, pentru că proverbele fac aluzie la o lume reală, în general, dar nu pot fi adevărate pentru o perioadă de timp determinată;

- adverbele de loc: *acici, acolo, în spate, înainte, aproape, departe* etc.;

- interogația, exclamația;

- intimația fenomenalizată prin apeluri, ordine, forme de vocativ;

- adverbe de atitudine: *poate, probabil, firește, posibil, cert*, proverbele nepurtînd marca subiectivității, fiind general umane;

- verbe performative ca: *promit, jur, ordon*, care se exclud și datorită prezenței persoanei I (subiect inclus).

1.3.1. Există totuși unele mărci ale enunțării (enunțate) care se regăsesc și în proverbe, ceea ce dovedește proveniența individuală, dar și circulația colectivă a acestora:

- aserțiunea – majoritatea proverbelor au această formă: *Cinstea e legea cea mai mare*;

- negația: *Nu fapta după slavă, ci slava după faptă*;

- timpul prezent care poate este cea mai tipică trăsătură a proverbelor, alături de aserțiune, dar este un prezent atemporal, etern, fără legătură cu prezentul evenimential (i se și spune **prezent gnomic**): *Norocul e nimic, înțelepciunea este totul; Mîndria pierde omenia*;

- imperativul – mod ales pentru realizarea coerciției prin proverb, în spirit etic: *Nu face rău și nu te va vorbi nimeni de rău; Nu strica orzul pe gîște; Să fii bun și blînd la toate/ Dar pînă unde se poate; Spune adevărul că ți se sparge capul*;

- determinantele de tot felul, adjectivale sau adverbiale, ca: *Omul rău ca un cărbune, dacă nu te arde te înnegrește; Femeia bună e plug de aur la casa omului*.

⁸ Rar există și referirea la persoana I, ca la Ion Creangă: "Vorba ceea: <Milă-mi e de tine, dar de mine mi se rupe inima>" (p. 190), unde avem de-a face cu un transfer de personalizare de la persoana a II-a la persoana I singular, indirectă, prin mărcile de persoană I la dativ și acuzativ.

Aceste mărci din urmă comune enunțării [enunțate] și proverbului reduc distanța dintre actul enunțării, care e circumscris spațio-temporal și interlocutiv din discurs, și proverb, care e un act (reprezentativ) aproape universal și impersonal.

Impersonalul e susținut, în numeroase proverbe, de pronumele relative *cine*, *ce* și de forma scurtă populară a pronumelui demonstrativ de depărtare *cel*: *Cine nu cruță când are/ Va răbda la lipsă mare; Cine muncește agonisește; Cine caută stăpîn devine slugă; Ce e frumos/ Poartă și ponos; Ce înveți la tinerețe/ Acea știi la bătrînețe; Cel ce doarme rămîne cu dinții la stele; Cel ce pierde drumul e bucuros și de cărare*⁹.

Faptul că pronumele / adjectivul pronominal demonstrativ fem. *ceea* și masc. *cel* cumulează valori generice, universale, e demonstrat de folosirea în sintagma *vorba ceea*, sinonimizată cu *povestea ceea*, *bine a zis cine a zis* sau *nu știi că este o vorbă*, ca element introductiv al proverbului, sintagmă ce funcționează și ca gen proximal, "vorbă", pentru ca diferența specifică să fie detaliată în proverb: "Vorba ceea: <Lucrul rău nu pierde cu una, cu două>" (p. 161)¹⁰ echivalent cu "răul dănuie".

2. Doar că proverbul citat mai sus contractează și o altă relație autonimică, la nivelul discursului, care este de natură argumentativ-concluzivă, ce evidențiază narația (întocmai ca morfemele care evidențiază categoriile gramaticale) (J. Cl. Anscombe 1994: 95); aceasta poate fi numită metalimbaj natural sau, cum spune Kleiber (apud Anscombe 1994), proverbul în această situație discursivă este un denominator, unitate codată ce numește un concept general, dar evident racordat la situația narată anterior.

2.1. Trebuie specificată și o altă trăsătură a acestor relații autonome cu valoare de argument concludiv, și anume faptul că ele nu aduc o informație nouă, ci doar o întăresc, concentrat, pe cea vehiculată în narație (în proverbul citat, cum a scăpat Nică de holeră în urma tratamentului aplicat de moș Vasile Țandură).

În cazul acestor valențe argumentativ-concluzive, nu putem vorbi de funcția de cadru de discurs (așa cum preconizează Anscombe 1994). Atît de proprie este această valență argumentativ-concluzivă, încît proverbul se construiește cu aceleași elemente ale narației evocate: "Vorba ceea: <Se ține ca rîia de om>" (p. 161). Naratorul – locutor - personaj - sincretism propriu evocării crengesți (Dragoș 1992) - încheie cu acest proverb episodul de la Broșteni în care se relatează eșecul tratamentului cu leșie, pentru a scăpa de riie căprească, recomandat de o babă¹¹.

⁹ J. Cl. Anscombe (1994) arată că în limba franceză există trei forme sub care se manifestă proverbul: structura cu articol (*le*), cu pronume relativ (*qui*) și cu articol zero.

¹⁰ S-a lucrat pe ediția Ion Creangă, *Opere*, I, Ediție îngrijită, note și variante, glosar și bibliografie de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș. Studiu introductiv de Iorgu Iordan, Editura Minerva, București, 1970.

¹¹ Aceeași funcție apare și în episodul cu popa Buligă din Folticeni care lăsa repede cele sfinte și: "Apoi zvîrlie potcapul deoparte, și la joc de-a valma cu noi, de-i pălăliau pletele. Și tragem un ropot, și două, și trei, de era cît pe ce să scoatem și sufletul din popă. Și așa l-am vlăguit, de-i era acum lehamite de noi. Dar vorba ceea: <Dacă te-ai băgat în joc, trebuie să joci!>" (p. 205). Proverbul accentuează intern parigmenonul sau figura etimologică (*în joc* și *să joci*) și îl sugerează extern.

2.2. Fiind o evocare a propriei copilării, locutorul-enunțiator (personaj) își permite și atitudini de autopersiflare, proverbul restabilind, sintetic, o argumentație care altfel s-ar fi destrămat datorită afirmațiilor paradoxale ce funcționează ca E_1 . Pentru că, după J. Cl. Anscombe și O. Ducrot (1988), condiția argumentării este următoarea: un locutor face o argumentație când prezintă un enunț E_1 (sau un ansamblu de enunțuri) destinat a face să se admită un altul (sau un ansamblu de alte enunțuri) E_2 . În cazul nostru, E_1 e reprezentat de: "Ș-apoi mai aveam și alte bunuri: când mă lua cineva cu răul, puțină treabă făcea cu mine; când mă lua cu binișorul, nici atîta; iar când mă lăsa de capul meu, făceam o drăguță de trebușoară ca aceea, de nici sfînta Nastasia, izbăvitoarea de otravă nu era în stare a o desface cu tot meșteșugul ei" (p. 191), iar E_2 concluzia: "Povestea ceea: <Un nebun arunc-o peatră în baltă, și zece cuminți n-o pot scoate>" (p.191), unde se stabilește, în termeni antonimici, opoziția dintre ce se aștepta de la Nică și ce săvîrșea în fapt. De altfel, structura antonimică a proverbelor este una din caracteristicile lexicale ale lor: "Bună țară, rea tocmeală"; "Cuvîntul bun unge/ Și cel rău împunge", "Apa trece, pietrele rămîn"; "Hoțul nedovedit/ E negustor cinstit"; "Mănîncă cîntea cu lingura și rușinea cu pumnii".

2.3. Sincretismul de care vorbeam anterior: narator-locutor și personaj sau, după O. Ducrot, enunțiator, facilitează și el funcționarea conclusivă a proverbului din replică, la care se adaugă contrastul dintre tema replicilor și rhema proverbului, adică dintre subiectul discuției și comentariul adiacent. De aceea se și vorbește despre faptul că proverbul contribuie la construcția conceptuală a discursului și la eșafodajul său tematic (Gréciano 1997: 187):

"- Las' că-i vedē tu ce-am să-i fac lui Mogorogea; de i-a ticni ziua de azi, păcat să-mi fie!

- Taci, măi, zic eu, ce mai vorbești în bobote, că s-a mîniē omul și s-a duce și el acasă.

- Ei, ș-apoi? Ce mare pagubă? Vorba ceea: <Dacă s-a da baba jos din căruță, de-abia i-a fi mai ușor iepei>" (p. 211).

Contrastul e aproape de ordin metaforic între un *flăcău*, care se "fudulea" la horă cu cisme noi și *baba* din proverb, care ajută analogia cu șederea în gazdă a catiheților care nu era tocmai echitabilă: unii aduceau merinde de acasă, alții le mîncău și, din această pricină, o parte din ei au fost dur excluși. Caracterul antagonic e susținut cu mijloacele stereotipului, dar funcționează perfect în coeziunea schimbului comunicațional pe linia apelului la parimii.

2.4. În alte cazuri, replica începe cu un proverb, dar, de asemenea, nu e cadru, pentru o argumentație susținută, ci e ecoul unei situații narate anterior, în care domină mai ales atitudini contrarii. Proverbul funcționează ca un ecou, ca interpretare, a acestor narații și pentru că locutorul (în cazul nostru enunțiatorul) nu e autorul proverbului, acesta fiind la rîndul său un ecou, iar faptul că replica e evocată transformă ecoul în alt ecou, rezultînd, din punct de vedere pragmatic, ecoul unui ecou, concluzie la care ajunge J. M. Gouvard (1996):

"Și doar mă sileam eu, într-o părere, s-o fac a înțălege pe mama că pot să mă bolnăvesc de dorul ei... și să mor printre streini! [...] Dar zădarnică trudă! Mama avea alte gînduri [...], zicîndu-mi de la o vreme cu asprime:

- Ioane, cată să nu dăm cîntea pe rușine și pacea pe gilceavă!..." (p. 220),

unde se observă fenomenul de deproverbializare, prin lipsa sintagmei introductive "Vorba ceea" și prin pluralul solidarității, proverbul mimînd, în fond, situația tensionată dintre mamă și fiu în legătură cu plecarea la școala de la Socola.

2.5. O altă funcție argumentativă a proverbului la Creangă e cea de propulsare a narației, implicînd și contribuția la coerența discursivă a actului narativ evocator.

Deși episodul cu pupăza din tei nu e încheiat, locutorul-narator introduce un proverb, prin aceasta inferînd ideea de scurgere apreciabilă a timpului de la găbuirea pupezei pînă la a ajunge cu demîncare la țiganii care-l așteptau.

Pe scala argumentativă, e un argument dintre cele slabe, dar sensul enunțurilor pe care le conține proverbul temperează antagonismul ce s-ar fi putut naște, de unde rezultă că semnificația proverbului se realizează prin contrast, orientînd cititorul spre o anumită atitudine decît spre simpla informare despre protagoniștii lui:

"Și oricît oiu fi mers eu de tare, vreme trecuse la mijloc doar, cît am umblat horhăind cine știe pe unde și cît am bojbăit și mocoșit prin teiu, să prind pupăza, și lingurarilor, nici mai rămîne cuvînt, li se lungiseră urechile de foame așteptînd. Ș-apoi, vorba ceea: <Țiganului, cînd i-e foame, cîntă; boierul se primblă cu mîinile dinapoi, iar țăranul nostru își arde luleaua și mocnește într-însul>. Așa și lingurarii noștri: cîntau acum îndrăcit pe ogor, șezînd în coada sapei, cu ochii păinjeniți de-atîta uitat, să vadă nu li vine mîncare dincotrova." (p. 182).

2.6. Orientarea argumentativă e mai solidă atunci cînd proverbul e inclus într-o replică amplă și ocupă o poziție mediană, jucînd rolul de argument forte, față de aserțiunile ce-l preced ca forțe argumentative slabe. E cazul replicii lui moș Vasile, tatăl lui Ion Mogorogea, care înșiră o seamă de avantaje ale preoției, pentru a-i determina pe tineri să termine cît mai repede școala. Primele argumente sînt slabe, poate și pentru că nu prea pot fi înțelese de copiii care n-au fost confrunțați cu realitățile enunțate¹²:

- "popa-i cu patru ochi"
- "bir n-aveți a da"
- "havalale nu faceți",

dar cînd trebuie să apară proverbul, lucrurile par de înțeles, avînd altă motivație: "la mese ședeți în capul cinstei și mîncăți tot plăcinte și găini fripte. Iar la urmă vă plătește și dințaritul...Vorba ceea: <Picioare de cal, gură de lup, obraz de scoarță, pîntece de iapă se cer unui popă> și nu-i mai trebuie altăceva" (p. 213). Replica se întregeste în continuare cu exclamații, interogații și promisiuni ceea ce se constituie într-o atenuare a diatribei la adresa tagmei preoțești din proverb, care s-ar fi putut (ca ipoteză tot argumentativă) să fi descurajat pe copiii aflați la școala catehetică din Folticeni.

¹² Un argument (p) este puternic față de (p') dacă concluzia lui p la r e firească față de a lui (p') la (r), adică *ești mereu în frunte*. În cazul nostru:

p₁' – "popa e cu patru ochi" – concluzia r nu se verifică

p₂' – "bir n-aveți a da" – de asemenea

p₃' – "havalale un au faceți" – idem

dar p – "la mese ședeți în capul cinstei" – concluzia r se verifică.

2.7. Există la I. Creangă și proverbe rimate, cu rimă bogată, care intră în seria numeroaselor citate, tot rimate, "răsturnate" din traista plină cu snoave și povești a naratorului¹³, pentru întreținerea acelei atmosfere de bonomie, reconfortantă pentru orice cititor.

De exemplu, rimează:

substantiv cu adjectiv: vărzare - tare

substantiv cu pronume: felegunsul - dînsul

adjectiv cu verb: cărpănoasă – lasă

răle – spele

bine – adune

dulce - aduce

verb cu substantiv: să piară - ogoare¹⁴.

Se remarcă strategia argumentativă a întăririi, prin proverb, a informației din narație: "Cînd auzeam noi de masă, tăbăram pe dînsa ș-apoi aține-te gură! Vorba ceea: <De plăcinte rîde gura, de vărzare și mai tare>" (p. 158).

2.8. Există și cazuri cînd se dezvoltă tensiuni între narație/replică și proverb, așa încît ai impresia că strategia aleasă de povestitor e, mai degrabă, ilustrarea prin narație, a unui proverb și nu invers. Această strategie argumentativă funcționează firesc, deoarece trama, dialogul polemic sînt apanajul faptelor, al întîmplărilor evocate, limbajul selectat, inclusiv proverbele, ca strategii discursive, trebuind să susțină, cu contraste convingătoare, desfășurarea evenimentelor. Exemplificăm cu episodul narării atitudinii ostile a tătălui față de obstinența mamei lui Nică de a-și vedea băiatul popă. Proverbul rimat vine în continuarea altor rime, persiflante, cu care proverbul e în contradicție, de tipul opoziției: *funcționar* (logofăt) – om *gospodar* (frunțaș):

"Din partea tatei care ades îmi zicea în bătaie de joc: <Logofete, brînză-n cuiu, lapte acru-n călămări, chiu și vai prin buzunări!>, puteam să rămîn cum era mai bine: <Nic-a lui Ștefan a Petrei, om de treabă și gospodar în Humulești>. Vorba ceea:

Decît codaș în oraș

Mai bine-n satul tău frunțaș" (p. 159).

Considerînd adevărată evocarea copilăriei proprii, proverbul poate fi interpretat și ca o falsă modestie afișată, peste ani, de evocator, știut fiind că autorul **Amintirilor** n-a fost, nu putea fi "codaș în oraș".

2.9. Structura opozițională, care în discurs devine contrast, a unor proverbe subliniază nu numai întîmplările, ci și caracterele protagoniștilor. Este vorba de inducția argumentativă folosită adesea într-o operă care refuză descrierea amplă de orice natură ar fi ea. Operația logică de inducție, ca strategie discursivă, se evidențiază în finalul episodului cu cireșele:

"Dar mai în deseară, iaca și moș Vasile, cu vornicul și paznicul, strigă pe tata la poartă, îi spune pricina și-l cheamă să fie de față cînd s-a ispăși cînepa și

¹³ "La Creangă nevoia de a deșerta sacul cu snoave e imperioasă. E ca un viciu." Remarcă G. Călinescu în monografia despre povestitor în capitolul "*Părăniile*" lui Creangă.

¹⁴ Ca în următoarele proverbe:

"Vorba ceea: De plăcinte rîde gura, de vărzare și mai tare";

"Tunsul felegunsul, tunsul felegunsul, cîinii după dînsul!" etc.

cireșele..., căci drept vorbind, și moș Vasile era un cărpănos ș-un puiu de zgîrîie-brînză, ca și mătușa Mărioara. Vorba ceea: <Au tunat și i-au adunat>. Însă degeaba mai clămpănesc eu din gură: cine ce are cu munca omului? Stricăciunea se făcuse, și vinovatul trebuia să plătească. Vorba ceea: <Nu plătește bogatul, ci vinovatul>. Așa și tata: a dat gloabă pentru mine și pace bună!" (p. 180).

Episodul, cu aglomerarea a două proverbe structurate opozițional, are limpezimea unei demonstrații de vinovăție parcă desprinse din codul de legi¹⁵. De fapt, între strategiile discursiv-argumentative se postulează și demonstrația ca discurs transparent, dar, în cazul nostru, aceasta e minată de atitudinea de reprobare a evocatorului, mai cu seamă că după cuvîntul *cireșele* apar punctele de suspensie, care ar infera ideea (pînă și cireșele!), fiind știut că totdeauna acestea sînt o veșnică tentație pentru copii.

3. Din această simbioză intimă dintre evocator și codul etic al poporului nu poate să nu apară apropierea unor proverbe pînă la deproverbializare, adică renunțarea la cuvintele introductive și intervenția sinonimică în corpul proverbului. De fapt, este vorba despre o intervenție formală de ordin sintactic, dar care nu atinge semantica proverbului (Rey 1997: 333-346).

3.1. Strategia discursivă aleasă în acest caz e cea a modalizării proverbelor mai cu seamă că apar în replicile diferitelor personaje și deci devin procedee de subiectivizare. Un prim exemplu e dat de replica lui David Creangă (care se întinde pe două pagini) inserată mai întîi pentru a-i convinge pe Smaranda și Ștefan a Petrei să-și dea feciorul la învățătură, dar și pentru a-i atenționa, parcă premonitoriu (vezi distrugerea casei Irinucăi, rîia căprească), că cine are copii are și necazuri:

"am găsit copila teafără, însă răsturnată cu albiuța de niște porci, care grohăiau împrejurul ei, cît pe ce să o rupă [...] Și după ce mi-am mai venit puțin în sine, am zis și eu în amărăciune, ca mulți înainte de mine: cei care n-au copii nu știu ce-i necazul" (p. 164),

o adaptare a unui proverb celebru: *Copii mici, griji mari/ Copii mari, griji mici*¹⁶.

3.2. Cînd deproverbializarea aparține naratorului-personaj, el se înscrie în linia limbajului care face corp comun, prin elementele componente, cu replicile, știindu-se faptul că la Creangă nu există diferență între narația evocatoare și replicile personajelor evocate:

"- ... Și să știi de la mine că Dumnezeu n-ajută celui care umblă cu furtușag, fie lucru de purtat, fie de-a mîncării, fie ori de ce-a fi.

<Ei, apoi! unde-o plesnește mama și unde crapă!>, zic eu în gîndul meu, că doar nu eram așa de prost pînă pe-acolo, să nu pricep atîta lucru." (p. 177),

în care se recunoaște proverbul *unde dai și unde crapă*.

¹⁵ De altfel, Ch. Schapira (1999: 75-78) analizează elementele comune unei legi științifice și ale unei legi "umane", adică ale proverbelor.

¹⁶ "Selon une jolie formule imagée qu'emploie R. Galisson, c'est souvent un <<énoncé – palimpseste>> qui est produit. Autrement dit, une <<expression>> peut en cacher une autre." (Rey 1997: 340).

4. Concluziile care se impun vizează faptul că enunțurile autonome trebuie observate și în discurs, pentru că de acolo au fost excerptate pentru studierea structurii lor. Dar, după cum concepe Alain Rey (1997: 334), "toute étude de la phraséologie conduit à intégrer les résultants de l'analyse syntagmatique et sémantique dans une perspective *pragmatique*. En effet, celle-ci intervient obligatoirement dès qu'en évoque la genèse et l'énonciation des locutions, y compris l'énonciation autonymique avec ses effets connotatifs, ou bien la compréhension socioculturelle et sémiotique de ces <<locutions>>."

Ele realizează un decroșaj semiotic, atât la nivelul semnificatului, cât și la cel al semnificatului. Cel de la nivelul semnificatului poate fi de ordin conotativ, pe de o parte, și de ordin metalingvistic, pe de altă parte, cu efecte autonome bine precizate (Rey 1997: 338).

Opera lui I. Creangă, densă în astfel de enunțuri autonome, nu atestă funcția de cadru din punctul de vedere al proverbului, ci mai degrabă etalează o serie de strategii discursiv argumentative proprii unei evocări de natură narativă, mai cu seamă.

Astfel, se impun funcțiile argumentative de:

- concluzie;
- ecou;
- susținerea coerenței discursive;
- orientare cititorului pentru decelarea de argumente slabe sau forte;
- susținerea contrastului epic;
- demonstrația logică care, deși ar veni în contradicție cu argumentația, e una din operațiile logice ale discursului evocator.

BIBLIOGRAFIE

1. ANSCOMBRE, J. CL., 1994, *Proverbes et formes proverbiales: valeur évidentielle et argumentative*, în *Langue française*, nr. 102: 95-108.
2. ANSCOMBRE, J. CL., DUCORT, O., 1998, *L'argumentation dans la langue*, P. Mardaga Eg., Liège-Bruxelles.
3. BYLON, Christian, MIGNOT, Xavier, 1999, *La communication*, Nathan, Université.
4. CĂLINESCU, George, 1978, *Ion Creangă. Viața și opera*, Ediție îngrijită în redacție de Andrei Rusu. Repere istorico-literare alcătuite în redacție de Ruxandra Niculescu, București, Editura Minerva.
5. CASSIRER, Ernst, 1972, *La philosophie des formes symboliques*, Paris, Les Éditions du Minuit.
6. DOMINICY, M., 1999, *Les stéréotypes et la cognition des idées*, în *Langue française*, nr. 123: 105-124.
7. DRAGOȘ, Elena, 1992, *Vocația argumentativă a discursului narativ-artistic*, în *Semiotică și poetică*, Lucrările celui de al V-lea Simpozion de Stilistică – Poetică – Semiotică, 16-17 nov., Cluj: 30-46.

8. GALATANU, O., GOUVARSD, J.M., 1999, *Sémantique du stéréotype*, numéro spécial de la revue *Langue française*, Paris, Larouse, nr. 123.
9. GOLOPENȚIA-ERETESCU, Sanda, 1965, *La structure linguistique des proverbs équationnels*, în *CLTA*, II: 43-61.
10. GOUVARD, J.-M., 1996, *Les formes proverbiales*, în *Langue française*, nr. 110: 48-63.
11. GOUVARD, J.-M., 2000, *Les proverbes et les énoncés métarepresentationnels*, în *Studia Univ. Babeș-Bolyai*, Seria Philologia, XLV: 33-52.
12. GRÉCIANO, Gertrud, 1997, *La phraségenèse du discours*, în "*La locution entre langue et usages*", Textes réunis par Michel Martins-Baltar. Préface de Blanche Noëlle Grunig, ENS Éditions, Fontenay Saint-Cloud, p. 179-201.
13. GREIMAS, A.J., 1975, *Despre sens. Eseuri semiotice*, Ed. Univers, București.
14. JIGA, Caius T., 1970, *Sur la typologie sémantique de quelques proverbs dans les langue romanes*, în *ACILFR*, XII: 169-177.
15. MAINGUENEAU, Dominique, 1987, *Nouvelles tendances en Analyse du discours*, Hachette, Paris.
16. NEGREANU, Constantin, 1983, *Structura proverbelor românești*, E.Ș.E., București.
17. REY, Alain, 1997, *Phraséologie et pragmatique*, în "*La locution entre langue et usages*", Textes réunis par Michel Martins-Baltar. Préface de Blanche Noëlle Grunig, ENS Éditions, Fontenay Saint-Cloud, p. 333-346.
18. RUXĂNDIOIU, Pavel, 1966, *Aspectul metaforic al proverbelor*, în *Studii de poetică și stilistică*, EPL, București: 94-113.
19. SLAVE, Elena, 1959, *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor*, în *PLG*, V: 173-190.
20. SCHAPIRA, Charlotte, *Les stéréotypes en français: proverbs et autres formules*, Paris, Ophrys, 1999.
21. TABARCEA, Cezar, 1968, *Valorificarea conceptelor structuraliste în cercetarea proverbelor românești*, în *AUB*, XVII: 168-172.

DISOCIERI ÎN VOCABULARUL ACTUAL

C. MILAS

1.0. Neologizarea vocabularului este un proces neîntrerupt. Pentru a ne convinge de această realitate este suficient să aruncăm o privire asupra tabloului constituirii în timp a structurii etimologice a vocabularului limbii române (MACREA, 1961).

Continuitatea obiectivă a inovării lexicale cunoaște însă perioade în care racordarea culturii românești la cea universală dobândește ritmuri mai intense. Contactele directe sau indirecte cu alte culturi se multiplică în timp și inevitabil, se diversifică.

Consecința firească, perpetuu iterată, este neliniștea straturilor sociale instruite cauzată de avalanșa cuvintelor străine. De aici derivă reacția protestatară care, deși uneori a fost și rămâne exagerată, este parțial motivată de tradiția lingvistică, împotriva neologismelor. De obicei, protestarii au o atitudine ambiguă – evident neconștientizată - uitând că ei înșiși, în sfera proprie de activitate introduc neologismele necesare desfășurării normale și a viabilității acestor activități.¹

Neologizarea nu constituie un proces omogen. El este obiectiv, dar un atare caracter nu împiedică gradualizarea procesului și o selecție a cuvintelor efectuată și o selecție a cuvintelor efectuată de vorbitorii limbii.

Percepția mobilității vocabularului este veche, dar cristalizarea și teoretizarea ei științifică s-a conturat mai târziu și se âmpletește cu procesul dezvoltării limbii literare și cu activitatea de cultivare a acesteia. Continuarea sau istoricitatea preocupărilor legate de aspectele neologiei este surprinsă relativ coerent de o serie de cercetători (IVĂNESCU, 1980, 649 și urm.), iar aspectele punctuale sunt comentate de toți cei care au fost interesați de vocabularul limbii și de evoluția limbii române literare.

În conformitate cu nivelul dezvoltării limbii literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, învățații vremii erau preocupați cu precădere de aspectele privind adaptarea neologismelor străine.

1. Ion Heliade Rădulescu (1980, 59-61) "...rumânirea cuvintelor străine" așa cum fiecare din limbile romanice vestice adapta la specificul ei cuvintele alogene.

---

¹ Noi profităm de mărturiile oamenilor de cultură din perioadele istorice anterioare. Astfel, opera dramatică a lui V.Aleksandri reconstruiește, într-o manieră amuzantă, pentru noi, conflictul lingvistic dintre reprezentanții generației mature, tradiționalistă și conservatoare și tinerii "bonjuriști" reformatori. Antagonismul tradiție-inovație, vechi – nou, se concretizează, în acest caz, prin respingerea cuvintelor noi, neobișnuite, bizare chiar pentru generația vîrstnică. Au fost proteste contra galomaniei în perioada interbelică, așa cum se critică acum anglomania. A se vedea, în acest sens, relatarea instructivă a lui Al. Graur cu privire la atitudinea unor intelectuali puriști față de problema neologismelor din lucrarea *Tendințele actuale ale limbii române*, 1968, p.285.

Ulterior cunoștințele despre funcționarea vocabularului se aprofundează și se formulează opinii ce vizează aspectele fundamentale ale neologizării.

Cităm aici un fragment din *cugetările* lui Alecu Russo cu privire la problemele limbii, apărut postum, pe care-l considerăm pertinent pentru obiectivul articolului prezent: "Cuvântul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drit de împământănire și numai obșteasca frământare și nevoia poate să-i dea indigenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme." (1977, 105).

Fragmentul citat conține "în nuce" teoria neologizării vocabularului. Procesul este obiectiv și se desfășoară perpetuu. El este inevitabil fiind impus de cerințele comunicării. Viața socială a comunității impulsionează creșterea volumului de cuvinte datorită dezvoltării în timp a experienței de viață a membrilor ei și prin contactul acestora cu alte culturi. Interferențele cu cultura altor popoare pot fi nemijlocite (conviețuirea cu alte etnii în aria lingvistică românească, sau vecine cu această arie) și mijlocite, dacă avem în vedere cultura popoarelor mai îndepărtate.

Procesul de neologizare conduce la convertirea cuvintelor străine, prin adaptarea procesuală a acestora, în cuvinte ale limbii române, adică se încheie cu "împământănirea" lor, cum se exprima Alecu Russo. În mod firesc, orice cuvânt străin împrumutat de români, dacă este vital pentru realizarea comunicării, este integrat în circulația curentă, iar rularea lui în uzajul colectiv ("obșteasca frământare") se încheie prin adaptarea lui la sistemul lingvistic românesc. Problema a fost reluată după zeci de ani de Francisk Kiraly (1969) care iterează același adevăr, devenit, între timp, un loc comun.

Ceea ce nu putea intui Alecu Russo și ce n-a observat Francisk Kiraly este faptul că un atare proces de adaptare și integrare totală a neologismelor nu mai este posibil de realizat decât într-un singur sector al vocabularului limbii române actuale.

2.0. Vocabular specializat vs vocabular nespecializat

Sporul constant cantitativ constituie o tendință generală a ansamblului vocabularului. În secolul al XX-lea însă, drept consecință a remarcabilului progres științific și tehnologic, s-a constatat că acest spor s-a produs prin contribuția substanțială a limbajelor tehnico-științifice.

În ce privește vocabularul curent, neprofesionalizat, formațiile lexicale necesare în comunicare sunt preluate, în principal, din sfera neologismelor introduse prin intermediul limbajelor specializate (MICLĂU, 1980,), cf *calculator*, *computer*, *fezabil*, *fezabilitate*, *telefon mobil*, *televizor etc.*

Primordialitatea pe care și-a adjudecat-o vocabularul specializat în creșterea fondului lexical al limbii arată, pe de o parte, că limba literară nu se mai orientează pentru îmbogățirea vocabularului cu precădere spre limba populară. Pe de altă parte, aceeași primordialitate reliefează acum unele diferențe calitative între vocabularele specializate și cele nespecializate. Disocierile latente, generate de cerințele de structurare internă și de funcționare, devin tot mai evidente începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În secolul următor acestea au conturat o specificitate atât de proeminentă, încât a devenit evident că vocabularul specializat nu mai poate fi investigat în mod satisfăcător numai cu aparatul analitic și descriptiv tradițional al lexicologiei. În consecință, s-a conturat în ultimii ani, o

disciplină nouă, relativ autonomă, numită *terminologie* care și-a luat ca sarcină cercetarea științifică a nomenclaturilor diverselor științe și limbaje tehnice.

Terminologiile se disociază și se individualizează în raport cu limba standard sau cu vocabularul uzual al comunității prin mai multe trăsături. Dintre acestea selectăm pentru discuția de față două opoziții fundamentale și mai ales tranșant particularizante relativ la funcționarea celor două subansambluri ale vocabularului. Pentru inventarul opozițiilor dintre ele tritem la MARCU, 1974; PLOAE – HANGANU, 1995; DGS, 1997 *termen*, respectiv *terminologie*.

Definitorie pentru terminologie în general comparativ cu vocabularul limbii standard este deschiderea spre circulația internațională a termenilor. Nu interesează, pentru obiectivul urmărit aici, avantajele sau dezavantajele unei atari deschideri. Importante și individualizante sînt însă consecințele ce decurg din particularitatea menționată.

Astfel, pe de o parte, termenii împrumutați trebuie să se conformeze rigorilor comunicării dintr-un anumit limbaj de specialitate ca variantă funcțională de exprimare în limba română. Pe de altă parte, ansamblul terminologiilor este supus unei presiuni externe ca efect al tendinței de standardizare pe plan internațional a acestora.

În aceste condiții și din această cauză termenii nu pot fi asimilați integral sistemului limbii române, acesta din urmă fiind în contradicție cu caracterul lor internațional.

Deschiderea spre circulația internațională atrage după sine o adaptare aproximativă a termenilor la sistemul lingvistic românesc. Când ea se produce, este limitată la planul semnificativului. Adaptarea însă vizează numai o parte, relativ redusă, din ansamblul termenilor, anume acei termeni care, datorită conținutului lor semantic (al semnificativului), cunosc o circulație ce depășește cadrul strict al unui anumit domeniu, cum sunt: *bussines (biznis), fezabil, marketing, mass-media* GRUIȚĂ, 1996), *visiting-profesor* ș.a.

Unii lingviști sînt de părere că terminologia în ansamblu ar constitui o limbă paralelă cu limba comună, numită "limbă de specialitate" (Kokourek, 1992, 19, 31).²

2.1. Termenii specializați sînt mai rar uzitați în afara unui anumit domeniu în care se practică limbajul de specialitate adecvat. Ei sînt necunoscuți pentru cea mai mare parte a masei vorbitorilor. Aceștia activând în domenii extrem de diversificate, pentru a se putea înțelege cu interlocutorii din afara domeniului propriu, sînt obligați să renunțe la vocabularul profesional și să recurgă la o bază lexicală comună – vocabularul limbii standard. De aceea termenii de specialitate se situează, sub aspectul răspândirii în circulație, la periferia vocabularului (ȘERBAN, EVSEEV, 1978: 112; MARCU, 1974: 394).

Consecința firească a situației precare din punctul de vedere al circulației și frecvenței în uzajul curent constă în faptul că neologismele introduse în limbă prin intermediul limbajelor de specialitate conservă, în acest cadru, statutul lor de neologisme timp foarte îndelungat.

² O atare interpretare pare exagerată, cîtă vreme structura limbii, elementele care actualizează această structură (conectivile, substitutele – pronomiale, adverbiale – flectivele) sînt identice pentru ambele subansambluri ale vocabularului.

2.2.1. Spre deosebire de zona specializării, vocabularul nespecializat nu are vocație internațională. Din potrivă, evoluția sa este marcată de tendința de individualizare în raport cu alte idiomuri. Ea este efectul presiunii regularizatoare a codului lingvistic creat de vorbitori, acesta imprimând în funcționarea concomitentă și interacțională a subsistemelor componente o armonizare a lor într-un ansamblu unitar ce pune în evidență specificul structural formal și mai ales al celui semantic al limbii (COTEANU 1975: 118; LYONS, 1978: 210) române.

Diasistemul limbii, prin vorbitorii ei, este receptiv la influențele externe. Faptul este atestat de modificările ce au loc perpetuu în masa vocabulelor succesive sau și concomitente ale limbii, cauzate tocmai de pătrunderea unor noi cuvinte din alte limbi. Împrospătarea cuvintelor se petrece, incomparabil mai lent, chiar la nivelul fondului lexical principal (MACREA, 1961: 25). Aceeași vorbitori însă, sub imperiul necesității de înțelegere reciprocă, fac eforturi de a adapta tot ce este străin vorbirii românești regulilor de funcționare a codului lingvistic propriu. Conflictul dintre receptivitatea față de lexeme din alte sisteme lingvistice și necesitatea de a realiza o comunicare eficientă în limba română se rezolvă, în sfera acestui sector al vocabularului, în afara codului lingvistic propriu, prin adaptarea neologismelor. Rezultatul acestui proces constă în asimilarea cuvintelor străine la sistemul lingvistic românesc, deci prin convertirea lor în cuvinte ale limbii române (KIRALY, 1969). Astfel, neologismele sînt antrenate alături de alte cuvinte mai vechi sau mai noi în structuri lexico-semantice și chiar frazeologice al căror conținut semantic și ale căror valori stilistice fiind generate în actele de comunicare ale vorbitorilor români sînt proprii limbii române. Cuvintele componente dobîndesc în aceste îmbinări valori semantice particulare fie sub presiunea relațiilor sintagmatice, fie datorită actualizării metasememelor (metonomie, metaforă). Numite expresii sau izolări (IORDAN, 1975: 265 și urm.), frazeologisme ca *sportiv de performanță*, *comerciant cu ridicata* (HRISTEA, 1984: 155), expresii idiomatice (idiotisme) ca: *a da ortul popii*, *a lua cu japca* (DUMISTRACEL, 1977: 105, 168), *a merge alături de drumul* ș.a. constituie secvențe de mesaje în care s-a fixat experiența de viață și concepția despre lume a vorbitorilor. Fiind intim legate de sistemul semantic al limbii, îmbinările lexematice de acest tip cauzează dificultăți mari, unele chiar irezolvabile, în activitatea de traducere a lor în altă limbă. (COTEANU, 1975:118; CHIȚORAN, 1981: 146, 148; LEVIȚCHI, 1975).

Însumând considerațiile de mai sus, apreciem că ele constituie o dovadă suficient de convingătoare că vocabularul nespecializat evoluează în convergența totală cu sistemul limbii.

Caracterizăm o atare funcționare ca avînd o direcție centripetă în raport cu regulile de funcționare a sistemului lingvistic românesc și că, prin urmare, evoluția acestei zone a vocabularului actual se realizează în spiritul conservării specificului limbii române în raport cu alte limbi.

Prin această caracteristică, zona nespecializată a vocabularului se disociază net de vocabularul specializat care are, din același unghi de vedere, o direcție de evoluție centrifugă, accentuată progresiv din a doua jumătate a secolului al XIX-lea spre faza actuală.

2.2. O altă distincție care separă categoric cele două zone ale vocabularului actual se manifestă în sfera formelor concrete de dezvoltare a acestora.

Evoluția vocabularului limbii presupune două modalități fundamentale de concretizare a procesului:

a) creșterea cantitativă sau îmbogățirea inventarului de unități prin mijloace interne și externe;

b) împrăștierea vocabularului sau primenirea lui.

Sporirea numărului de lexeme, proces obiectiv (v. supra R.o.) implică în mod necesar împrăștierea cuvintelor la nivelul ansamblului vocabularului. Este de neconceput o creștere cantitativă a volumului de lexeme fără adăugarea de formații lexicale noi, inevitabil mai "proaspete", recente, inedite pentru vorbitori, deci un fel de primenire.

La o analiză mai riguroasă a înmulțirii zestrei de cuvinte constatăm însă că dintre cele două sinonime aproximative (*a împrăști* și *a primeni*), al doilea poate fi utilizat pentru a caracteriza evoluția terminologiei numai cu condiția neutralizării opoziției semice dintre sinonimele în cauză. Fără actualizarea neutralizării contextuale, lexemul *a primeni*³ rămâne inadecvat, chiar inexact în ce privește descrierea dezvoltării limbajelor speciale.

Terminologia unei științe sau a unei tehnici se constituie într-un sistem de cuvinte ordonate într-o anumită ierarhie în care fiecare termen are locul lui bine definit (MARCU, 1974: 393). Ierarhia elaborată poate fi îmbogățită, detaliată, rafinată în intenția adecvării ei constante la cele mai recente date furnizate de aprofundarea progresivă a cunoașterii științifice a realității de către om. Modificările inerente nu conduc însă la schimbarea radicală a clasificărilor. O transformare radicală a esenței lor ar însemna modificarea unghiului de vedere din care au fost elaborate, adică inițierea altei științe, cu altă metodologie și, evident, cu altă terminologie.

În principiu, terminologiile se dezvoltă prin articularea unor termeni noi în microsistemele anterioare, proces marcat de continuitate, trăsătură ce asigură coexistența termenilor vechi cu a formațiilor lexicale ulterioare impuse de sporirea și dezvoltarea inexorabilă a cunoștințelor umane. Spre ilustrare, ne oprim la cazul terminologiei ce descrie clasificarea complementului circumstanțial în sintaxa limbii române. Luând ca punct de referință ediția I a GLR (1964) adaugă patru componente la cele identificate în prima ediție: condițional, opozițional, cumulativ

³ Definițiile lexicografice ale sinonimelor aproximative *a împrăști* și *a primeni* pun în evidență o anumită diferență semantică între ele. Sememul "a împrăști" conține în colecția sa de seme un sem aleatoriu / + - înlocuire/, ca în: *După ploaie natura s-a împrăștiat; Aflînd rezultatul examenului, fața lui s-a împrăștiat*, unde avem modificare (în dar fără înlocuire).

Același sem /înlocuire/ apare însă ca inerent (definitoriu) pentru sememul "a primeni" indiferent de context (cu excepția neutralizării), ca în: *El și-a primenit vestimentația și încălțămîntea; El și-a primenit întreaga decorație din interiorul locuinței*, situații în care avem modificarea prin înlocuirea (vezi DEX s.v. *împrăști*, respectiv, *primeni*). Prin urmare, *a primeni*, desemnează un proces de împrăștiere realizat obligatoriu prin înlocuirea a ceva cu altceva. Diferența semică semnalată este esențială pentru definirea paradigmatică a celor două lexeme. Ea este însă elocventă și pentru deosebirea ce individualizează vocabularul specializat în raport cu cel respecializat în ce privește modalitatea de producere a creșterii cantitative și mai ales a împrăștiării inventarului de componente, ca latură imanentă a acestuia.

și de excepție. Termenii ce denumesc speciile noi de circumstanțiale identificate de cercetările de sintaxă dintre cele două ediții ale Gramaticii Academiei nu înlocuiesc pe cei cunoscuți anterior. Dimpotrivă, aceștia se cumulează la termenii preexistenți reflectând progresul în ce privește analiza și interpretarea științifică a raporturilor sintactico-semantică dintre determinanții circumstanțiali și regenții acestora.

Cu alte cuvinte, se produc prefaceri și în acest domeniu, cum ar fi extensia ierarhilor, eventuale modificări poziționale ale termenilor acestora etc. Acestea reprezintă însă fațete ale procesului cunoașterii științifice care în genere, nu pretinde și nu favorizează înlocuirea termenilor, trăsătura lui dominantă și prioritară fiind cea cumulativă. Este evident că o atare trăsătură nu este compatibilă cu semnul/ înlocuire / din sememul lexemului *a primeni*.

2.3. În latura opusă a vocabularului, cuvintelor nu li se mai impune să desemneze realități conceptuale în strictă conformitate cu realitatea obiectivă a faptelor rezultate și cunoscute în urma unei investigații științifice. Dimpotrivă, în sfera vocabularului nespecializat, selecția și circulația cuvintelor răspunde unor comandamente subiective care-și găsesc originea într-o sumedenie de factori eterogeni ca: necesități primare de existență a individului vorbitor, interese, relația cu interlocutorul, reacția vorbitorului la realitățile sociale sau la modificările din structura societății etc.

Comunicarea, în general, deci și cea de azi, este rezultanta setului de acțiuni concomitente și interferențe a acestor factori diverși, rezultantă care poate comporta ea însăși nuanțări în funcție de ponderea punctuală sau contextuală a unuia sau a altuia din factorii co-acționali în elaborarea actelor de comunicare. Reflexul unei atari funcționări complexe a vocabularului uzual se concretizează printr-o structurare deosebit de elastică a acestuia, fapt ce conferă componentelor sale (lexemele) o mobilitate incompatibilă cu funcționarea termenilor în limbajele de specialitate.

Mobilitatea se manifestă prin două aspecte cu efecte opuse. Astfel, împrumuturile constituie o sursă reală de îmbogățire a vocabularului prin augumentarea expresivității limbii datorită dezvoltării seriilor sinonimice, cf. *a desăvârși, e epuiza, a finaliza, a închide, a lichida, a realiza, a sfârși, a termina, a plictisi, a agasa, a cicăli, a enerva, a indispuie, a irita, a săcăi, a stresa, a tracasa*.

De asemenea, neologismele au rol benefic în creșterea gradului de precizie a exprimării, prin faptul că formațiile lexicale recente preiau unele sensuri secundare din sfera semantică foarte bogată a unor cuvinte din fondul lexical principal. Se ajunge astfel la o reducere a "polisemantismului exagerat" (ZUGUN, 2000:177), fenomen frecvent în cazul cuvintelor vechi.

De exemplu, sensul verbului "a asculta" din contextul "sluga, ascultând porunca stăpânului, ia pe Ivan ..." (DA, s.v.) este preluat de neologisme ca: *a se conforma, a execută, a satisface*. Unele sensuri contextuale învechite ale substantivului *taină* sînt de asemenea exprimate prin neologisme: "cu toți să jurăm/ și să ne legăm/ Taina să păstrăm" (DLR, tom IX s.v.) context în care *taină* este substituit prin neologismul *secret*, substantivul *taină* fiind selectat mai ales în limbajul poetic. La fel conținutul sintagmelor *consilier* (DLR, tom: IX s.v. *taină*).

Cealaltă formă a dinamicii vocabularului are ca efect diminuarea fondului de cuvinte existent sub impulsul unor factori diverși ce țin fie de macromodificările, fie mai ales de micromodificările din structura societății:

a) Schimbări în peisajul social cotidian care conduc la dispariția unor cuvinte sau la înlocuirea lor cu elemente neologice. Cuvântul de origine turcă *iatac* (<yatak>) "cameră de culcare; dormitor" a fost înlocuit total în limba literară și chiar în vorbirea curentă de lexemul *dormitor* (lat. *dormitorium*). Mai vechiul *iatac* din cuvânt uzual, a devenit regionalism și cu siguranță, va fi uitat cu timpul.

În zilele noastre, lexemul *aprozar* care desemna o unitate comercială de aprovizionare cu zarzavaturi" (DN₃, 1978, s.v.) a avut o circulație generală în limbă, chiar dacă DEX-ul nu l-a înregistrat în nici una din ediții. După modelul acesta s-a format apoi *aprozăriță* (DIMITRESCU, 1982; 1997, s.v.) și o formație peiorativă *aprolactă*, desembând "pieptul proeminent al unei persoane feminine". Ele au dispărut din circulație odată cu schimbarea denumirii aceluși tip de magazin de desfacere, în ciuda faptului că reprezentau formații neologice, chiar foarte recente. Aceeași soartă o împărtășesc o serie de lexeme și expresii din sfera "limbajului de lemn" ca: "*nivel politic, ideologic* etc.;

b) Tendința de economie a vorbitorilor are efect asemănător. Astfel, expresia de origine americană OK (=all correct) este generală în exprimarea tinerilor preluată adeseori și de vorbitorii vârstnici, calitate pentru care este preferată în dialog fie în locul unor cuvinte (*bine, corect*), fie în locul unor sintagme ca: " *e în regulă, am înțeles, de acord, e perfect* etc. a căror uzanță scade progresiv. O situație similară cunoaște urarea autohtonă *bun sfârșit de săptămână*, concuroasă frecvent de sintagma "mixată" româno-engleză *bun week-end*⁴.

2.2. Chiar dacă lexeme ca cele citate sînt înlocuite, în majoritatea lor, cu formații neologice, acestea din urmă nu reprezintă un câștig cantitativ pentru limbă. Câștigul este numai calitativ, rezultând din primenirea vocabularului. De aceea caracterizarea formulată de Alexandru Graur: "Cele mai multe dintre elementele de vocabular folosite la un moment dat sunt destinate eliminării în perioada următoare, dar și mai multe cuvinte noi se introduc neconținut în locul celor eliminate și alături de cele păstrate" (1968:271), deși corectă în principiu, o considerăm, totuși vulnerabilă prin însăși generalitatea ei. Conținutul aserțiunii reliefează o tendință generală a vocabularului de la originile limbii române până la începutul secolului al XX-lea, manifestată (sau văzută) relativ nediferențiat. O atare viziune despre vocabular era favorizată de faptul că diferențierile sesizabile gravitau în zona diatopicului, adică a deosebirilor teritoriale. Acestea nu afectau, în esență, procesul de adaptare a cuvintelor străine la nivelul limbii române.

După consolidarea limbii române literare, iar influența acesteia a intensificat procesul de integrare a graiurilor, raportul de forțe din sfera vocabularului limbii s-a modificat radical. Diferențierile diatopice au pierdut teren,

⁴ Rolul pe care-l acordăm acestor câteva ilustrări este exclusiv acela de a aminti realitatea procesului. Dacă avem în vedere amplitudinea lui, acesta ar merita o cercetare aparte în care statistica ar releva, cu certitudine, aspecte interesante și din punctul de vedere al sociolingvisticii.

afirmându-se și impunându-se ca dominante diferențierile de tip diastratic. Variantele funcționale fundamentale ale limbii literare (stilul artistic, științific și oficial administrativ sau juridico-administrativ (IRIMIA, 1999:168), prin necesitatea internă de a se racorda la circuitul internațional al valorilor culturale au favorizat direct sau indirect, dar substanțial, consolidarea poziției în limbă a termenilor de specialitate. Urmarea firească a proceselor sociale, economice și culturale este conturarea în vocabularul românesc actual a două subansambluri importante: sectorul vocabularelor specializate, cu expansiune accelerată și cel al vocabularului comun (sau al vocabularelor nespecializate) în expansiune moderată. Dacă raportăm cele două sectoare la caracterizarea lui Alexandru Graur privind evoluția vocabularului, constatăm că valul mai mare de cuvinte noi îmbogățește limbajele specializate, iar înlocuirea pe care același autor o raportează la ansamblul vocabularului se produce efectiv numai într-o parte a lui, anume în sfera vocabularului comun nonterminologic.

Contradicția și, în același timp, deosebirea dintre cele două sectoare ale vocabularului, neacoperită de aserțiunea lui Al. Graur, se datorează caracteristicilor limbajelor de specialitate (internaționalizarea, creșterea cantitativă fără înlocuire (=continuitatea) etc. care fac din acest sector, ca și în alte limbi, motorul principal al îmbogățirii vocabularului. Creșterea cantitativă, vizibilă și de netăgăduit, a vocabularului specializat constituie un ascendent constant al acestuia în raport cu vocabularul comun. Am arătat mai sus că procesul de îmbogățire în sectorul nespecializat este temperat de împrăștierea reală prin înlocuirea unui volum de cuvinte uzuale cu alte inedite, ceea ce reprezintă, cel puțin parțial, o diminuare a ratei de creștere față de ce se petrece în sectorul opus.

Cumulând la diferența menționată, mai puțin grăitoare, tendința opusă de evoluție în raport cu sistemul limbii române, centripetă (cf. supra 2.2.1.) respectiv centrifugă în cazul limbajelor specializate, distanțarea dintre cele două subansambluri ale vocabularului actual devine proeminentă și pare a se accentua progresiv. Într-o perspectivă temporală apropiată nu întrevădem o atenuare sensibilă a deosebirilor dintre ansamblurile lexicale în discuție. Cu toate acestea ele constituie deocamdată variante funcționale ale aceluiași vocabular al limbii române. În această calitate, contactul inevitabil și firesc dintre ele este destul de strâns (MICLĂU 1980:12) fiind impus și asigurat în primul rând de o bază structurală comună, aceea a limbii române, iar în al doilea rând de circulația internă a cuvintelor.

Abundența neologismelor în limbajele științifice și tehnice, dată fiind apetența lor deosebită pentru această categorie lexicală este necesară și justificată prin efortul actual de aliniere a ansamblului societății românești la producția de valori materiale și spirituale pe plan universal. Cota înaltă deținută de neologism în limba actuală are ca reflex, în planul intercomunicării, imprimarea unei direcții aproape unice de circulație a cuvintelor – de la limbajele specializate spre vocabularul comun. Comunicarea nespecializată preia o dată cu lexemele necesare și procedeul primordial de formare a cuvintelor în exprimarea tehnicizată –compunerea tematică.

Ca urmare, în vorbirea cotidiană se folosesc tot mai frecvent numeroase lexeme construite, după acest model, cu prefixoide sau sufixoide. Vorbitorii

locuiesc în apartamente care au *fonoconfortul* dorit, vizionează filme la *telecinematecă*, folosesc *telecomanda* pentru a selecta programele la *televizor*, conversează prin *telemobil*, sau mai simplu, *mobil*. Unele dintre ele sînt utilizate de vorbitori ca lexeme autonome, dobîndind valoare de adjective invariabile (*auto*, *foto* etc.), ca în *tracțiune* sau *transport auto*.

Același prefix *auto* -, dar de origine pronominală (<fr., it. *auto* – cf.gr. *autos*; DN₃, s.v. *auto* -) se generalizează ca element prefixal la verbele pronominale (*a se autoamăgi*, *a se autocompătîmi*, *a se autodizolva* etc.). Ocurența lui pe lângă verbele pronominale are menirea de a dezambiguiza construcția reflexivă indicînd în mod neechivoc valoarea obiectivă a formei reflexive verbale (AVRAM, 1987: 127). Se pare că, dintre formațiile neologice preluate din limbajele specializate, cele mai utilizate în vocabularul general (nespecializat) sînt cuvintele construite cu elemente formative antepuse, cf. *automulțumire*, *electroaparataj*, *electromotor*, *minifustă*, *portbuletin*, *porhartă*, etc., model formativ care se dovedește destul de productiv 8 (PREDA, 1993: 20) în perioada actuală.

Structura morfematică a lexemelor neologice citate conține, de regulă, un cuvînt românesc cunoscut vorbitorilor. Această particularitate structurală iterată în cazul a numeroase compuse neologice ca *Electroputere*, *Electro-Banat* (*electro* - + *putere*, respectiv *Banat*), *teleenciclopedie*, *teleghidare* (<*tele* - + *enciclopedie*, *ghidare*) facilitează vorbitorilor efortul de a decoda corect semnificatul.

Din cele prezentate pînă aici, reiese că interferența celor două sectoare mari ale vocabularului actual este inevitabilă și chiar benefică mai ales pentru sectorul nespecializat al acestuia.

Contactul permanent între cele două subansambluri nu este însă în măsură să modifice particularitățile de funcționare, proprii fiecăruia și să reducă astfel deosebirile calitative dintre ele. Oricît ar fi de intensă penetrarea neologismelor din sfera terminologiilor în cea a vocabularului uzual, neologismele atrase în vorbirea obișnuită nu se pot sustrage proceselor lexicale inerente discursului nespecializat și nu pot anula efectul acestora. Orice termen transferat dintr-un domeniu de specialitate în aria comunicării curente este supus unei presiuni contextuale (lingvistice sau extralingvistice), presiuni care-i impune diversificarea compatibilităților lexico-semantică în conformitate cu natura actelor de comunicare în care este integrat. Funcționarea termenului în discursul nonprofesionalizat conduce ineluctabil la determinologizarea lui și se asociază cu polisemantizarea ex-termenului, în principiu monosemantic (MARCĂ, 1974: 398).

Compararea discursului specializat cu cel nespecializat prin prisma vocabularelor aferente a relevat, pe lângă deosebirile generale cunoscute, și alte diferențe calitative ce individualizează de o manieră mai precisă cele două tipuri de discurs.

Diferențele semnalate confirmă că modernizarea vocabularului curent sub presiunea celui specializat deschide posibilități reale ca, prin contrastul dintre cele două zone, să se descrie adecvat la realizarea vocabularului actual, structurarea fondului lexical românesc în raport cu succesiunea împrumuturilor din alte limbi.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română, *Dicționarul limbii române (DA)*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, tomul I, București, Librăria Socec, 1913.
2. Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, tomul XI, partea a 2-a, București, 1982.
3. Academia Română, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, ediția a II-a, București, Editura "Univers enciclopedic", 1998.
4. Academia Română, *Gramatica limbii române (GLR)*, ediția I, vol. II, București, 1954; ediția a II-a revăzută și adăugată, vol. II, București, 1963, tiraj nou, București, 1966.
5. AVRAM, Mioara, 1986, *Probleme ale exprimării corecte*, București, Editura Academiei.
6. CHIȚORAN, Dumitru, 1981, *Sensul cuvîntului în teoria traducerii*, în vol. *Semantică și semiotică*, sub redacția acad. I. Coteanu, profesor Lucia Wald, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 141 – 152.
7. COTEANU, I., Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, 1985, *Limba română contemporană II: Vocabularul*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
8. DGS, 1977, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică.
9. DIMITRESCU, Florica, 1977, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția A II-A, București, Editura "Logos".
10. DUMITRĂCEL, Stelian, 1977, *Expresii românești. Biografii – motivații* Iași, Institutul European.
11. GRAUR, AL., 1968, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică.
12. GRUIȚĂ, G., 1996, *Adaptarea unui neologism: mass-media*, în *Studia UBB, Philologia*, XLI, nr.1, p.15-17.
13. HELIADE-RĂDULESCU, Ion, 1980, *Gramatica românească*, ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, Editura Eminescu.
14. HRISTEA, Theodor (coordonator), 1984, *Sinteze de limba română*, București, Editura Albatros.
15. IORDAN, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică.
16. IRIMIA, Dumitru, 1999, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom.
17. IVĂNESCU, G., 1980, *Istoria limbii române*, Iași, Editura "Junimea".
18. KIRALY, F., 1969, *Probleme ale adaptării fonetice. Împrumutul și cuvintele străine*, în "Limba română", XVIII, nr. 5, p.459 – 469.
19. KOKOUREK, Rotislav, 1992, *La langue française de la technique et de la science*, Paris, Oscar Bradstetter Verlag GMBH et Co KG, Wiesbaden.
20. LEVINȚCHI, Leon, 1975, *Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
21. LYONS, John, 1978, *Elements de semantique*, Paris, Librairie Larousse.
22. MACREA, D., 1961, *Probleme de lingvistică română*, București, Editura Științifică.
23. MARCU, Florin, 1974, *Bazele elaborării și însușirii terminologiei științifice*, în "Limba română", XXIII, nr. 5, p.393 – 401.

DISOCIERI ÎN VOCABULARUL ACTUAL

24. MARCU, Florin, MANECA, Constant, 1978, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, Editura Academiei.
25. MICLĂU, Paul (coordonator), 1980, *Introduction a l'etude des langues de specialite*, Universitatea din București, Facultatea de limbi străine.
26. PLOAE-HANGANU, Maria, 1995, *Specificul terminologiei ca știință în raport cu celelalte științe ale limbajului*, în "Limba română", XLIV, 1995, nr. 9-12, p.529 – 532.
27. PREDA, Irina, 1993, *Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (cu privire specială la perioada postdecembristă)*, în "Limba română", XLII, nr. 1, p.12 – 24.
28. RUSSO, Alecu, 1977, *Cugetări*, București, Editura "Minerva".
29. ȘERBAN, Vasile, EVSEEV, Ivan, 1978, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, Editura "Facla".
30. ZUGUN, Petru, 2000, *Lexicologia limbii române, Prelegeri*, Iași, Editura "Tehnopress".

FORMELE VERBALE NEPERSONALE – SENSURI NOȚIONALE SAU CALIFICATIVE?

G. G. NEAMȚU

ABSTRACT. *The Unpersonal Verbal Forms – Notional or Qualifying Meanings?* The study focuses upon two problems of general grammar, applied to Romanian language. 1. The *notional* status of unpersonal verbal forms. It is asserted and demonstrated that they do not have notional meanings (i. e. they do not express notions), but *qualifying* meanings (i. e. they express notes of the notions), that is *processual* meanings (the Gerund, the Infinitive) and *quality* meanings (the Participle). 2. The terminological distinction *denominate* / *express* in morphology. The unpersonal verbal forms, (including the Infinitive) do not denominate the processes (i. e. they do not 'name' them), but *express* them, and, accordingly, the current definitions are based on an inaccurate terminology. (Out of the notional words – name, pronoun, adjective, numeral, verb, adverb – only the noun and its substitutes *denominate*; all the others, including the verb, *express*).

0. Examinarea raportului dintre *cuvinte* (= entități lingvistice) și *noțiuni* (=entități logice) conduce la așa-numita clasificare logică a cuvintelor, potrivit căreia acestea se împart în trei grupe mari: *noționale* (=conceptuale), *nenotționale* (=neconceptuale) și *extranoționale* (=extraconceptuale)¹.

0. 1. Cuvintele *noționale* exprimă noțiuni sau note (trăsături) din cuprinsul noțiunilor. Ele se subclasifică astfel:

(1) Cuvinte noționale propriu-zise sau cu *sens noțional*: exprimă noțiunea în întregul ei, cu *sferă* și *conținut*. În plan *ontologic*, acestea sunt cuvinte *obiectuale*, *denominative* (= dau <<nume>>), iar în plan *morfologic*, *substantive*. (Orice substantiv denumește și numai substantivul denumește.)

Notă. Prin calitatea de *substitute* ale substantivului, intră în grupa cuvintelor cu sens noțional și *pronumele* și *numeralele* (cu valoare substantivală), deși nu sunt cuvinte denominative. (Pronumele nu denumește, ci ține locul unui *denumit*.) Spunem despre pronume (și numerale) că au sens noțional *intermediat*.

---

¹ Vezi, pentru o schiță a acesteia, Drașoveanu (1997), p. 21, 113. Pentru o expunere mai detaliată cu adnotări, vezi Neamțu (2000).

Toate trei, împreună (=substantivul, pronumele, numeralul), formează în gramatică așa-numita categorie a *substantivalului*² sau, cu un termen mai răspândit, dar mai puțin propriu, a *numelui*.

Substantivalul (și numai el) exprimă întotdeauna noțiuni, adică are *sens noțional*.

(2) Cuvinte care exprimă doar *note* din conținutul noțional, note care, firește, sunt *inerente* noțiunilor, țin în mod necesar de ele. Această notă poate fi *calitativă*, *cantitativă* sau *procesuală*.

Toate cele trei tipuri de sensuri-notă pot fi cuprinse sub numele de *sensuri calificative*. (Într-un limbaj mai puțin specializat, prin sensuri calificative înțelegem *însușiri*, respectiv *calități*, *cantități*, *proces*.)

Cuvinte cu sens calificativ vor fi prin urmare *adjectivele* (=orice adjectiv), *numeralele* (cu valoare adjectivală) și *verbele*, în primul rând cele acordate în persoană și număr (=verbele <<finite>>, la așa-numitele <<moduri personale>>), dar nu numai acestea (vezi *infra* 1.).

În gramatică, despre toate cele trei categorii de cuvinte cu sens calificativ spunem că *exprimă* (calități, cantități, procese), *nu denumesc*. Mai reținem aici:

(a) Din punct de vedere noțional, *verbul* se situează alături de *adjectiv* (numeral cu valoare adjectivală), *nu* alături de *substantiv*. Altfel spus, verbul nu exprimă noțiuni, ci doar note ale noțiunii, nu are sens noțional, ci sens calificativ (=procesual). (Formularea curentă "sens noțional verbal" nu este cea mai fericită.)

(b) Din punct de vedere noțional – și, de altfel, și sintactic – *adjectivul nu* poate fi grupat cu *substantivul* sub eticheta comună de <<nume>> (de aici: grup nominal): substantivul este nume, adjectivul, nu. (Doar flexionar se apropie adjectivul de substantiv, prin aceea că se declină, dar, în rest, respectiv motivația și funcționalitatea flexiunii adjectivale sunt total diferite de ale substantivului.)

(c) Dihotomia terminologică de mai sus trebuie să apară în definițiile substantivului și verbului, opunându-le tranșant, respectiv:

(c₁) Substantivul *denumeste* (obiecte), are sens *noțional* și este cuvânt *obiectual*;

(c₂) Verbul *exprimă* (proces), are sens *calificativ* și este cuvânt *procesual*³.

(3) Cuvinte care exprimă *note ale notelor* din conținutul noțional, note ce pot fi numite sensuri *circumstanțiale* (adverbiale). Intră aici adverbele și cuvintele folosite adverbial.

Observație generală (pentru (1), (2), (3)). Despre toate clasele de cuvinte aici menționate, caracterizate pozitiv în raport cu noțiunea, spunem că au *înțeles* (sens) *lexical* (direct sau intermediat), a cărui expresie o constituie *radicalul* (rădăcina) respectivelor cuvinte. Prin extensie (de la radical (rădăcină, temă lexicală) la cuvântul în întregime), spunem că aceste cuvinte sunt *lexeme*, ca unități de sine stătătoare. Această extensie vizează încadrarea în lexem alături de

² Vezi, pentru termen și accepțiuni, Drașoveanu (1998), *passim*.

³ Vezi Neamțu (1986), p. 11.

radical și a flectivului⁴, fie parțial, fie în totalitate, respectiv a flectivului *nerelațional* (=de opoziție)⁵. (Așa este, de exemplu, desinența de număr la substantiv, desinența de gen și număr la pronume, sufixul de timp (și mod) la verb ș. a.)

Nota 1. În terminologia coșeriană, lexemele se grupează în cuvinte *lexematice*, cu conținut lexical propriu, și cuvinte *categorematic*, cu înțeles exclusiv categorial (=fără o substanță lexicală determinată), reprezentând doar matricea unui cuvânt. Din primele fac parte substantivele, adjectivele, verbele, adverbele și numeralele adjectivale, iar din grupa a doua, substitutele în general⁶.

Nota 2. Distincția lexicologică între *lexem* și *cuvânt* nu este relevantă logic și sintactic: orice *lexem* este un *cuvânt*, dar nu orice *cuvânt* este un *lexem* (=nu orice *cuvânt* are sens lexical).

0. 2. Cuvinte *neționale* (neconceptuale): nu exprimă nici noțiuni, nici note noționale și note ale notelor noționale, adică nu au nici sens noțional, nici sens calificativ și nici sens circumstanțial (adverbial). În plan lingvistic, spunem că nu au înțeles (sens) lexical, nici direct și nici intermediat, adică *nu* sunt *lexeme*. Întră aici cuvintele <<de legătură>>, numite unanim *conective*, respectiv prepozițiile și conjuncțiile (coordonatoare și subordonatoare). (În terminologia coșeriană, ele fac parte din categoria cuvintelor *instrumentale* sau morfematice.) Ele nu sunt cuvinte care nu exprimă nimic, căci, altfel, și-ar pierde însăși calitatea de semne lingvistice. Ele *nu* sunt prin urmare *asemantice* (și nici nu există cuvinte asemantice).

Sensul (înțelesul) lor este de altă natură, și anume *relațional*⁷.

0. 3. Cuvinte *extranoționale*: nu denumesc și nici nu exprimă propriu-zis, ci doar <<sugerează>> în diferite feluri = *interjecțiile*. Acestea nu organizează nici logic și nici gramatical. (De aceea, foarte adesea, într-o exprimare metaforică, se spune că sunt <<anticamera cuvintelor>>.) Interpretarea lor gramaticală se bazează în principiu pe diverse analogii și echivalențe mai mult sau mai puțin subiective cu alte cuvinte.

Notă. Din inventarul de mai sus lipsește articolul. Acesta nu figurează la nici o categorie de cuvinte pentru că:

(a) cele hotărâte și nehotărâte nu sunt de fapt <<cuvinte>>, ci *subunități* în paradigma substantivului sau a altor clase de cuvinte (=morfeme, determinative sau nu)⁸;

(b) cele posesive (*al, a ...*) și demonstrative (*cel, cea ...*) sunt într-adevăr cuvinte, dar nu articole, ci constituie o grupă specială de pronume,

⁴ Vezi, pentru opoziția *radical/flectiv*, Guțu Romalo (1968), p. 46-50.

⁵ Vezi, pentru opoziția *flectiv de relație/flectiv de opoziție* și categoriile gramaticale implicate, Drașoveanu (1997), p. 79 și urm.

⁶ Vezi, pentru aceste concepte coșeriene și comentariul lor, Nica (1988), p. 44-47.

⁷ Vezi, pentru opoziția (sens noțional/sens calificativ, sens circumstanțial)/ (sens relațional), Drașoveanu (1997), p. 21 și urm.

⁸ Vezi Guțu Romalo (1967), p. 225-236; SMLRC (1967), p. 166-179; Manoliu Manea (1968), p. 83-92.

individualizate distribuțional și numite în consecință (=pronume semiindependente sau cu determinant obligatoriu)⁹.

1. O discuție specială din punctul de vedere al încadrării noționale (=sens noțional/sens calificativ)¹⁰ și morfologice (substantiv/ verb/ adjectiv) reclamă formele verbale nepersonale (= <<modurile nepersonale>>).

Discuția este impusă de *termenii* utilizați în definirea lor și de statutul *morfologic* mai puțin clar, mai puțin tranșant atât în raport cu verbul însuși, cât și cu alte clase de cuvinte.

1. 1. Deși nu se afirmă nicăieri la modul explicit, se acceptă totuși tacit că *verb propriu-zis* este numai cel cu funcție de *predicat*, adică cel reprezentat prin *forme personale* (=moduri personale), egalizând clasa morfologică a verbului cu funcția de predicat, ca și cum verbul n-ar avea altă funcție. Or, se știe, funcția predicativă este doar funcția specifică verbului și, se înțelege, cea mai importantă, dar nu și singura. (În definitiv, aceeași situație o au și alte clase de cuvinte, fapt pentru care o argumentare este de prisos.)

Această falsă echivalență (<<verb=predicat>>) pare a fi foarte bine instalată în gramatici. Dovezi:

(1) Ea devine un criteriu de clasificare a propozițiilor în *nominale* și *verbale*, înțelegând la acestea din urmă că au *predicat*, care, firește, nu poate fi exprimat decât prin verb. (Predicat exprimat prin *nume* (=substantiv) nu există, cel puțin în română.)

(2) Ea stă la baza considerării formelor verbale nepersonale (= <<nepredicative>>) ca *forme nominale ale verbului*¹¹, alăturând două realități, numele (=substantivul) și verbul, care se exclud reciproc:

(a) O formă (=expresie) nu poate fi și nominală, și verbală, ci doar una dintre ele.

(b) În cazul dat, forma nu poate fi decât verbală, fie și numai etimologic (=provine de la verb). Eventual, conținutul (gramatical) poate fi considerat de tip nominal – și asta numai în ipoteza că tot ce este nepredicativ este ...nominal. (Ipoteza este de fapt falsă, căci, funcțional, verbele la mod nepersonal se apropie mai mult de adverbe decât de nume, iar adverbul nu poate fi nicidecum inclus în sfera numelui.)

(c) Denumirea *forme nominale ale verbului* este defectuoasă și pentru motivul că și-ar reclama un opozant, respectiv modurile personale ar trebui să fie numite <<forme verbale ale ... verbului>>.

Este preferabil de aceea să le spunem forme verbale nepersonale, chiar și <<moduri nepersonale>>¹², dar nu ... forme nominale ale verbului.

⁹ Vezi Manoliu Manea (1968), p. 91-92; LRC (1974), p. 137, 265; Neamțu (1993), p. 191; Pană Dindelegan (1994), p. 37-45; Neamțu (1999), p. 81-83.

¹⁰ La Drașoveanu (1997), p. 23, cu sens – notă noțională (=sens calificativ de tip procesual) apare numai verbul la mod personal (=verbul finit), nu și cel la mod nepersonal.

¹¹ Vezi *Dicționar* (1997), p. 326-327.

¹² Pentru rezervele privind încadrarea formelor verbale nepersonale la *moduri* și detalierea conceptelor de *mod* și *modalitate*, vezi *Dicționar* (1997), p. 229-301.

1. 2. Raportând cuplurile *sens noțional/sens calificativ, denumește / exprimă, formă nominală/formă verbală* la modurile nepersonale, examinarea nu poate fi una globală, date fiind deosebirile evidente între aceste forme, ci individuală. (Din motive lesne de înțeles, detalierea se va axa în mod special pe infinitiv.)

1. 2. 1. Sensul *procesual*, subdiviziune a celui *calificativ*, cel mai evident îl are *gerunziul* și, de aici, cel mai <<verb>> dintre formele nepersonale. În definiția lui apare explicit acest fapt: gerunziul *exprimă* un proces în desfășurare. (Apropierea lui de formele personale a fost în detaliu remarcată: are categoria diatezei, poate marca indirect persoana, este întotdeauna în relație cu un subiect, același cu al verbului la mod personal sau diferit de al acestuia, constituie nucleul predicativ (=propredicatul)¹³ unei contrageri de subordonată ș. a.)

Prin urmare, la gerunziu efectiv nu se poate pune problema încadrării la forme nominale și, implicit, nici la un sens noțional.

1. 2. 2. La *infinitiv*, în schimb, încadrarea prin raportare la noțiune este în litigiu: *sens noțional* (asemenea substantivului) sau *sens calificativ* (=procesual)?

Sursa o constituie *definiția* infinitivului, una încărcată de contradicții: "Infinitivul este modul care *denuște* acțiunea *exprimată* de verb, adică este *numele* unei acțiuni [subl. mele, G. G. N.]"¹⁴.

Rezumăm comentariul acestei definiții la următoarele:

(1) Un cuvânt (aici, un lexem) *nu* poate *denumi* și *exprima* în același timp, pentru că asta ar însemna să fie și *substantiv* și <<nesubstantiv>>, iar în plan logic (=noțional) să aibă și *sens noțional*, și *sens calificativ* (=procesual) sau, altfel spus, să exprime și o *noțiune*, și o *notă* din conținutul noțional. În cazul de față, dacă infinitivul *exprimă* o acțiune *nu* o mai poate *denumi* și invers, dacă o *denuște*, *nu* o mai poate *exprima*.

(2) Trecând peste contradicția terminologică (*a denumi/ a exprima*), gramaticile par, în cele din urmă, a-i acorda infinitivului calitatea de *a denumi*, din moment ce afirmă explicit că acesta (=infinitivul) este *numele* acțiunii. Or, de aici nu este decât un pas până la a spune că infinitivul este o formă substantivală, adică, mai direct, că este ... substantiv și, prin urmare, are sens noțional (=exprimă o noțiune), nu sens calificativ (=procesual).

(3) Dacă lucrurile ar sta așa, n-ar mai fi nici o deosebire noțională și gramaticală între (*a*) *lucra* și *lucru, lucrare*, între (*a*) *plimba* și *plimbare*, între (*a*) *visa* și *vis, visare* etc. , ceea ce, desigur, nu se poate accepta.

(4) În realitate, este vorba despre o *capcană lexicografică*, respectiv de confuzia (=egalizarea greșită) a conceptului de *nume* (=denumire) cu cel de *formă-tip* dată de dicționare ca <<etichetă>> paradigmei unui cuvânt, paradigmă între membrii căreia se află și forma-tip, forma-titlu. De exemplu, pentru substantiv se dă forma de N. , sg. , nearticulat, ca un fel de <<nume>> al substantivului cu toți

¹³ Vezi, pentru conceptual de *propredicat* Drașoveanu (1997), p. 248.

¹⁴ *Gramatica* (1963), p. 224. Această definiție, mai mult sau mai puțin modificată, este prezentă în toate gramaticile.

membrii paradigmei lui (*casă= casă, case, casa, casele, o casă, casei, caselor* etc.). În mod similar, un verb, ca articol de dicționar, deci ca <<nume>> al verbului cu toți membrii paradigmei lui, se dă forma de infinitiv, prezent, d. activă (*munci=munci, muncind, de muncit, muncesc, munceam, voi munci* etc.). Doar cu această accepțiune putem considera infinitivul <<nume>>, adică nume al verbului, titlul articolului de dicționar care-l prezintă, nu ca nume al acțiunii. (Dacă în loc de infinitiv s-ar reține, de exemplu, gerunziul, atunci acesta ar fi <<numele>> verbului.)

(5) În concluzie, verbul la infinitiv *exprimă* un proces (=acțiune, stare, devenire) – și atât, *nedeterminat* explicit ca persoană (și număr) prin vreun flectiv. Este ideea de proces la modul general, proces care, firește, virtual are un agent.

De altfel, etimologic, termenul de <<infinitiv>> trebuie pus în legătură cu cel de <<infinit>>, cu sensul de <<fără margini, nedeterminat, neterminat>>. Ca nedeterminare, infinitivul este opus indicativului, cel mai <<finit>> și mai <<concret>> dintre moduri. Infinitivul este deci prin excelență formă verbală, iar sensul său este unul calificativ (=procesual), nu noțional.

1. 2. 3. În ce privește *participiul*, încadrarea lui noțională la sensuri calificative este destul de evidentă: participiul este verb doar prin origine, altfel el comportându-se sintagmatic asemenea adjectivului variabil cu patru forme flexionare, respectiv acordat în gen, număr și caz cu un substantiv. Ca atare, sensul lui este unul calitativ, subdiviziune a celui calificativ. Participiul *exprimă* (o însușire), este un cuvânt calitativ. (Acestui sens și acestui statut morfologic îi poate fi asimilat și participial din așa-numita <<diateză pasivă>>.)¹⁵

La fel ca în cazul infinitivului, și definiția participiului suferă de aceeași improprietate terminologică, respectiv utilizarea (greșită) a lui *a denumi* în loc de *a exprima* și de aici posibila încadrare eronată la *nume* (=substantiv) și la sensuri noționale în loc de sensuri calificative: "[...] participiul [...] *denumeste* acțiunea suferită de un obiect [subl. mea, G. G. N.]"¹⁶.

Notă. Când vorbim de participii (adjectiv participial), nu avem în vedere și participiul invariabil din structura unor forme modale și/sau temporale (*am citit, să fi lucrat* etc.), care nu este lexem de sine stătător, nu este unitate, ci *subunitate*¹⁷, și ca atare nu pune problema nici a tipului de sens și nici a relaționării cu alt cuvânt. Același lucru este valabil și pentru infinitiv și gerunziu ca subunități (*voi lucra, să fi venind*).

1. 2. 4. Cât privește *supinul*, formă verbală în litigiu din multe puncte de vedere, acesta poate fi asimilat ca înțeles gramatical *infinitivului*¹⁸ și ca atare are sens calificativ (=procesual). Mai e de adăugat faptul că supinul este singurul mod la care distincția morfologică *verb/substantiv* și, de aici, sens procesual/sens noțional nu este întotdeauna clară¹⁹.

¹⁵ Vezi, pentru asimilarea participiului, inclusiv a celui din diateza pasivă, la adjectiv, Neamțu (1986), p. 81-83; Drașoveanu (1997), p. 135 și urm.

¹⁶ *Gramatica* (1963), p. 228.

¹⁷ Vezi *LRC* (1974), p. 207, inclusive pentru considerarea acestora ca forme omonime.

¹⁸ Vezi *Gramatica* (1963), p. 234.

¹⁹ Vezi, în acest sens, Pană Dindelegan (1994), p. 31-32.

2. În loc de concluzii, vom spune că formele verbale nepersonale nu sunt cătuși de puțin <<nominale>> (=substantivale), nu denumesc, ci exprimă, au sensuri calificative (procesuale sau calitative), nu noționale.

BIBLIOGRAFIE

1. DRAȘOVEANU (1997) — D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, [Cluj-Napoca], Ed. Clusium.
2. DRAȘOVEANU (1998) — D. D. Drașoveanu, *Curs de sintaxa limbii române contemporane*, Facultatea de Litere din Cluj-Napoca, anul univ. 1998-1999.
3. DICTIONAR (1997) — *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Ed. Stiințifică.
4. GRAMATICA (1963) — *Gramatica limbii române*, Ed. a II-a, vol. I, București, Ed. Academiei R. S. R.
5. GUTU ROMALO (1967) — Valeria Guțu Romalo, *Articolul și categoria determinării în limba română actuală*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, p. 225-236.
6. GUTU ROMALO (1968) — Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, București, Ed. Academiei R. S. R.
7. L. R. C. (1974) — *Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, București.
8. MANOLIU MANEA (1968) — Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, București, Ed. Academiei R. S. R.
9. NEAMTU (1986) — G. G. Neamțu, *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, București, Ed. Stiințifică și Enciclopedică.
10. NEAMTU (1993) — G. G. Neamțu, **Cel (cea, cei, cele)** – schiță morfosintactică, în *CL*, XXXVIII, nr. 1-2, p. 191-203.
11. NEAMTU (1999) — G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale*, Cluj-Napoca, Ed. Excelsior.
12. NEAMTU (2000) — G. G. Neamțu, *Curs de morfologia limbii române contemporane*, Facultatea de Litere din Cluj-Napoca, anul univ. 2000/2001.
13. NICA (1998) — Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași, Ed. Junimea.
14. PANA DINDELEGAN (1994) — Gabriela Pană Dindelagan, *Teorie și analiză gramaticală*, Ed. a II-a, București, Ed. Coresi.
15. SMLRC (1967) — Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București.

DESPRE PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE MOD PROPRIU-ZISĂ ÎN LIMBA LATINĂ

FRIEDA EDELSTEIN, BEATRICE TĂTARU

RÉSUMÉ. L'article se propose d'examiner la proposition subordonnée modale qui marque la conformité; elle indique l'action ou l'état pris pour guide vis-à-vis du procès exprimé par le verbe régent. Ce type de proposition circonstancielle est généralement inclus dans le même chapitre ou paragraphe avec la proposition comparative d'égalité (dont la structure est similaire) sans aucune remarque en ce qui concerne la différence au niveau du contenu.

Le matériel offert par les auteurs latins confirme une plus grande variété pour l'aspect qualitatif de la conformité: a) à la règle générale ou à l'usage d'une collectivité ou d'une époque (Caes. *B.G.* 3,65,2); b) à une convention ou à quelque chose imposée (Caes. *B.G.* 5,7,9); c) à ce qui est ou semble nécessaire (Sall. *Cat.* 45); d) à la volonté, le désir ou le mérite de quelqu'un (Plt. *Amph.* 542); e) à l'opinion générale ou individuelle (Cic. *Att.* 7,2,7); f) à certaines indications ou informations (Cato *R.r.* 118); g) aux possibilités du même sujet (Caes. *B.G.* 3,8,5); h) à la situation d'un individu ou d'une collectivité (Caes. *B.G.* 4,3,3); i) à une autre phase de l'action exprimée par le verbe régent (Plt. *Trin.* 897).

L'aspect quantitatif marque le plus souvent la conformité: a) aux possibilités du même sujet (Nep. 25,9); b) aux exigences maximales (Caes. *B.G.* 5,39,1); c) au désir ou au libre arbitre d'une personne ou d'une collectivité (Sen. *Ben.* 1,14,2).

1. Prin faptul că structura propozițiilor circumstanțiale de mod propriu-zise este în majoritatea cazurilor identică cu a propozițiilor circumstanțiale de mod de egalitate, se explică probabil omiterea celor dintâi în gramaticile limbii latine¹. Deși nesemnaltate, propozițiile circumstanțiale de mod propriu-zise sunt prezente totuși, în multe lucrări, în materialul citat pentru ilustrarea propozițiilor comparative de egalitate, vădind confundarea lor cu acestea². Faptul este mai evident acolo unde

---

¹ Vezi Draeger, *Historische Syntax der lateinischen Sprache*, II, Leipzig, 1878, p. 601 sqq.; R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, II/2, Hannover, 18, p. 983 sqq.; H. Menge, *Repertorium der lateinischen Syntax und Stilistik*, Wolfenbüttel, 1914, p. 341 sqq.; O. Riemann, *Syntaxe latine*, Paris, 1942, p. ; A. Ernout – Fr. Thomas, *Syntaxe latine*, Paris, p. 265 sqq.; Leumann – Hofmann – Szantyr, *Lateinische Grammatik*, II, München, 1965, p. 594 sqq.; Maria Pârlog, *Gramatica limbii latine*, București, 1966, p. 202 sqq.; N.I. Barbu – T. Vasilescu, *Gramatica limbii latine*, București, 1969, p. 321 sqq.; I.I. Bujor – Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*, București, 1971, p. 288 sqq., ș. a.

² Vezi lucrările citate la nota 1.

se dă și definiția subordonatei comparative ca indicând, cităm "*al doilea termen al unei comparații*"³, sau arătând "*modul lucrării exprimate prin verbul propoziției regente în comparație cu o altă lucrare*"⁴. Or, în înseși lucrările respective, găsim enunțuri de tipul: *non enim corona consensus vester cinctus est, ut solebat* (Cic. *Mil.* 1,2), unde subordonata nu constituie al doilea termen al unei comparații, nu exprimă "*o altă lucrare*" cu care se compară acțiunea din regentă, ci regula generală, căreia i se conformează acțiunea verbului regent. Nu avem a face cu termenii unei comparații nici în citatele Plt. *Men.* 891; *Most.* 725; Cic. *Mil.* 11,30 și⁵.

2. Atât propoziția modală propriu-zisă care exprimă conformitatea calitativă, cât și cea care exprimă aspectul cantitativ al conformității fiind frecvent atestate la scriitorii din toate epocile, considerăm utilă prezentarea și analiza materialului în scopul delimitării și a separării acestor propoziții – pe baza deosebirii la nivelul conținutului – de categoria modalelor comparative.

3.1. Dintre numeroasele aspecte ale conformității calitative exprimate de propoziția circumstanțială de mod propriu-zisă, semnalăm următoarele:

(a). Conformitatea cu regula generală sau cu uzanța unei colectivități, a unei epoci, ori a subiectului verbului regent:

Ter. *Eun.* 630: *perstrepunt ita, ut fit, domini ubi absunt*

Caec. Statius apud Festus p.630: *sepulcrum plenum taeniarum ita ut solet*

Caes. *B.G.* 3,65,2: *significatione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo...eodem venit*

Plin. *Epist.* 3,19,1: *adsumo te in consilio rei familiaris, ut soleo*

Cf. și Plt. *Cist.* 1,1,57; Caes. *B.G.* 2,41,8; Cic. *Am.* 4,16; id. *Mil.* 1,2; Hor. *Sat.* 1,19 etc.

(b). Conformitatea cu conveniența și cu ceva impus:

Plt. *Amph.* 838: *satis audacter, ut decet pudicam*

Caes. *B.G.* 5,7,9: *illi, ut erat imperatum, circumstant hominem atque interficiunt*

Cf. și Caes. *B.G.* 3,14,1; Quint. 5,13,58; Tac. *Dial.* 31.

(c). Conformitatea cu ceea ce este sau pare necesar:

Sall. *Cat.* 45: *cetera, uti facto opus sit, agant*

Cic. *Cluent.* 156: *vos auditis silentio, sicut facere debetis*

(d). Conformitatea cu voința, dorința sau meritul cuiva:

Plt. *Amph.* 542: *faciam ita ut vis*

Cic. *Fam.* 2,10,2: *ut optasti, ita est*

id. *ibid.* 10,4,4: *ita fit proinde ipse mereor*

Cf. și Plt. *Asin.* 711; id. *Pseud.* 240; id. *Capt.* 933; id. *Cist.* 1,1,48; Ter. *Ad.* 399; id. *Andr.* 246; Cic. *Phil.* 14,7,19; Nep. 9,4; Apul. *Met.* 5,11.

(e). Conformitatea cu opinia sau aprecierea generală ori a unui subiect determinat:

Cic. *Ver. actio secunda* 4: *ast, iudices, ita ut dicitur*

id. *Att.* 7,2,7: *id tu, ut videbitur, accipias*

id. *Phil.* 14,19: *ita de quoque ut quemque meritum arbitrabantur existimant*

(f). Conformitatea cu anumite indicații, informații sau relatări:

³ I.L.R., I, p. 346. Cf. și Oudot, p. 475.

⁴ B. – CR., p. 289.

⁵ Maria Pârlog, *op. cit.*, p. 202-203; I.I. Bujor – Fr. Chiriac, *op. cit.*, p. 288.

Plt. *Most.* 648: *nam postquam haec aedis ita erant, ut dixi tibi, continuo est alia aedis mercatus sibi*

Cato *R.r.* 118: *cetera item conditio est ita, uti supra scriptum est*

id. *Hist.* 1,84: *sicut a maioribus accepimus, sic postero tradamus*

Cf. și Cato *R.r.* 4,3,40; Cic. *Mil.* 30.

(g). Conformitatea cu posibilitățile aceluiași subiect:

1. cu posibilitățile uzuale:

Caes. *B.C.* 3,8,5: *Reliqua ut poterant incommoda per se sustinebant*

Cic. *Att.* 5,15: *sed feram, ut potero*

2. cu posibilitățile maximale:

Cic. *Fam.* 7,17,2: *sic Caesari te commendavi, ut gravissime diligentissimeque potui*

id. *ibid.* 5,17,2: *ut potui accuratissime, te tuamque causam tutatus sum*

Observații:

1. În propoziția subordonată, introdusă prin conectivul *ut* – cu sau fără corelativ în regentă -, se găsește un superlativ.

2. În absența corelativului, conformitatea nu este univoc calitativă, propoziția putând fi interpretată și ca o modală ce exprimă cantitatea (vezi Cic. *Fam.* 5,7,12).

(h). Conformitatea cu concepțiile sau situația unei persoane sau, mai adesea, a unei colectivități:

Caes. *B.G.* 4,3,3: *quorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum*

Cic. *Brut.* 10, 39: *hi quidem, ut populi Romani aetas est, senes...debent videri*

id. *De or.* 3,18,6: *orationis genus fortasse subtile et certe acutum, sed, ut in oratore, exile*

(i). Conformitatea cu o altă fază (de regulă premergătoare) a acțiunii exprimate de verbul regent:

Plt. *Trin.* 897: *ita ut occepi, si animum advortas, dicam*

id. *Mil.* 257: *ut teneat consilia nostra quemadmodum exorsi sumus*

Cf. și id. *Amph.* 277; *Rud.* 1065.

3.2. Propoziția circumstanțială de mod propriu-zisă care exprimă conformitatea calitativă poate avea:

1. O nuanță explicativ-restrictivă, evidentă îndeosebi în structuri de tipul unde predicatul subordonatei e, de cele mai multe ori, omis:

Cic. *Att.* 13,21,5: *possum falli, ut homo*

Cf. și id. *Tusc.* 1,43,104; 5,32,9; id. *Off.* 3,14,58.

2. O nuanță cauzală⁶:

Cic. *Tusc.* 1,45,108: *permulta alia colligit Chrisippus, ut est in omni historia curiosus*

Cf. și Caes. *B.G.* 3,8,3; 7,22,1; Cic. *Rosc.* 12,33; *Div. Caec.* 9,28; *Ver. actio sec.* 1,26,65; Hor. *Sat.* 1,9,42.

Observație:

⁶ Cf. H. Menge, *op. cit.*, p. 343; A. Ernout – Fr. Thomas, *op. cit.*, p. 355; I.I. Bujor – Fr. Chiriac, *op. cit.*, p. 288-289.

Verbul este plasat de regulă imediat după conjuncție; se găsesc însă și texte cu altă topică:

Cic. *Mur.* 25,51: *ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit*

id. *Verr. actio sec.* 2,3,6: *Sthenius vehementissime restitit multaue, ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit*

3. O nuanță concesivă:

Cic. *Fam.* 10.10.2: *ut errare potuisti, sic decipi te non potuisse, quis non videt?*

id. *Fin.* 5,4,11: *hoc amplius Theophrastus: quae essent in re publica...momenta temporum, quibus esset moderandum, utcumque res postulat*
În situațiile reprezentate prin Cic. *Fam.* 10.10.2, nuanța concesivă se realizează, de fapt, prin opoziția la nivel lexical dintre predicatul regentei și al subordonatei; în situațiile cu *utcumque*, conectivul, format cu sufixul generalizator *-cumque*, implică nuanța concesivă.

3.2. Conectivul sunt în general, cele folosite și pentru introducerea comparativelor de egalitate: *ut(i)*, *sicut(i)*, mai rar *quomodo*, *quemadmodum*⁷, *prout*⁸ și *qualis*, dar este atestat și *utcumque*⁹, neuzitat la comparative. Corelativele mai des întâlnite sunt *ita* și *sic*; talis apare numai în cazul introducerii subordonatei prin *qualis*; *aeque* e neclasic și, de asemenea, puțin frecvent (de exemplu Plt. *Cist.* 1,1,57: *neque munda adaeque es, ut soles*). Precedând nemijlocit conectivul *ut*, *proinde* și *perinde* au ajuns să fie interpretate ca formând cu *ut* o locuțiune conjuncțională, dar, chiar în proza clasică, întâlnim și structuri ce asigură apartenența lui *proinde*, ca adverb, la propoziția regentă:

Cic. *Phil.* 14,7,19: *poteratne fieri non proinde homines de quoque, ut quisque mereretur, iudicaret?*

3.3. Modul cu care se construiesc propozițiile discutate este indicativul, folosit și în situațiile când regenta este o propoziție principală sau secundară cu predicatul la conjunctiv:

Plt. *Most.* 725: *ut homines sunt, ita mores geras*

Nep. 9,4: *ad mare est missus ut naves longas imperaret classemque compararet...sicut ipse voluerat*

Cf. și Cic. *Att.* 7,2,7.

Folosirea conjunctivului, puțin frecventă de altfel, se justifică prin intenția de a exprima o presupunere sau o eventualitate:

Sall. *Cat.* 45,4: *cetera, uti facto opus sit, ita agent, permittit*

4.1. Conformitatea cantitativă poate prezenta teoretic, cu puține excepții, aceleași aspecte ca și cea calitativă. Atestări mai frecvente prezintă totuși numai următoarele:

(a). Conformitatea cantitativă cu posibilitățile aceluiași subiect:

Nep. 25,9: *familiares eius, quantum potuit...textit*

Sen. *Epist.* 1,3,6: *quantum potes, propera*

(b). Conformitatea cantitativă cu posibilități sau cerințe maxime. În subordonată se găsește superlativul unui adjectiv cantitativ sau al unui adverb:

⁷ Vezi Plt. *Cist.* 1,1,48; id. *Mil.* 257; Cic. *De or.* 2,161 etc.

⁸ Vezi Cic. *Verr. act. sec.* 2,34,8; T. L. 9,29,4; 29,35,3; 30,15,13; Tac. *Dial.* 31 etc.

⁹ Vezi Cic. *Fin.* 5,11; id. *Off.* 1,135 etc.

Caes. B.G. 5,39,1: *quam maximas manus posunt, cogunt*

Cf. și Caes. B.G. 7,8,3; 7,25,4; Nep. 18, 9 etc.

Conectivul *quantus*, mai puțin frecvent în aceste situații decât *quam*, este atestat - în prezența unui adjectiv cantitativ la gradul superlativ – cu corelativul *tantus* în proza clasică:

Cic. Am. 20,74: *tanta est inter eos, quam maxima potest esse, morum studiorumque distantia*

Cf. și id. Fin. 1,1,241; Plin. Epist.,21,6.

Observații:

1. Când verbul *posse*, mai ales la indicativul prezent, este la persoana a III-a singular, iar predicatul regentei e tot la aceeași persoană, nu se poate stabili în unele enunțuri dacă *posse* e folosit impersonal sau are subiect identic cu al verbului regent; de exemplu:

Sall. Iug. 13,2: *lugurtha quam maximas potest copias armat*

Caes. B.C.,124,5: *haec quam potest demississime...exponit*

Cf. și id. B.G. 7,43,4; T.L. 1,23,5.

2. *Potest* este adesea omis:

Cic. Fam. 13,6A,5: *cura ut mihi Cuspius quam maximas, quam primum, quam saepissime, gratias agat*

În aceste cazuri, în enunțuri neîntregite cu *potest* -, *quam* pare să ocupe locul unui adverb determinant al superlativului, având, asemenea lui *longe* sau *vel*, rolul de a-l intensifica, dar se deosebește de acestea tocmai prin posibilitatea subînțelegerii lui *potest*, lui *quam* revenindu-i rolul de conectiv al subordonatei modale proprii-zise. Poziția interpropozițională a lui *quam* reiese mai evident când în același enunț alternează formulări cu și fără *posse*:

Caes. B.G. 3,44,2: *relinquebatur ut...quam plurimos colles occuparet et quam latissimas regiones praesidiis teneret Caesarique copias, quam maxime posset, distineret*

(c). Conformitatea cantitativă cu dorința sau bunul plac al unei persoane sau al unei colectivități:

Sen. Ben. 1,14,2: *illa vero, in quantum libet, exeat*

4.2. Propoziția circumstanțială de mod propriu-zisă care exprima gradul în care se desfășoară acțiunea din regentă are adesea o nuanță restrictivă:

Plin. Epist. 3,6,1: *emi...signum modicum quidem sed festivum te expressum, quantum ego sapio*

id. ibid. 3,6,3: *aes ipsum, quantum verum color indicat, vetus et antiquum*

4.3. Și întîlnesc cazuri limită între aspectul calitativ și cel cantitativ al conformității:

Plin. Epist. 3,6,3: *a tergo quoque eadem aetas, ut a tergo ("pe baza spatelui statuii se poate stabili aceeași vechime, în modul în care se poate stabili vechimea pe baza spatelui", dar și "...după câte se poate stabili"¹⁰).*

¹⁰ Această a doua interpretare este dată și de Anne – Marie Guillemin, care traduce: "*Le dos accuse la même âge, autant qu'un dos peut la faire*" (Pline le Jeune, *Lettres*, Les "belles lettres", Paris, 1927.

Structura specifică, prin folosirea conectivului *ut*, aspectului calitativ este neconcordantă cu interpretarea ca propoziție modală de cantitate, pe care contextul totuși o permite. Oricare dintre interpretări se adoptă, subordonata are o evidentă nuanță restrictivă; prezența acestei nuanțe nu poate servi însă ca punct de reper în stabilirea valorii propoziției, dat fiind că ambele categorii de circumstanțiale propriu-zise analizate mai sus pot exprima în subsidiar o restricție.

4.4. Subordonata de mod cantitativă poate arăta proporția statică în care se desfășoară acțiunea din regentă. Conectivul este *quod*, propoziția având și o nuanță causală. În regentă avem un comparativ, mai adesea *magis* sau *minus*, determinat de un ablativus mensurae (*eo, hoc, tanto*):

Caes. B.G. 5,9,1: *eo minus veritus navibus, quod in litore molli...relinquebat*

Plin. Epist. 1,8,9: *tantoque laudabilior munificentia nostra fore videbatur, quod ad illam non impetu quodam, sed sed consilio trahebamur*

4.5. Predicatul în suordonatele de mod cantitative stă în majoritatea cazurilor la indicativ (vezi exemplele citate supra). Se întâlnește însă, ca și la modalele de exprimă conformitatea calitativă, și conjunctivul. Spre deosebire de acestea din urmă, conjunctivul se folosește nu atât pentru a exprima o presupunere, eventualitate etc., ci mai ales în enunțurile unde propoziția modală exprimând conformitatea cantitativă are ca regentă o propoziție subordonată cu predicatul la modul conjunctiv sau o construcție participială absolută:

Caes. B.G. 7,8,3: *equitibus imperat ut quam latissime possint vagentur*

id. ibid. 7,24,4: *his quam longissime possent progredi iussit*

August. De civ. 1: *nisi eos, quantum potuisset, Roma servasset*

Selectarea timpurilor se face de regulă în funcție de cel din regentă, potrivit consecuției timpurilor. Întâlnim totuși chiar în fraza clasică abateri:

Caes. B.G. 5.11.4: *Labieno scribit ut quam plurimas posset...naves instituat*

Imperfectul conjunctivului, *posset*, s-ar putea explica prin considerarea prezentului istoric (*scribit*), în baza valorii sale, ca timp secundar, iar *instituat*, predicatul propoziției introduse prin *ut*, dependentă în mod nemijlocit de *scribit*, e la conjunctiv prezent, atestând interpretarea aceluiași prezent istoric, în baza formei sale, ca timp principal. Este, evident, o inconsecvență, datorată, eventual, intenției autorului de a varia formele verbale¹¹.

5.0. Propozițiile circumstanțiale de mod de aspect negativ sunt de fapt sociative negative ce exprimă lipsa unei acțiuni însoțitoare a acțiunii din regentă. Aceste sunt rar atestate în limba latină, deoarece se recurge de regulă și la exprimarea printr-un complement circumstanțial (*sine*+ablativul) sau printr-o construcție absolută. Propoziția subordonată este introdusă prin *ut*; negația este non:

Plin. Epist. 13,5: *neque enim est fere quiquam, qui studia, ut non simul et nos amet*

Conjunctivul *amet* e justificat de funcția consecutivă a propoziției relative introduse prin *qui*. Nu se poate preciza deci dacă *amet* este predicatul propoziției modale (introduse prin *ut*) sau acela al regentei acesteia, relativă introdusă prin *qui* care are pe lângă funcția atributivă și o funcție consecutivă.

¹¹ Cf. *Gramatica limbii române*, II2, Edit. Academiei, București, 1963, p. 308.

Materialul e care dispunem este insuficient pentru a face precizări în legătură cu modul predicatului din propozițiile modale de acest tip.

6.0. Concluzii.

1. Materialul inclus de gramatici în capitolul intitulat "*propoziția comparativă*" însumează și propozițiile circumstanțiale de mod propriu-zise.
2. Structura acestora coincizând în majoritatea cazurilor cu cea a comparativelor de egalitate delimitarea celor două categorii de subordonate necesită o analiză atentă la nivelul conținutului.

Propoziția circumstanțială comparativă de egalitate cuprinde un termen de referință (un al doilea termen al comparației) ce se situează pe același plan cu regenta. Avem a face cu o paritate calitativă sau dimensională fie în raportarea aceluiași subiect la un alt proces decât cel exprimat în regentă, fie cu raportarea unui alt subiect la acțiune sau starea exprimată în propoziția regentă; ceea ce explică numeroasele cazuri de omitere a predicatului subordonatei pe bază de dilepsă.

Propoziția circumstanțială de mod propriu-zisă conține, dimpotrivă, un termen de referință cu caracter restrictiv, fie prin caracterul general al acțiunii sau al subiectului – în opoziție cu cazul particular din regentă – fie datorită sferei total diferite a acțiunii.

ASUPRA REFLEXIVELOR

CUIBUS DAIANA

Problematika reflexivelor este una complexă și, deopotrivă, controversată: de la interpretarea lor ca **pronume**, deci substitute, cu autonomie sintactică și toate sensurile gramaticale actualizate (concretizate în tipurile de reflexiv: obiectiv, reciproc, posesiv, dinamic, pasiv, impersonal, eventiv), la accepțiunea de **morfeme** – ale diatezei reflexive -, categorie gramaticală cu realizare analitică.

Teoria reflexivelor ca pronume propriu-zise, determinanți cu funcție, se întemeiază pe argumente de ordin sintactic, pornind de la teza unicității funcțiilor în subordonare (apud Drașoveanu) și ajungând la punerea în discuție a bazei științifice a compartimentării verbelor în 'reflexive' și 'nereflexive', finalizată în opțiunea, cu "riscul ieșirii din tradiție", pentru varianta analitică, respectiv interpretarea reflexivului ca poziție sintactică autonomă, necuprinsă în paradigma verbală.

Pornind de la un text dramatic blagian, respectiv "Zamolxe", și fără a efectua o analiză propriu-zis gramaticală, ci mai degrabă una semantic – stilistică, credem că putem argumenta în favoarea unei astfel de interpretări a reflexivelor dintr-o astfel de perspectivă pe care o considerăm complementară. E adevărat, libertățile pe care și le poate asuma textul literar încalcă, nu rareori, normele. Dar aceste libertăți sunt în același timp, sau poate în primul rând, ale limbii în sine, cele pe care limba însăși le face posibile.

O școlărească definiție a diatezei reflexive spune: subiectul *face* și *suferă* acțiunea. Iată, însă, ce spune un personaj blagian, "abuzând" de reflexive: "Mă duc pe urmele aceluia tânăr..., mă dezmeticesc/ și iarăși mă fac – om", ca să adauge: "... fiindcă eu sunt altul". Postulatul blagian al ființei umane ca existență dedublată, unicitate degradată în multiplu, e, desigur, de natură filosofică, și nu gramaticală. Dar el e reafirmat explicit în text prin mijloace lexico – gramaticale, mergând până la invocarea "sine"-lui, - formă accentuată a reflexivului în acuzativ, relativ rar întâlnită altfel -, ca alteritate a "eu"-lui, încât definiția diatezei reflexive s-ar putea rescrie contextual: subiectul face acțiunea, iar *sinele* o suportă.

Iar această dualitate ontologică trebuie, firesc, înțeleasă și explicit, și implicit în limbaj, deci până și în formele gramaticale; de unde, nevoia de a identifica în reflexiv un pronume, deci un substitut. În plus, textul blagian conține și alte explicitări: "el nu s-ar cunoaște *pe sine*", presupunând un *sine* căruia nu îi mai poate fi contestată valoarea pronominală.

De altfel, eul blagian pare, prin gesturi reflexive, să-și asume orice demers existențial într-un mod specific. A înțelege reflexivele, aici, ca morfeme ale unei diateze, în virtutea indiferent căror argumente lingvistice, înseamnă în text a rata sensul. Reflexivele trebuie să fie purtătoare de funcții – complemente directe, indirecte sau atribute pronominale dativale.

Un personaj al piesei spune: "*m-am rupt din creanga unui dumnezeu*", trădând din nou un eu dedublat, în care subiectul și obiectul direct coincid, dar nu se identifică;

a vedea în acest "m-" un simplu morfem nu doar contravine semanticii textului, ci și valorilor lexico-gramaticale ale lui "a (se) rupe".

Textul blagian oferă și construcții inedite cu reflexivul în dativ, pe care le consacră prin repetare, în forme identice sau ușor variate; or, credem că astfel de sintagme, evidente abateri și / sau inovații de la / în limbă, nu ar fi posibile fără subînțelegerea unei autonomii sintactice a reflexivului și a funcționării lui ca substitut, deci ca pronume. Iată doar un exemplu semnificativ: "v-ați ucis pe Zamolxe", unde în locul dublării, eventual, a complementului direct se recurge la un reflexiv în dativ.

Firește, condiționat fiind de apariția verbului și fără a avea un sens lexical propriu, ca pronume, statutul morfo – sintactic al reflexivului este, așa cum susține G.G. Neamțu, strict determinat de conținutul lexico – gramatical al verbului; de unde și tipurile de reflexiv, ca sensuri gramaticale particulare actualizate. Dar, reflexivitate înseamnă "întoarcerea", într-un fel sau altul, a "acțiunii" subiectului spre sine însuși ca obiect, deci, contextual, percepere a unei dedublări în care ambii termeni, subiect și obiect, există ca atare, obiectul neputând fi anihilat într-o categorie gramaticală în care să funcționeze doar ca auxiliar.

Cu atât mai mult devine semnificativă blagian și "reflexivizarea" unor structuri de genul: "magul *ți* se sfredeleşte cu privirea", iar dacul "nu trăiește. El se trăiește", căci "n-are nici iubire *pentru sine*, nici iubire pentru alții".

S-a afirmat că în construcțiile impersonale calitatea de pronume și cea de reflexiv ale lui "se" sunt mai greu de relevat. În exemplul blagian, însă, antiteza dintre a trăi și a se trăi e clară, ba, mai mult, în locul unui mai firesc, poate, "se trăiește bine", avem, în "dacul se trăiește", și ipostaza de obiect al unui subiect care există – deci reflexiv -, și valoarea de substitut, deci pronume.

Căci, dacă a se naște înseamnă "a-și lua soarta de lut", a-ți asuma soarta, a naște *ceva* (soarta), *ție* (!), avem în discursul blagian și *a naște*, ne – reflexiv, în formulări care neagă obligativitatea reflexivului, condiționându-l de subînțelegerea unui obiect direct. Astfel, "dacii *nu nasc*, om din om", căci "natura-i plămădește singură...". Or, dacă reflexivul ar fi fost gol de semnificație, lexicală și / sau gramaticală, păstrarea sau suspendarea lui nu ar fi fost semnificativă, ci indiferentă, chiar inutilă. Aceasta nu este singura renunțare - care produce sens – la reflexivul, altfel inerent, al unor verbe (fără a mai detalia contextul, amintim: "nemuritorii cuibăresc...", "închippui om..." etc.)

Astfel de elemente, doar schițate aici, converg înspre ideea că reflexivul este pronume – substitut al unei laturi a ființei, dihotomic articulate eu / sine -, care, tocmai datorită calității sale de pronume, poate fie apărea în construcții care nu îl reclamă în mod firesc, fie lipsi din altele în care, conform normei lingvistice, era obligatoriu. Argumente de acest gen sunt oferite de textul blagian în ansamblul său, încât, cum spune autorul însuși, "de câte ori *te cauți pe tine, mă găsești pe mine*" (acel "te", reflexiv în baza coincidenței de număr și persoană cu verbul, nu poate fi decât complement direct în simetria construcției).

O astfel de abordare a problemei reflexivelor poate fi aprofundată și detaliată. Posibilitatea unei re – lecturi a textului blagian se deschide, așadar, nu doar dinspre filosofic, ci și dinspre și întru gramatical, susținând, implicit, o... *autonomie a reflexivului*. Aproape sigur, pentru un gramatician demersul nu este operant în teoria și practica analizei gramaticale, dată fiind libertatea interpretării. Inșă, dacă nu oferă, el datorează sau, reflexiv, se datorează gramaticii, fără de care, o dată în plus, înțelegerea unui text, chiar și a celui blagian, se dovedește a fi incompletă.

DESPRE FONEMELE |Č|ȘI |Ğ| URMATE DE SEMIVOCALE PALATALE

ADELA SILLER

ABSTRACT. The phonology of contemporary romanian language deals with groups of sounds known as *diphthongs* and *triphthongs*. This article presents the situations in which *three* semivowels and a vowel may appear in the same syllable. The acceptance of the fact that [č] or [ğ] may be followed by semivowels has several important consequences also on the morphological level (concerning the distribution of verbs in conjugation classes, the suffixes of certain verbal moods or tenses etc.).

Problema interpretării mono- sau bifonemate a grupurilor de grafeme *ce*, *ci*, *ge*, *gi* a dat naștere la o serie de interpretări contradictorii și la multe inconsecvențe. În ceea ce ne privește, am considerat că interpretarea bifonematică a grupurilor amintite este cea mai corectă, ea contribuind și la o uniformizare a sistemului fonologic al limbii române. Prin urmare, la seminariile de fonetică ținute, le ceream studenților să transcrie [č e a r ă] și nu [č a r ă] (pentru cuvântul *ceară*), respectiv [ğ e a n t ă] și nu [ğ a n t ă] (pentru cuvântul *geantă*).

În momentul în care am propus spre transcriere fonetică cuvântul *mahalagioaică*, ne-am trezit în fața unui fapt inedit: în spiritul interpretării propuse de cursul de fonetică urmat de studenți¹, transcrierea acestui cuvânt ar trebui să fie următoarea: [m a h a l a ğ i o a i k ă]. Problema intervine atunci când încercăm clasificarea elementelor din silaba penultimă: găsim *trei* semivocale și o vocală ([i], [o], [i], respectiv [a]). Or, în fonetica limbii române, se vorbește doar de diftongi și triftongi, aceștia din urmă avînd în componență o vocală și *două* semivocale. Nicăieri nu se vorbește însă de o grupare de *trei* semivocale și o vocală, aflate în aceeași silabă (ca în *scandalagioaică*, *șoricioaică* etc.).

Problema semnalată ar dispărea dacă am accepta interpretarea monofonematică a grupurilor *ce*, *ci*, *ge*, *gi*. În acest caz, în cuvintele amintite ar exista doar cîte un triftong: [-oai-]. Recunoaștem că sînt foarte puține cuvinte în limba română care ar putea genera problema de mai sus. Considerăm însă că, oricît de puține ar fi acestea, faptul că există situații de felul celei semnalate de noi nu poate fi trecut cu vederea.

---

¹ Cursul de fonetică a limbii române contemporane, ținut de prof.univ.dr. G.G. Neamțu, în anul universitar 2000-2001.

Foneticianul are două opțiuni:

- a.) aderă la interpretarea monofonematică a grupurilor *ci*, *gi* în asemenea situații, obținând astfel triftongi în penultimele silabe și nemaiavind nici un fel de probleme în transcrierea segmentelor: [m a h a l a ģ o a i k ă] (triftongul [-oai-]).
- b.) consideră că interpretarea bifonematică este cea corectă în absolut toate situațiile, trebuind să accepte, în acest caz, existența unei grupări de trei semivocale și o vocală în aceeași silabă.

Atunci când ne-am confruntat pentru prima oară cu situația despre care vorbim, ne-am întrebat dacă putem găsi în literatura de specialitate suficiente argumente în favoarea interpretării bifonemice a grupurilor [-či-], [-gi-], chiar cu "riscul" de a accepta că în limba română există nu doar diftongi și triftongi, ci și ... "cvadriftongi". Pentru adepții soluției a.), chiar existența cuvintelor *mahalagioaică*, *scandalagioaică* sau *șoricioaică* ar putea constitui argumente în favoarea interpretării pe care o propun.

Având în vedere și implicațiile morfologice (deloc neglijabile) pe care le are una sau alta dintre interpretări (implicații pe care le vom prezenta mai jos), am încercat să "cîntărim" "avantajele" și "dezavantajele" acestora (pentru sistemul morfologic). Întrebările la care trebuie să răspundem sunt următoarele:

1. există sau nu semivocala [e] sau semivocala [i] după consoanele |č| și |ğ|?
2. care este desinența de plural a unor substantive sau adjective ca: *dungi*, *lungi*, *lunci*, *săraci*?
3. care este desinența de persoana a II-a singular a verbelor: *zici*, *duci*, *dregi*, *fugi*?
4. care este sufixul de infinitiv al verbelor de conjugarea a II-a?
5. care este sufixul de imperfect al verbelor: *plăcea*, *frîngea* etc.?

1. Din punct de vedere strict fonetic, problema pe care o ridică interpretarea grupurilor de litere *ce*, *ci*, *ge*, *gi* este următoarea: dacă ele redau grafic numai fonemele palatale |č|, |ğ| în cuvinte ca *ceară*, *ciot*, *geană*, *giuvaer* sau redau fonemele palatale |č|, |ğ| + alofonele asilabice ale vocalelor palatale |e|, |i| (deci [e], [i]). În funcție de răspunsul dat la această întrebare, cuvintele respective se vor transcrie fie ca în: [č e a r ă], [č i o t], [ğ e a n ă], [ğ i u v a e r], fie ca în: [č ar ă], [č o t], [ğ a n ă], [ğ u v a e r]. După cum se poate observa, în funcție de interpretarea adoptată, cuvintele vor conține sau nu cîte un diftong. Astfel, potrivit primei variante de transcriere (și interpretare) în cuvintele *ceară*, *geană*, vom avea ca structură a primei silabe C V V (unde V = [e], iar V = [a], formînd un diftong). În schimb, în a doua interpretare, structura silabei este C V (unde V = [a]). La fel, în cuvintele *ciot*, *gioarsă*, putem avea fie structura C V₁ V₂ V (unde V₁ = [i], V₂ = [o], iar V = [a], formînd un *triftong*), fie structura C V V (unde V = [o], iar V = [a], formînd doar *diftong*).

Nu ne propunem să trecem în revistă toate sistemele fonologice elaborate pentru limba română, ci să semnalăm doar anumite inconsecvențe și contradicții care apar în literatura de specialitate în interpretarea grupurilor în discuție. Astfel,

Em. Vasiliu optează pentru un statut monofonematic al îmbinărilor *ce, ci, ge, gi* în cuvinte ca *ceară, ciudă, geam, giol*, dar și în finala unor substantive ca *fabrici, buturugi*². Argumentele autorului au în vedere faptul că, în timp ce | e | și | i | + V (vocală) pot apărea independent de | č̣ | sau | ğ̣ |, acestea din urmă apar întotdeauna însoțite de | e | sau | i |. Aceleași considerente îl determină să interpreteze la fel și îmbinarea *ci, gi* în poziție finală absolută.

În LRC (1978)³, se optează pentru o interpretare asemănătoare. Dar, în timp ce în cuvinte ca *bici, brici*, se consideră că grupul de litere *ci* redă doar fonemul | č̣ |, în cazul formelor de plural ale substantivelor *fălci, dungi* sau în cazul formelor verbale *faci, fugi*, se consideră că "grupurile *gi, ci* realizează grafic fonemele palatale | č̣, ğ̣ | și alofonul asilabic | i | al vocalei | i |, având funcție morfematică în structura morfologică a cuvintelor respective"⁴.

După părerea noastră, nu încapă îndoială că între cuvintele *ceată – beată, geam – neam*, transcrise fonetic ca: [č̣ e a t ă] - [b e a t ă], [ğ̣ e a m] - [n e a m], se pot reliefa unitățile minimale perechi: | č̣ | : | b |, | ğ̣ | : | n |, prin care se disting cuvintele de mai sus. Prin urmare, pe plan fonologic, segmentele *ce – ge* sunt bifonematice, la fel cu *be, ne*. Avem, astfel, fonemele | č̣, ğ̣, b, n | + fonemul | e |, realizat ca [e].

Având în vedere faptul că aceiași autori care contestă prezența semivocalelor [e], [i] după | č̣ |, | ğ̣ |, le acceptă în cuvinte ca *dugheană* sau *chioară*, putem invoca și argumentul pe care ni-l oferă opozițiile minimale din perechi de cuvinte ca: [ğ̣ e a n ă – (du) g' e a n ă], [č̣ i o a r ă – k' i o a r ă]. Segmentele sonore se diferențiază prin opozițiile minimale | ğ̣ |-| g' |, | č̣ | - | k' |.

Pentru o interpretare consecvent bifonematică a grupurilor *ce, ci, ge, gi* optează I.T. Stan în *Fonetica*⁵, arătând totodată că o asemenea interpretare contribuie la "uniformizarea sistemului fonologic al limbii române contemporane"⁶. Autorul citat acceptă prezența triftongilor după | č̣ | sau | ğ̣ |, dar nu abordează problema cuvintelor *mahalagioaică* sau *șoricioaică*; potrivit sistemului fonologic pentru care optează cu fermitate autorul, asemenea cuvinte nu pot fi transcrise decât în felul următor: [m a h a l a ğ̣ i o a i k ă], [ș o r i č̣ i o a i k ă]. În felul acesta, dacă în [č̣ i o a r ă] există triftongul [-ioa-], în cuvintele de mai sus avem o grupare de patru elemente vocalice [-ioai-]. După părerea noastră, este mai corect și mai "avantajos" pentru menținerea unei interpretări consecvente să acceptăm că, în anumite situații (foarte puține) există un "cvadriftong", decât să susținem interpretarea monofonematică a grupurilor *ci, gi*.

² Em. Vasiliu – *Fonologia limbii române*, București, 1965.

³ Iorgu Iordan, V. Robu – *LRC*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

⁴ lucr. cit. p. 199.

⁵ I.T. Stan – *Fonetica*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 1996

⁶ lucr. cit., p. 108.

De asemenea, considerăm că ar trebui făcută și o distincție între varianta literară a limbii și cea neîngrijită. Considerăm că un cuvânt ca *ceas*, de exemplu, se poate rosti, în funcție de varianta limbii, cu sau fără semivocala [e]: [č e a s] în varianta literară, respectiv [č a s] (ca în slovenă, unde se și scrie *čas*), în varianta neîngrijită. La fel, un cuvânt ca *ciur* se poate rosti ca în [č i u r] sau ca în [č u r]. În ultimul caz, | č | s-ar rosti "curat", fără nici o semivocală palatală (ca în cuvântul *č muče* din slovenă, unde prima silabă se rostește [č ă r] și unde, într-adevăr, nu se aude nici o semivocală palatală).

2. În ceea ce privește formele de plural ale unor substantive sau adjective de tipul: *rugi*, *săraci*, *saci*, *dragi*, unii foneticieni acceptă prezența unui "i" final scurt postconsonantic [i], în timp ce alții dau ca ultim element [č] sau [ğ]. Pentru structura morfemică a acestor clase lexico-gramaticale și pentru menținerea unui sistem unitar de opoziții de număr realizate cu ajutorul desinențelor, este foarte important să acceptăm interpretarea bifonemică a grupurilor *ci*, *gi*. Aplicând legea comutării în cazul unor perechi ca *săraci* – *sărați*, *rugi* – *ruși*, se pot obține opozițiile minimale | č | - | ț |, | ğ | - | ș |, prin care se disting cuvintele date. Deci segmentele [č i], [ț i], [ğ i], [ș i] sunt bifonemice, iar [i] reprezintă desinența de plural a substantivelor sau a adjectivelor respective. Interpretarea de ordin fonologic în discuție poate fi aplicată și la situațiile în care se vorbește despre formarea pluralului prin palatalizarea consoanei finale (cf. **Gramatica limbii române**, Ed. Academiei, București, 1966). pentru desinența "i" de plural ([vułpi] și nu [v u l p]) pledează faptul că, prin adăugarea articolului hotărît, acest "i" final devine plenison: *vulpile* ([v u l p i l e]). La fel se cuvine să interpretăm și formele de plural: *lunci*, *dungi*, care, prin articulare, dobîndesc un "i" plenison: [l u n č i l e], [d u n ğ i l e]. Prin urmare, "i" există atît la forma nearticulată de plural, cît și la cea articulată, dar se realizează diferit: ca [i] sau ca [i]. De fapt, așa cum precizează și I.T. Stan, "substanța sa fonetică a fost dovedită și prin cercetări experimentale"⁷.

3. La fel se cuvine interpretat și "i" final din formele de indicativ prezent, persoana a II-a, sg., ale unor verbe ca: *fugi*, *alegi*, *pleci*, *duci*, transcrise ca: [f u ğ i], [a l e ğ i], [d u č i] și nu [f u ğ], [a l e ğ], [d u č]. Optînd pentru interpretarea monofonemică a grupurilor *gi* și *ci*, am renunța la marcarea desinenței specifice verbelor la persoana a II-a, sg.: [i] (ca în *auzi*, *chemi*, *vezi*). Prezența lui [i] se poate demonstra și prin opunerea segmentelor sonore [t a č i] - [t a č e], [f u ğ i] - [f u ğ e], care se diferențiază prin opozițiile minimale: | i | : | e |. Deci atît | i |, cît și | e | în această poziție sunt foneme, iar îmbinările | č + i |, | ğ + i | și | č + e |, | ğ + e | au caracter bifonemic.

4. După cum se știe, conjugarea a II-a are ca sufix de infinitiv, [- e ă], (ca în *a vedea*, *a șede*, *a apărea* etc.). La toate aceste verbe, apare diftongul [ea], în cadrul căruia | e | se realizează ca semivocală [e]. Mergînd pe linia interpretării monofonemice, transcrierea verbelor *a plăcea*, *a tăcea*, *a zăcea* ar trebui să fie: [p l ă č a], [t ă č a], [z ă č a]. În acest caz, verbele în discuție s-ar încadra la

⁷ lucr. cit., p.106.

conjugarea I, nu la a II-a, deoarece sufixul lor de infinitiv ar fi [-a] și nu [-ea]. Cu toate acestea, chiar în **LRC** (1978), un verb ca *a plăcea* este încadrat la conjugarea a II-a⁸. De asemenea, Valeria Guțu – Romalo dă ca SE (=sufix de infinitiv) pentru verbul *a tăcea* pe {-ea}⁹. Încadrarea morfologică a verbelor amintite la conjugarea a II-a implică în mod categoric recunoașterea caracterului bifonematic al îmbinării *ce*.

5. Pentru verbele care au radicalul de indicativ imperfect terminat în | Ć | sau | Ğ |, problema pe care o ridică interpretarea fonetică este cea a sufixului de imperfect. În limba română, realizările posibile ale acestui sufix sunt [-a] sau [-ea]. Stabilirea acestui sufix, în cazul unor forme verbale ca *plăcea*, *zăcea*, *frîngea*, *fugea* depinde de interpretarea fonetică a grupărilor *ce*, *ge*.

În **LRC** (1978)¹⁰ se poate observa o inconsecvență în tratarea verbelor al căror radical se termină în | Ć |. În timp ce pentru verbul *a plăcea* se admite realizarea [-ea] a sufixului de imperfect, pentru *a ferici*, *a poci* este dat ca sufix [a]. Or, nu există nici o diferență fonetică între rostirea ultimei silabe a formei *plăceam* și cea a formei *fericeam*. În schimb, în lucrarea Valeriei Guțu-Romalo¹¹, pentru toate aceste verbe sufixul de imperfect este {-ea}. Astfel, *a fugi* este încadrat la conjugarea a V-ea, avînd printre afixele caracteristice și SB (= sufixul de imperfect) {-ea}. *A face* este la conjugarea a VIII-a, avînd, de asemenea, printre afixele caracteristice și SB {-ea}. Din aceleași considerente, *a duce* este încadrat la conjugarea a IX-a, iar *a coace*, la conjugarea a X-a. Prin urmare, sufixul este [-ea], indiferent dacă acest segment se află după | Ć |, | Ğ | sau altă consoană (ca în *vedea*, *găsea* etc.). Un argument de ordin fonetic l-ar putea constitui și comparația cu o formă verbală spaniolă ca *luchar* (= a lupta), în rostirea căreia nu există, într-adevăr, nici o semivocală palatală după africată; *luchar* s-ar transcrie fonetic [l u ĉ a r], în timp ce forma de imperfect românească se transcrie [l u Ć e a].

6. Acceptarea existenței semivocalei [e] după | Ć |, | Ğ | ar permite și o corectă interpretare fonetică a construcțiilor de tipul *Ce-o să faci?* *Ce-ai să faci?* *Șterge-o!*; în cadrul acestor forme, nu se poate nega prezența unui [e] provenit din vocala | e |, existentă în finala cuvîntului *șterge* sau în interogativul *ce*. În momentul în care interogativul formează o singură silabă cu auxiliarul (| ce-o |, | ce-ai |) sau cînd verbul este însoțit de forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal (|șter|ge-o), vocala | e | se transformă în semivocală dar nu dispăre; astfel, transcrierea fonetică a acestor forme este: [ĉ e o], [ĉ e a i] [ș t e r Ğ e o]. Existența unor asemenea forme dovedește clar posibilitatea apariției unei semivocale palatale după | Ć | sau | Ğ |. Pe de altă parte, considerăm că nu există nici o diferență între rostirea lui *ce-ai* și cea a substantivului *ceai* (în limba literară). De aceea, n-ar trebui să existe diferențe nici în transcrierea fonetică a acestora: [ĉ e a i] (și pentru substantiv).

⁸ lucr.cit., p. 486.

⁹ în *Morfologie structurală a limbii române*, Ed. Academiei, București, 1968, p. 205.

¹⁰ p. 485.

¹¹ lucr.cit., p. 205.

Concluzii:

1. Grupurile de litere *ce, ci, ge, gi* pot reda:
  - a.) consoanele palatale | č |, | ģ | urmate de vocalele | e | sau | i |, ca în [č e r], [ģ e r], [č i n e], [ģ i n e r e].
  - b.) consoanele palatale | č |, | ģ | urmate de semivocalele [e], [i] în cuvinte ca [č e a s], [č i o b a n], | ģ e a m |, | ģ i u v a e r | (unde semivocala formează *diftong* cu vocala următoare) sau ca în [č i o a r ă], [ģ i o a r ă] (unde [i] intră în componența unor triftongi. În ceea ce privește cuvinte ca *mahalagioaică, șoricioaică*, pentru consecvență trebuie să acceptăm faptul că, în mod excepțional, există câteva situații în care apar *trei* semivocale și o vocală în aceeași silabă.
  - c.) consoanele palatale | č |, | ģ | urmate de [i] în: *faci, dungi*.
2. Acceptarea interpretării bifonemate pentru toate situațiile discutate contribuie la uniformizarea sistemului fonologic al limbii române, conferind, în același timp, mai multă consecvență și rigoare în interpretarea morfematică a unor forme gramaticale (desinențele substantivelor sau ale adjectivelor, sufixele verbale etc.), încadrându-le în niște paradigme organizate și nu considerându-le excepții de la regulă.
3. După părerea noastră, rostirea fără semivocala [e] sau [i] după | č | sau | ģ | a unor cuvinte caracterizează, în general, aspectul neîngrijit al limbii. ([č a s]) în loc de [č e a s] sau [ģ a m]) în loc de [ģ e a m]). În ceea ce privește limba literară, ea se caracterizează prin prezența semivocalelor amintite, după consoanele palatale. Și, cum sistemul fonologic al unei limbi se stabilește pe baza aspectului literar al acesteia, considerăm că în sistemul fonologic al limbii române există semivocalele [e], [i] după consoanele | č |, | ģ |, la fel cum există și [i] (scurt final postconsonatic).

BIBLIOGRAFIE

1. Avram, A. – *Contribuții la studiul fonologiei limbii române*, SCL, VI, 3-4, 1956.
2. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, Ed. Academiei, București, 1963.
3. Guțu-Romalo, V. – *Morfologie structurală a limbii române*, Ed. Academiei, București, 1968.
4. Iordan, I. Guțu-Romalo, V., Niculescu, Al. – *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Ed. Academiei, București, 1967.
5. Iordan, I., Robu, V. – *Limba română contemporană*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1978.
6. *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia* (sub coordonarea acad. I. Coteanu), ediție revăzută și adăugită, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1985.

7. Neamțu, G.G. – Curs de fonetică a limbii române, ținut la Facultatea de Litere, UBB, Cluj-Napoca, anul univ. 2000-2001.
8. Pătruț, I. – *Note asupra sistemului fonologic al limbii române*, CL, XVII, I, 1972.
9. Petrovici, E. – *Contribuții la studiul fonemelor limbii române*, SCL, VI, 1-2, 1955.
10. Petrovici, E. – *Sistemul fonematic al limbii române*, SCL, VII, nr. 1-2, 1956.
11. Rosetti, Al. – *Introducere în fonetică*, București, 1967.
12. Săteanu, C.- *Fonemica limbii române*, curs litografiat, Cluj-Napoca.
13. Stan, I.T. – *Africatele și statutul lor fonologic în limba română literară*, CL, XX, nr.2, 1975.
14. Stan, I.T. – *Despre diftongii românești*, LR, nr.1, 1979.
15. Stan, I.T. – *Fonetica*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.
16. Șuteu, V. – *Cu privire la "i" final în limba română*, FD, II, 1960.
17. Vasiliu, Em.- *Fonologia limbii române*, Ed. Academiei, București, 1965.
18. Zugun, P. – *Limba română contemporană. Fonetica și fonologia*, Iași, 1976

POETICA ILOCUȚIONARĂ: ANALIZA UNEI FRAZE EXCLAMATIVE ÎN CONTEXT POETIC (II)

MARIA ALDEA

RÉSUMÉ. Notre article se propose de mettre en évidence les modalités et les résultats de l'application de la théorie illocutionnaire à un texte littéraire, analysant en ce sens un fragment du poème **Absences** de Paul Éluard.

0. Într-o lucrare anterioară¹, luam în discuție aplicabilitatea teoriei ilocuționare la un act de vorbire obișnuită, analizând formele gramaticale, deci o standardizare în limbă, ce susțin un puternic sens ilocuționar, și anume vocativul, nominativul apelativ, predicatul intonațional și exclamația. În lucrarea de față, ne propunem să urmărim modul și rezultatele aplicării acestei teorii la un act literar, în acest sens analizând un fragment din poemul **Absences** de Paul Éluard.

1. Așa cum a arătat și W. Iser, literatura nu mai trebuie privită doar pe calea negativă de "suspendare pentru moment a neîncrederii care constituie credința poetică" (Coleridge, *Biographia literaria*, XIV), deci ca suspendare a contextului vorbirii obișnuite, ci un text literar, prin strategii proprii, trebuie văzut drept creator al unui context propriu, aceasta însemnând autor-cititor, sistem referențial. În felul acesta, vom avea, pe de o parte, un autor și un cititor implicit, diferiți, unul purtător al intenției operei și celălalt al unui efect al ei, care se actualizează prin acte de lectură și, pe de altă parte, o lume a operei respective, o logică a poeziei.

În ceea ce privește propoziția nominală exclamativă și posibilitatea ei de a deveni predicativă, avem următoarele situații:

a) înaintea rostirii acestei propoziții:

- emițătorul e construit incomplet, întrucât textul literar nu a luat încă sfârșit, lăsînd deci liberă calea unei modificări în urma enunțării imediat următoare;
- receptorul nu există încă, el urmează a fi creat prin strategia textuală a exclamației.

b) după rostirea propoziției exclamative:

- emițătorul este îmbogățit;
- receptor este creat.

---

¹ *Poetica ilocuționară: o aplicare pe un caz din gramatica limbii române (I)* [în] *Studia UBB*, 2000, nr. 2.

În acest sens, nu mai există, la fel ca în limbajul obișnuit al actelor de vorbire, o diferență între propoziția exclamativă pură fără predicat intonațional și propoziția ce conține un predicat intonațional.

Acest aspect se vede și mai clar din analiza unui vers din poezia **Absences** de Paul Éluard.

Poezia debutează cu versurile:

"La plate volupté et le pauvre mystère

Que de n'être pas vu".

Într-un discurs obișnuit această propoziție ar fi fie o propoziție exclamativă (nominativ exclamativ), ceea ce presupune un emițător cert, fie o propoziție care ar face parte dintr-o povestire, o relatare vorbită care urmărește prin, nominativul absolut, să fixeze o circumstanță de tipul "soleil", "Dimanche. Le monde est désoeuvré". Și, în acest din urmă caz, există emițătorul ca povestitor.

În textul poetic, emițătorul nu există înaintea textului. Ba mai mult, punctul final ne trimite, analogic, la al doilea tip de nominativ, cel circumstanțial, care presupune un povestitor. În acest fel se creează o așteptare a emițătorului. În versurile următoare el apare ca atare "je" ("Je vous connais...", "Je ne bouge pas", "Je parle"). Verbele care însoțesc acest "eu" ("Je") sînt cele prin care eul se depragmatizează, se eliberează de contextul unei situații date, acest lucru fiind, în primul rînd, subliniat de forma verbală negativă "ne bouge pas" care face ecou primului verb tot la formă negativă (n'être pas vu). Fazele depragmatizării sînt trei: cea inițială în care se simte o sașietate a actului cunoașterii (de tip informativ), subliniată de verbul "je vous connais", ceea ce presupune o conștiință acută a lipsei noutății și prospețimii acestei lumi. (Acest moment este și cel care declanșează actul metaforic la P. Ricœur, pentru care metafora vrea să dea o nouă interpretare, o altă referențialitate lumii, să o facă din nou proaspătă). Al doilea moment este cel al încetării acțiunii exterioare, de tip pragmatic (se știe că într-un dialog obișnuit mimica și gestică, deci mișcarea, are un rol hotărîtor în comunicare); a treia situație este dată de un nou tip de vorbire, cu virtuți magice, care să contracareze absențele din lumea reală.

Partea a doua a poemului are deja constituit emițătorul liric (deși incomplet), însă nu are încă un receptor. Aici însă apare fraza exclamativă pe care vreau să o comentez, și anume: "O jardin de mes yeux!" precedată de versul: "Dans mes yeux grands ouverts le soleil fait les joints".

Fraza are, în același timp, un sens exclamativ, de surpriză, plăcere, desfătare, rezultat în urma primirii pasive din partea luminii solare a priveliștilor paradisiace, subliniat și de acel "O!", interjecție nepredicativă, pur expresivă, dar care are, mai ales, un sens ilocuționar, și anume acela de predicat intonațional. În felul acesta, fraza vine să completeze contextul anterior care deja crea niște așteptări în acest sens: ideea de absență în general (prin propoziția nominală citată), de absență a realului palpabil, adică o idee de inconsistență ("Je sors au bras des ombres", "Si je m'endors, c'est pour ne plus rêver") care se vrea contracarată, rezolvată. Dar, cea mai cumplită absență este cea a interlocutorului, pe care această frază exclamativă o soluționează în primul rînd. Rolul său este de a chema în ființă, de a crea interlocutorul absent și de a-și afirma eficacitatea intenției de a chema în ființă. "Jardin" devine, în primul rînd, receptorul, suportul

efectului ("je parle"), eficacitatea actului de vorbire fiind aici chiar actul creării acestui interlocutor, care să rotunjească situația, adică contextul știrbit. De aceea "jardin" este "de mes yeux", un produs al propriilor nevoi de a vorbi pentru cineva, într-un mod activ al emițătorului creat în prima parte.

2. În concluzie, putem afirma că, spre deosebire de vorbirea obișnuită, în textul poetic, o enunțare de tipul "Mașina!" poate dobîndi pe lîngă sensul emotiv și un sens predicativ, acela de a-și crea un interlocutor care să poată reacționa sau împărtăși o situație de comunicare cu emițătorul-poet. Atunci ea are nu numai sensul de "O, mașina, mi-e frică!", ci și sensul "Vezi, fii atent la mașină!".

ANEXĂ

Absences de Paul Éluard

I

La plate volupté et le pauvre mystère
Que de n'être pas vu.
Je vous connais, couleur des arbres et des villes,
Entre nous est la transparence de coutume
Entre les regards éclatants.
Elle roule sur pierres
Comme l'eau se dandine.
D'un côté de mon cœur des vierges s'obscurcissent,
De l'autre la main douce est au flanc des collines.
La courbe de peu d'eau provoque cette chute,
Ce mélange de miroirs.
Lumières de précision, je ne cligne pas des yeux,
Je ne bouge pas,
Je parle
Et quand je dors
Ma gorge est une bague à l'enseigne de tulle.

II

Je sors au bras des ombres,
Je suis au bas des ombres,
Seul.

La pitié est plus haut et peut bien y rester,
La vertu se fait l'aumône de ses seins
Et la grâce s'est prise dans les filets de ses paupières.
Elle est plus belle que les figures des gradins,
Elle est plus dure,
Elle est en bas avec les pierres et les ombres.
Je l'ai rejointe.
C'est ici que la clarté livre sa dernière bataille.
Si je m'endors, c'est pour ne plus rêver.

Quelles seront alors les armes de mon triomphe?
Dans mes yeux grands ouverts le soleil fait les joints,
O jardin de mes yeux!
Tous les fruits sont ici pour figurer des fleurs,
Des fleurs dans la nuit,
Une fenêtre de feuillage
S'ouvre soudain dans son visage.
Où poserai-je mes lèvres, nature sans rivage?
Une femme est plus belle que le monde où je vis
Et je ferme les yeux.
Je sors au bras des ombres,
Je suis au bas des ombres.
Et des ombres m'attendent.

BIBLIOGRAFIE

1. DRAȘOVEANU, D.D., 1997, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj, Clusium, p. 195-208.
2. ÉLUARD, Paul, 1968, *Poèmes=Poeme*; în românește de Virgil Teodorescu. Ediție bilingvă=Édition bilingue, București, Editura pentru literatură.
3. MOESCHLER, Jacques, REBOUL, Anne, 1999, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, Editura Echinox.
4. ***, 1980, *Pentru o teorie a textului. Antologie "Tel Quel" 1960-1971*, Introducere, antologie și traducere Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliu, București, Editura Univers.
5. ***, 1981, *Poetica americană. Orientări actuale*, Studii critice, antologie, note și bibliografie de Mircea Borcilă și Richard McLain, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

MORPHOLOGIE ROUMAINE, MORPHOLOGIE ROMANE

IOAN BACIU

REZUMAT. *Morfologie română, morfologie romanică.* Pornind de la prezentarea succintă a două cazuri – pluralul substantivelor și conjugarea cu sau fără infix (-ez-, -esc-) din română – se verifică ipoteza că morfologia limbii române este mai complexă și relativ instabilă decât a celorlalte limbi romanice. Ca o particularitate a limbii române se constată că fluctuațiile din flexiune sînt frecvent: 1) exploatate pentru a distinge sensurile unor cuvinte polisemice sau omonime (*corn – corni, cornuri, coarne; manifest – manifestez*), 2) sursă de evoluție, o variantă devenind în timp dominantă și consacrată prin norma literară (între *școale* și *școli* ultima variantă s-a impus).

1. Dans ce qui suit il ne s'agira pas d'une présentation et d'une comparaison exhaustives des morphologies des langues romanes, mais simplement, par la présentation sommaire de deux cas – le pluriel des substantifs et un certain aspect de la conjugaison verbale – d'une mise en évidence d'un aspect de la morphologie du roumain qui le singularise parmi les langues romanes. Seront prises en considération les variantes normées des principales langues romanes.

2. Le pluriel des substantifs dans les langues romanes.

2.1. Toutes les langues romanes excepté le roumain obtiennent le pluriel à partir du singulier de deux façons:

1) en remplaçant la voyelle finale du singulier par une autre voyelle. C'est le cas de l'italien: masc. **-o/-i** (*canto – canti*) ou **-e/-i** (*cane – cani*); fém. **-a/-e** (*casa – case*);

2) en ajoutant au singulier une marque du pluriel. C'est le cas des groupes ibérique et gallo-roman:

a) en espagnol les singuliers masculins et féminins terminés en voyelle ajoutent un **-s** au pluriel (*amigo – amigos, amiga – amigas*) et les singuliers terminés en consonne ou yod ajoutent **-es** (*lugar – lugares, rey – reyes*);

b) en portugais la situation est analogue à celle de l'espagnol (*amigo – amigos, moda – modas, cantor – cantores*);

c) en français le **-s** ajouté au singulier est devenu une marque purement visuelle, le substantif étant invariable en nombre

Naturellement, les marques du pluriel ci-dessus concernent l'immense majorité des substantifs, mais il y a des exceptions: 1 en italien sont invariables les monosyllabes (*il ré – i ré*), les substantifs terminés en voyelle accentuée et en consonne (*la città – le città, il fim – i film*); 2 en portugais les substantifs terminés en **-al, -el, -ol, -ul, -il** vocalisent le *l* en *i* devant **-s** du pluriel; la finale **-ão** devient

–**oes** au pluriel; 3 en français un nombre restreint de masculins vocalisent le / au pluriel, d'où la finale –**aux**.

En général, ces exceptions concernent des substantifs bien caractérisés phonétiquement et/ou non pas très nombreux.

2.2. Quelle est, en comparaison, la situation en roumain ? Ce qui frappe, c'est la multiplicité des procédés, parfois non conditionnés par le contexte phonétique, souvent plusieurs appliqués au même substantif, d'où des pluriels marqués de façon redondante:

- a) un son final du singulier est remplacé par un –**i**, comme en italien, mais, à la différence de l'italien, où ce –**i** est toujours vocalique et s'applique à des masculins:
  - ce –**i** marque le pluriel de masculins, mais aussi de féminins;
  - ce –**i** graphique cache trois réalités phonétiques:
    - c'est une voyelle après **muta cum liquida**: *codru – codri, luntre – luntri*;
    - c'est un yod après une voyelle: *fiu – fii, bou – boi, baie – băi*;
    - après une consonne, c'est un **i** latent, c'est-à-dire inexistant, mais la consonne finale du singulier est prononcée au pluriel comme si un **i** voyelle ou yod la suivait: *an – ani, brad – brazi, nuc – nuci, urs – urși*, etc.
 D'ailleurs, ce **i** latent peut devenir effectif dans certaines conditions phonétiques: *acești urși-s domesticiți* (*urși*, qui normalement n'a qu'une syllabe, a ici deux syllabes).
- b) dans les féminins terminés au singulier en –**a** accentué ou en diphtongue ascendante –**ea**, le pluriel se forme en ajoutant au singulier la syllabe –**le** (la diphtongue –**ea**, sous l'influence du –**e** final devient **e**): *sofa – sofale, stea – stele*.
- c) disparition devant le –**i** du pluriel d'un –**l** final masculin ou de –**le** final féminin: *cal – cai, cale – căi, vale – văi* (mais: *val – valuri, vilă – vile*).
- d) palatalisation des consonnes finales du masculin singulier et, pour certaines, affricatisation ([k], [t] et [g]) ou fricativisation ([d] devient [z]) devant –**i** latent ou vocalique.
- e) à certains masculins terminés en consonne ou en yod on ajoute la finale –**uri** (< lat. –*ora*): *zid – ziduri, corp – corpuri, plai – plaiuri*, etc.; quand le singulier se termine en [w], la semi-consonne est remplacée par –**uri**: *șemineu – șemineuri, platou – platouri, rîu – rîuri*. Cette finale de pluriel apparaît dans certains féminins aussi: *sare – săruri, mătasă – mătăsuri*, etc.
- f) la métaphonie accompagnant la finale du pluriel:
  - **oa...ă / o...i** : *școală – școli*;
  - **ea...ă / e...i** : *momeală – momeli*;
  - **a...ă / ă...i** : *bancă – bănci*;
  - **o...- / oa...e** : *cot – coate*, etc.

La métaphonie semble être bloquée dans les adjectifs et dans les substantifs [± sexué] par nécessité de distinguer les genres: *școală – școli*, mais *profesoară – profesoare, moartă – moarte* (la forme analogue à *școli* donnerait les masculins *profesori, morți*).

g) il y a des cas d'invariabilité: les féminins des substantifs [± sexué] terminés en –**toare**, pour la raison invoquée ci-dessus (*o muncitoare – trei*

muncitoare, muncitori étant le masculin pluriel) et des masculins terminés en yod (*un tei - doi tei*, mais un neutre comme *ceai* a le pluriel *ceaiuri*).

On peut constater, même après ce bref aperçu, que le roumain a une plus grande variété de finales marquant le pluriel, que ces finales sont souvent doublées de métaphonie (dans un couple comme *bancă – bănci* l'opposition singulier – pluriel est marquée par le passage de **a** accentué à **ă**, par la disparition de **ă** final au pluriel et par l'alternance [k] / [tʃ]). Un examen plus attentif révèle des fluctuations et des hésitations. Ainsi, certains substantifs hésitent entre deux formes de pluriel: *nivele* et *niveluri*, *robinete* et *robineți*, *chibrite* et *chibrituri*, *ferestre* et *ferestrați*, *palmă* et *pălmi*, etc., alors que dans d'autres cas des substantifs très proches phonétiquement ont des pluriels différents: *gară – gări*, *pară – pere*, *vară – veri*, *bară – bare*; *tartă – tarte*, *hartă – hărți*; *muşcă – muște*, *cască – căști*; *frescă – fresce*, etc.

Les choses se compliquent un peu plus lorsque le substantif reçoit l'article défini enclitique et agglutiné à son singulier ou à son pluriel:

- au singulier:
  - entre les masculins terminés en consonne ou en yod et l'article **-l** s'intercale une voyelle **-u**: *om – omul*, *cobai – cobaiul*;
  - les masculins terminés en **-e** reçoivent une autre forme de l'article, **-le**: *frate – fratele*;
  - les masculins terminés en **-u** semi-voyelle transforme cette dernière en voyelle: *cadou – cadoul*, *fiu – fiul* (les pluriels ont une syllabe de plus que les singuliers);
  - les rares masculins terminés en **-u** voyelle reçoivent simplement **-l**: *ciclu – ciclul*;
  - le **-ă** final des féminins est remplacé par l'article **-a**: *casă – casa*;
  - la finale **-e** des féminins est remplacée par l'article si précédée d'un yod (*familie – familia*, *femeie – femeia*), mais se conserve formant une diphtongue (donc de voyelle elle devient semi-voyelle) avec l'article si précédée d'une consonne: *carte – cartea*, *curte – curtea* (singuliers et pluriels ont le même nombre de syllabes);
- au pluriel:
  - les masculins terminés en yod ou en **i** latent transforment ceux-ci en **i** vocalique (graphiquement on ajoute une seconde lettre **î**): *fii* [fij] – *iii* [fiji] , *dinți* – *dinții*, alors que les féminins ajoutent à ce **i** vocalique l'article **-le**: *femei – femeile* (2 syllabes – 4 syllabes), *cozi – cozile* (1 syllabe – 3 syllabes);
  - dans les masculins terminés en **i** voyelle la forme avec ou sans article est la même (seule l'écriture ajoute une lettre **î**): *codri – codrii* (les deux se prononcent [kodri], mais, sous l'influence de l'écriture et de substantifs comme *copii*, *fii* terminés en [ij], on entend aussi [kodrij]).

3. La flexion verbale

Dans ce qui suit ne seront pas abordées les irrégularités du même type que dans les autres langues romanes (alternances de radicaux, désinences irrégulières ou supplétivisme), car dans ce domaine la situation roumaine est

comparable. Il y a en échange un autre phénomène: un grand nombre de verbes roumains de I-ère et IV-e conjuguaisons se conjuguent à l'indicatif et au subjonctif présents singulier et III-e personne du pluriel avec un infixe entre le radical et la désinence. Il s'agit de l'infixe **-ez-** (avec la variante **-eaz-** pour les III-es personnes de l'indicatif) dans les premiers et de **-esc-** (avec la variante **-eșt-** aux II-e et III-e personnes du singulier de l'indicatif et à la II-e personne singulier du subjonctif; **-easc-** aux III-es personnes du subjonctif).

Or, il n'y a pratiquement aucune règle qui indique si tel verbe se conjugue avec ou sans infixe: ni le sens, ni le phonétisme du verbe ne semblent imposer ou refuser l'infixe, si bien que de ce point de vue tout verbe, ou presque, est irrégulier et à tout moment un étranger peut faire des fautes. En voilà quelques exemples: *a testa – teste / a atesta – atest; a costa – costă / a acostă – acostează; a gusta – gustă / a îngusta – îngustează; a insista – insist / a depista – depistez; a aproba – aprob / a proba – probez; a ataca – atac / a placa – plachez; a mîna – mîn / a înmîna – înmînez; a auzi – aud / a surzi – surzesc; a mira – miră / a delira – delirează; a cita – citez / a recita – recit; a marca – marchez / a remarca – remarc; a uza – uzez / a amuza – amuz; a refuza – refuz / a infuza – infuzez, etc.*

Comme on peut le voir dans l'échantillon ci-dessus, se conjuguent l'un avec infixe, l'autre sans, des verbes:

- se terminant par une ou plusieurs syllabes identiques (*costa – acostă, proba – aproba*),
- dont l'un est un dérivé préfixé de l'autre (*marca – remarca*);
- d'un même champ conceptuel (*auzi – surzi*);
- de longueur variable, le nombre de syllabes n'y étant pour rien puisque parfois c'est un verbe court qui s'allonge par un infixe (*cita – citez, recita – recit*), parfois le plus long (*mîna – mîn, înmîna – înmînez*).

Le fait que l'emploi ou le non-emploi de l'infixe n'est dicté que par l'usage explique qu'il y ait des flottements (*a lucra* se conjugue avec infixe dans la langue standard, mais non dans certaines variantes régionales, par exemple; *a înghesui* hésite entre *înghesui* et *înghesuiesc*, etc.).

4. Exploitation sémantique des flottements flexionnels du roumain.

4.1. Dans les substantifs, des pluriels différents avec, certains, changement du genre (passage aux "neutres") du même singulier distinguent des sens différents d'un substantif polysémique ou des homonymes:

- *ochi – ochi* "yeux" et *ochiuri* "oeils"; *cap – capete* "têtes", *capi* "chefs" et *capuri* "caps"; *dulap – dulapuri* "armoires" et *dulapi* "grosses poutres"; *țol – țoli* "unité de mesure (de l'allemand *Zoll*)" et *țoale* "couvertures"; *masă – mese* "tables" et *mase* "masses"; *cot – coate* "coudes (partie du corps)", *coți* "unité de longueur ancienne" et *coturi* "coudes (de rivière, de tuyau, etc.)"; *buton – butoni* "boutons (de manchettes)" et *butoane* "boutons d'appareil"; *alcool – alcool* "alcools (en chimie)" et *alcooluri* "spiritueux"; *ghid – ghizi* "personnes qui guident" et *ghiduri* "livre avec des indications pratiques"; *difuzor – difuzori* "diffuseur (personne)" et *difuzoare* "hauts-parleurs"; *piept – piepturi* "poitrines" et *piepți* "partie de la chemise qui couvre la poitrine"; *rîs – rîsuri, rîsete* "rires" et *rîși* "lynx"; *raport – raporturi* "rapports (de forces, etc.)" et *rapoarte* "rapports (écrits)"; *colț – colțuri* "coins" et *colți* "croc,

dents"; *bandă* – *bande* "bandes (de voyous)" et *benzi* "rubans"; *termen* – *termeni* "termes, mots" et *termene* "termes, échéances"; *corn* – *corni* "cors (instruments de musique)", *coarne* "cornes" et *cornuri* "croissants"; *dobitoc* – *dobitoci* "imbéciles" et *dobitoace* "bétail"; *dată* – *dăți* "fois" et *date* "données"; *trecătoare* – *trecătoare* "femme qui passe" et *trecători* "cols dans les montagnes", *sol* – *solii* "messagers" et *soluri* "sols", *măr* – *meri* "pommiers" et *mere* "pommes", *roman* – *romani* "Romains" et *romane* "romans", *zmeu* – *zmei* "dragons" et *zmeuri* "cerfs-volants", *raportor* – *raportori* "rapporteur (personne)" et *raportoare* "rapporteurs (en géométrie)", *calcul* – *calcule* "calculs (mentaux)" et *calculi* "calculs (rénaux)", *segment* – *segmente* "segments, fragments" et *segmenti* "segments (sur le piston des moteurs)", *element* – *elemente* "éléments" et *elementi* "éléments d'un radiateur"; *umăr* – *umeri* "épaules" et *umere* "cintres"; *mobil* – *mobiluri* "mobiles, impulsions" et *mobile* "(télé)phones" mobiles", etc. etc.

Dans certains cas on est allé plus loin et on a différencié les singuliers aussi, ce qui a mené à la création de deux substantif à partir d'un seul: fr. *groupe* a donné en roumain *grup* – *grupuri* "groupe, foule de" et *grupă* – *grupe* "formation stable de soldats, étudiants, etc.", fr. *chiffre* a donné *cifru* - *cifruri* "chiffre pour crypter" et *cifră* – *cifre* "chiffre (arabe, par ex.)", fr. *ordre* devient *ordin* – *ordine* "ordre, commandement" et *ordine* – *ordini* "ordre (opposé au désordre)", etc.

4.2. Dans les verbes, la présence ou l'absence de l'infixe de conjugaison distingue deux acceptions du même verbe: *a manifesta* – *manifest* "je manifeste, rends perceptible" et *manifestez* "je participe à une manifestation, je proteste"; *a reflecta* – *reflectă* "il reflète" et *reflectează* "il réfléchit"; *a absolvi* – *absolv* "j'absolve" et *absolvesc* "je finis (des études)"; *a acorda* – *acord* "j'accorde, je donne" et *acordez* "j'accorde (un instrument de musique); *a socoti* – *socot* "je considère" et *socotesc* "je calcule"; *a ordona* – *ordon* "je donne l'ordre" et *ordonez* "je mets en ordre"; *a concura* – *concură* "il contribue à" et *concorează* "il participe à un concurs, fait de la concurrence"; *a peria* – *perie* "il flatte, flagorne" et *periază* "il brosse", etc.

5. Placé dans le contexte des autres langues romanes, le roumain présente une flexion nominale (il n'a été rien dit ici de la déclinaison qui n'affecte que les féminins singuliers, les masculins et les neutres – masculins au singulier, féminins au pluriel – ne se déclinant pas, ni de la structure du syntagme nominal la plus complexe de toutes les langues romanes) et une flexion verbale touffues, parfois instables, hésitantes, ce qui explique que des variantes de flexion aient pu être exploitées sémantiquement. Ce dernier phénomène n'est pas absolument inconnu ailleurs (voir en fr. *oeils* et *yeux*, *aïeuls* et *aïeux*, par exemple), mais nulle part il ne connaît l'ampleur qu'il prend en roumain.

Ici aussi, et une fois de plus, se vérifie l'affirmation du grand romaniste Walter von Wartburg selon qui il y a trois groupes de langues romanes: le français, qui a le plus simplifié les flexions (singulier et pluriel identiques dans l'immense majorité des substantifs masculins et dans tous les féminins, beaucoup d'adjectifs ayant la même prononciation pour les deux nombres et genres, confusion de personnes dans la conjugaison et, en contrepartie, présence obligatoire d'un sujet externe ayant le rôle d'une désinence de personne préfixée), à l'opposé le

roumain, avec la flexion la plus complexe, et, enfin, le troisième groupe réunissant toutes les autres langues romanes.

Enfin, l'hésitation en synchronie entre plusieurs variantes flexionnelles a été et continue d'être source de changements en diachronie: dans le temps, l'une des variantes l'emporte dans l'usage et finit par être consacrée dans la variante normée de la langue. Ainsi, entre deux variantes de pluriel attestées au XVI-e siècle la langue moderne a fixé la dernière dans des couples comme: *cară – care*, *apuse – apusuri*, *suspini – suspine*, *prade – prăzi*, *rădăcine – rădăcini*, etc. En plus, ces variations se rencontrent en synchronie d'une variante dialectale à l'autre (*cară* pour *care* continue à s'entendre dans certains parlers transylvains, par exemple). Cela aussi constitue une particularité du roumain.

LA PHRASE ET SON AU-DELÀ, DEUX UNIVERS DISJOINTS ?

LIGIA-STELA FLOREA

ABSTRACT. Sentence and Discourse: are they dichotomic Categories?

This article is about the relations between structure and texture, that are revisited by means of secondary predication and deep complexity. On the other hand, the typological diversity imposes the reassessment between the syntactic and the pragmatic components of the linguistic theory.

1. La grammaire de texte: une solution de continuité?

1.0. La centralité du niveau phrastique est un principe unanimement reconnu en syntaxe, quelle qu'en soit l'orientation. La phrase apparaît ainsi comme la limite *ad quem* ou comme la limite *a quo* de l'analyse grammaticale. La première (du mot à la phrase) est la démarche propre au modèle traditionnel et la seconde (de la phrase au mot) est la démarche adoptée par les modèles issus du structuralisme (CI ou GGT).

Ce qui déborde le cadre de la phrase relève du niveau transphrastique, représenté par le texte ou le discours, deux champs d'investigation parallèles mais nettement distincts de celui de la phrase, l'un faisant l'objet de la grammaire de texte et l'autre, de l'analyse du discours ou, plus récemment, de l'analyse conversationnelle.

Cette délimitation s'accroît encore avec l'avènement progressif de la pragmatique dans les recherches portant sur le texte ou sur le discours. Ces recherches vont, selon M.Charolles et B.Combettes (1999), dans le même sens: entériner un clivage, considéré comme irréductible, entre le phrastique et le transphrastique. L'un semble exclusivement gouverné par des contraintes syntagmatiques et l'autre par des règles de cohésion et de cohérence, qui sont de nature sémantique et pragmatique.

1.1. Mais il ne s'agit pas pour autant d'une "coupure", d'un clivage absolu entre les deux domaines, car on peut déceler aussi - même dans les théories les plus radicales - une tendance contraire: à admettre qu'il y a entre eux une certaine continuité.

M.A.K.Halliday et R.Hasan opposaient en effet d'une manière radicale les relations cohésives, qui fondent la textualité (*texture*), aux relations structurales, qui sous-tendent la construction de la phrase (*structure*). Mais ils n'en convenaient pas moins que la phrase (simple ou complexe) possède elle aussi, de par sa structure même, une *cohésion* interne qui fait de tous ses constituants un segment

de texte: "All grammatical units - sentences, clauses, groups, words - are internally cohesive simply because they are structured (...) Structure is one means of expressing texture" (1976: 7).

C'est aussi l'opinion de S. Marcus, qui voit dans la structure propositionnelle "forma cea mai simplă de coerență și de coeziune lingvistică" (1981: 35).

D'autres auteurs reconnaissent l'existence d'une "zone d'interférence" phrase-texte. S.Stati parle des "connecteurs transphrastiques, les mêmes que ceux employés en syntaxe intraphrastique" et des "thématisateurs" qui "fonctionnent aussi dans la phrase" (1990: 157 et 159). C.Vlad parle de son côté des formes et des mécanismes de la cohésion textuelle, dont certains sont communs au texte et à la phrase: "există o zonă de interferență (sau de comunitate) între acest tip de legatură și cea manifestată între elemente la nivel intrafrazal" (1994: 71).

1.2. Dans une ample contribution portant sur ces mêmes questions, M.Charolles et B.Combettes rappellent que les grammairiens du texte accordent, comme M.A.K.Halliday et R.Hasan, une place centrale aux problèmes de cohésion et de cohérence. Des auteurs tels que T.A. van Dijk ou J.Petöfi distinguent "les relations de cohérence référant aux «*liens entre états de choses exprimés dans le texte*» tels que les reconstruisent les interprétants et les relations signalées dans la «*construction verbale du texte*»". Au cadre de ces relations, ils opposent les liens de cohésion (répétitions, reprises anaphoriques, etc.) et les liens de connexité exprimant un rapport de causalité, finalité, etc. "qui peut jouer au niveau microstructural aussi bien que macrostructural" (1999 : 87, Charolles et Combettes soulignent).

Or, les macropropositions, ne font que condenser d'autres propositions sans recourir à d'autres catégories que celles repérables au niveau propositionnel. Mais, même si leur dérivation suit des règles bien différentes de celles que prévoit la syntaxe, on ne saurait s'empêcher de constater qu'entre les niveaux microstructural et macrostructural de la grammaire de texte il y a des rapports analogues à ceux qui existent en syntaxe entre phrase simple et phrase complexe.

À la suite de T.A. van Dijk et de J. Petöfi, J.M. Adam perçoit dans toute production langagère "une double structuration": une "structuration primaire" tenant au domaine de la langue comme système virtuel et une "structuration secondaire" concernant le domaine de la textualité comme système réel. Cette *double structuration* du discours correspond à "deux modes de liage des propositions": un liage marqué grammaticalement par des connecteurs et par des phénomènes de reprise et un liage séquentiel qui met en place des types spécifiques de structuration globale de la textualité (1990: 112).

Même si les deux modes d'organisation diffèrent essentiellement dans leur mécanisme (grammatical, dans un cas, séquentiel, dans l'autre), le postulat de la "double structuration" représente sans conteste une solution de continuité entre la phrase simple, la phrase complexe et le texte.

À l'instar de T.A. van Dijk qui, dans *Some aspects of text grammar* (1972), reprenait le concept de grammaticalité pour l'appliquer au texte, conformément au programme de sa "grammaire générative du discours", J.Moeschler définit en 1985 le "modèle hiérarchique et fonctionnel de la

conversation" par rapport au modèle d'analyse en constituants immédiats. De même que l'indicateur syntagmatique de la phrase noyau "reflète les relations hiérarchiques entre les diverses unités", "la conversation peut être analysée à l'aide d'un système d'unités de rang hiérarchique" (1985: 80). Il n'en reste pas moins que les analogies entre les deux modèles s'arrêtent là, car les constituants de rang conversationnel et les relations fonctionnelles qui les unissent sont très "éloignés" des constituants et des relations intraphrastiques.

1.3. Partant de la distinction entre *cohérence*, *cohésion* et *connexité*, telles qu'elles ont été définies par J.Moeschler et A.Reboul (1994), nous avons essayé de mettre en évidence la double nature (grammaticale et sémantique) et la double dimension (phrastique et discursive) de la cohésion. L'étude des mécanismes qui règlent l'emploi des temps et des modes révèle que les catégories verbales interviennent de manière essentielle, à côté des catégories nominales, dans les processus d'insertion de la phrase dans la cohésion du discours: cohésion thématique, référentielle, temporelle ou modale.

Notre ouvrage (Florea 1999) s'applique à intégrer dans une approche discursive unitaire des phénomènes sémantiques et grammaticaux qui font généralement l'objet d'un traitement éclaté, à savoir: l'accord, l'anaphore fidèle, les corrélations formelles et le fonctionnement textuel des temps verbaux ainsi que les rapports mode-modalité et diathèse-fonction thématique.

Dans le présent article, nous essaierons de montrer que, pour la GGT (version standard) et à plus forte raison pour ses versions ultérieures (standard étendue, du gouvernement et du liage), il n'y a de véritable coupure entre la phrase et son au-delà ni dans les faits ni dans la théorie. Dans les faits, parce que le modèle transformationnel permet de décrire les constituants non intégrés syntaxiquement à la phrase noyau et dans la théorie, parce que les postulats concernant la structure de la phrase de base et la structure du constituant de la phrase de base ne font que définir les conditions de cohésion, i.e. de bonne formation discursive de la proposition.

Les notions de prédication seconde et de complexité constitutive nous amèneront, dans un premier temps, à reconsidérer les rapports entre phrase simple et phrase complexe et à mettre en question la pertinence d'une telle distinction. Les types de phrase comme modalités d'énonciation et comme modalités fonctionnelles conduiront, dans un second temps, à reconsidérer les rapports entre la composante phrastique et la composante discursive de la théorie linguistique.

2. Phrase simple et phrase complexe, une division pertinente?

2.0. Les faits de syntaxe que nous présentons dans la première partie sont assez hétérogènes mais justiciables dans une égale mesure d'un traitement en termes de *dérivation*, de *prédication seconde* et de *complexité constitutive*. Il s'agit des formes verbales "semi-finies", du fameux "complément du comparatif", des syntagmes coordonnés, des constructions détachées (adjectif disjoint, apposition

ou SN en construction absolue) et, pour finir, de ce que nous appelons, sur l'exemple de la grammaire roumaine, "attribut second degré".

Comme N.Ruwet le signalait déjà en 1968, on ne saurait rendre compte des phrases en question à l'aide d'une simple description structurale. La complexité des mécanismes qui les sous-tendent, et dont la GGT est seule à pouvoir fournir une description rigoureusement formelle, impose le recours à deux modèles (niveaux) d'analyse et de représentation:

- le modèle syntagmatique, qui présente les phrases simples comme des suites d'éléments concaténés traduisibles par des diagrammes-arbres;
- le modèle transformationnel, qui en retrace l'«histoire dérivationnelle», à savoir la suite d'opérations qui convertissent deux ou plusieurs indicateurs syntagmatiques de base en un indicateur syntagmatique dérivé final.

L'interprétation sémantique des phrases contenant une ou plusieurs des constructions déjà mentionnées postule l'existence en structure profonde de deux ou plusieurs propositions dont l'une correspond à la phrase matrice (PM) et l'autre ou les autres à des phrases constituantes (PC).

Le modèle syntagmatique nous en fournit la description structurale transposable en diagrammes-arbres. L'application, à ces diagrammes-arbres, de l'appareil transformationnel entraîne, dans une première étape, l'inclusion d'une version transformée de la ou des PC sous le noeud SN (sujet ou objet) ou sous le noeud SAdj ou SAdv de la phrase matrice.

Les opérations d'effacement/ addition, qui interviennent ultérieurement, entraînent la réduction progressive des phrases constituantes à de simples constituants de phrase: formes verbales non personnelles, compléments du comparatif, adjectifs isolés, appositions, constructions nominales ou participiales absolues, etc.

2.1. Les formes verbales non personnelles dérivent d'une PC enchâssée dans une PM sous la forme d'une complétive, d'une relative ou d'une circonstancielle et dont le point d'insertion est tantôt un SN ou un SPrép, tantôt un syntagme adjectival ou adverbial.

Soient les exemples:

- (i) J'entends des gens *monter l'escalier*
- (ii) On cherche un employé *parlant l'arabe*
- (iii) *A la voir si pâle*, je l'ai crue malade
- (iv) *Le temps ayant changé*, il renonça à *partir*
- (v) La maison, *hissée sur une colline*, se voit de loin

L'infinitif des verbes de perception remonte à une complétive d'objet direct, dont le sujet "est monté" dans la PM. Le parcours dérivationnel qui rend compte de (i) sera donc:

- J'entends que des gens montent l'escalier
- J'entends des gens qu'ils montent l'escalier
- J'entends des gens qui montent l'escalier

dont on obtient (i) par effacement du relatif et de la désinence *-nt* et par addition de la marque *-r* de l'infinitif. Celui de (iv) s'explique d'une manière analogue à cette différence près que la PC dont il provient est une complétive indirecte au subjonctif (*il renonça à ce qu'il partît*), où c'est l'identité des deux sujets qui entraîne la réduction infinitive: effacement du sujet et des marques TPS de la PC et addition de la marque *-ir* de l'infinitif.

Le participe présent de (ii) dérive, lui, d'une relative restrictive par effacement du pronom relatif et de la voyelle thématique *-e* et par addition de la marque *-ant*:

On cherche un employé qui parle l'arabe
On cherche un employé parlant l'arabe

Dans (iii) et (iv), la construction infinitive et participe, détachées en tête d'énoncé, remontent à des subordinées circonstancielles (temps ou cause) antéposées à la principale. En (iii) c'est de nouveau l'identité des sujets qui déclenche la réduction infinitive ou participe, mais l'effacement des désinences verbales et l'addition des marques spécifiques de l'infinitif ou du participe s'accompagnent dans ce cas de l'addition d'un démarqueur prépositionnel: *à* pour l'infinitif et *en* pour le participe qui devient ainsi un gérondif.

Lorsque je l'ai vue si pâle, je l'ai crue malade
En la voyant si pâle, je l'ai crue malade
À la voir si pâle, je l'ai crue malade

La construction participiale "absolue" de (iv) est dérivée elle aussi d'une circonstancielle mais celle-ci a un sujet différent de celui de la principale. L'effacement de la conjonction et des marques TPS amène la réduction participe de PC:

Puisque le temps avait changé, il renonça à partir
Le temps ayant changé, il renonça à partir

Enfin, dans (v), la transformation participe opère sur une relative explicative par simple effacement du connecteur et du verbe auxiliaire. Le résultat en est cette fois la forme adjectivale du verbe qui s'accorde en genre et nombre avec le nom support:

La maison, qui a été hissée sur une colline, se voit de loin
La maison, hissée sur une colline, se voit de loin

Les formes verbales "semi-finies" permettent donc de réduire une phrase constituante à un constituant de phrase à fonction nominale, adjectivale ou adverbiale, ce qui leur a valu l'étiquette de "formes d'économie" (de l'allemand *Sparformen*, cf. Weinrich 1973). Mais avant d'être réduites à l'état de "formes satellites" (cf. Imbs 1960), l'infinitif, le participe et le gérondif constituent le centre d'une PC dont la réduction en surface les transforme en résidus de proposition et de prédication, appelée de ce fait "prédication seconde".

2.2. On retrouve ce phénomène dans l'analyse des constructions comparatives et des phrases à sujet (objet ou attribut) multiple. Soient les exemples suivants:

- (i) Jean est plus grand *que son frère*
- (ii) Jean est plus grand *que robuste*
- (iii) Jean a grandi moins *que l'année dernière*
- (iv) *Paul et Jean* apprennent l'arabe
- (v) Paul apprend *l'arabe et le japonais*

La description structurale des trois premières phrases nous dira que le complément du comparatif s'intègre dans (i) et (ii) à des syntagmes attributifs relevant de la catégorie SAdj, alors que dans (iii) il s'insère dans un syntagme circonstanciel spécifiable par le symbole SAdv .

Mais, si l'on veut que l'analyse syntaxique fournisse une base à l'interprétation sémantique de ces phrases, il faudra joindre à leur description structurale un indicateur syntagmatique dérivé qui, lui, nous dira que:

- *son frère* est en (i) le SN sujet de la PC "que ne l'est son frère", réduite en surface;
- *robuste* est en (ii) un Adj attribut dérivé de la PC "qu'il n'est robuste", réduite à son tour en surface;
- *l'année dernière* est en (iii) un circonstanciel de temps au sein de la PC "qu'il ne l'a fait l'année dernière", elle aussi réduite en surface.

En d'autres termes, seul l'indicateur syntagmatique dérivé peut rendre compte de la *complexité constitutive* de ces phrases. Elles proviennent de l'inclusion d'une PC sous le noeud SAdj ou SAdv de la phrase matrice. Mais la réduction de la PC a cette fois des causes multiples: l'identité des SV en (i) ou l'identité des sujets et des verbes en (ii) et (iii). Les constituants communs à la PM et à la PC sont effacés après que certains d'entre eux ont subi une substitution anaphorique: Adj par *le*, SN1 par *il* et V par *le faire*.

Une telle analyse permet d'appliquer aux structures comparatives un traitement unitaire qui leur confère à toutes, quel qu'en soit le degré de complexité, le statut invariable de phrases complexes. Mais, selon que leur complexité est marquée ou non en surface (par un connecteur elle l'est toujours, il faut qu'elle le soit aussi par un SV prédicatif), on va parler de *complexité montrée* ou de *complexité constitutive*.

Il convient de reconnaître un fonctionnement similaire aux syntagmes coordonnés de (iv) et (v), qui proviennent, eux, de la conjonction de deux propositions ayant, comme précédemment, deux constituants identiques: le V et le SN objet ou le V et le SN sujet.

- (iv') Paul apprend l'arabe et Jean apprend l'arabe
- (v') Paul apprend l'arabe et Paul apprend le japonais

La suppression des V et des SN communs aux deux propositions peut se faire précéder là aussi d'une substitution anaphorique:

- (iv'') Paul apprend l'arabe et Jean en fait autant
Paul apprend l'arabe et Jean aussi

L'effacement du pro-verbe et la coordination des deux sujets entraîne inévitablement une nouvelle T affixation-accord:

- (iv) Paul et Jean apprennent l'arabe

2.3. Les constructions qu'on va aborder maintenant nous ramènent à la phrase de subordination comme source de la complexité constitutive. L'attribut "second degré", modificateur du SV, se range de ce point de vue à côté des modificateurs en position détachée, tels l'adjectif disjoint, l'apposition ou le GN en construction absolue, que nous avons examinés en détail dans Florea 2000.

- (i) Pierre est parti *furieux/ nue-tête/ en pyjama*
(ii) Je trouve cette excuse *stupide*
(iii) *Enfant*, Paul abîmait ses jouets
(iv) *Appliqué et tenace*, ce garçon ira loin
(v) Les soldats marchaient *la tête haute*

Comme les faits de syntaxe examinés sous **2.1.** et **2.2.**, ces modificateurs sont à envisager non pas au cadre de la phrase où ils s'insèrent, mais à *un niveau interphrastique*, à l'aide d'un indicateur syntagmatique qui en retrace le parcours dérivational.

La phrase source pour l'attribut "second degré" est une construction complexe, dérivée par transformation généralisée d'une PM contenant le V significatif réalisé en surface et d'une PC avec *être* et attribut "premier degré". Inscrite sous la forme d'une relative apposée dans le GN sujet de la PM, celle-ci va être déplacée ensuite après le verbe significatif et intégrée au GV de la phrase matrice par une opération de réagencement qualificatif propre au français et ignorée des autres langues romanes:

- (i') Pierre est parti qui était *furieux/ nue-tête/ en pyjama*

À cause de son faible degré d'informativité, la copule (et avec elle le pronom relatif) sera réduite en surface, ce qui nous fournit une des variantes de (i). Qu'il se réalise par un Adj, par un SN ou par un SPrép, l'attribut 2 du sujet est le résidu d'une prédication seconde et appartient en tant que tel à une construction complexe.

Il en est de même de l'attribut de l'objet présent dans (ii). Le test de l'extraposition, ainsi que celui de la pronominalisation, montrent qu'il est un constituant distinct de l'objet direct et non un constituant interne du groupe COD:

- (ii') Cette excuse, je *la* trouve *stupide*
Marie, je *l'ai* crue *malade*

Les structures complexes qui sous-tendent (ii) et (ii') incorporent une construction attributive simple ayant cette fois la forme d'une proposition complétive:

(ii'') Je trouve que cette excuse est stupide
J'ai cru que Marie était malade

Les transformations qui nous font passer de (ii'') à (ii) sont les mêmes que dans le cas précédent: effacement de la copule et du connecteur de PC.

2.4. Les étiquettes traditionnellement appliquées aux modificateurs de (iii), (iv) et (v), à savoir "épithète détachée" ou "adjectif apposé", d'une part, GN en "apposition" et, plus récemment, GN en "construction absolue" (cf. Hamon 1989), d'autre part, désignent dans ces cas des modalités de construction et non des fonctions syntaxiques.

Pour éviter toute confusion, nous employons le terme "apposition" seulement pour désigner un GN (ou autre constituant) juxtaposé à un autre GN, avec lequel il contracte une relation de coréférence. Si, par ailleurs, nous appelons "modificateurs" tous ces syntagmes ou groupes "en suspension", c'est parce qu'en dépit de leur position, ils gardent des liens sémantiques et parfois même des liens morphologiques avec le GN d'origine.

C'est le cas des adjectifs antéposés de (iii), qui remontent à des relatives apposées au SN sujet et déplacées dans une phase ultérieure devant cet SN:

(iii') Ce garçon, qui est appliqué et qui est tenace, ira loin

Mais en antéposition, la relative se trouve concurrencée par la conjonctive circonstancielle qui, elle, occuperait là une position tout à fait normale:

(iii'') Comme il est appliqué et comme il est tenace, ce garçon ira loin

Cette seconde interprétation présente l'avantage de pouvoir expliquer la nuance causale que les adjectifs ou les participes acquièrent souvent en position disjointe. Mais quelle que soit la PC qui les engendre, celle-ci sera réduite en surface par la suppression successive de la copule et du connecteur.

L'ambiguïté structurale qu'on vient de relever se retrouve aussi dans le cas de certains GN en apposition, comme celui de (iv). Mais, selon qu'on prend pour phrase d'origine une relative apposée ou une circonstancielle, on obtient une interprétation explicative ou temporelle:

(iv') Pierre, qui était enfant (qui n'était qu'un enfant), abîmait ses jouets

(iv'') Lorsque/ Alors qu'il était enfant, Pierre abîmait ses jouets

De nouveau, la seconde nous semble plus naturelle et moins coûteuse que la première, où l'on doit faire état d'une opération de déplacement qui précède l'effacement obligé de la copule et du connecteur.

Enfin, le GN en construction absolue de (v) dérive d'une construction attributive avec *avoir* qui régit un SN dénotant une partie du corps et un adjectif au rôle d'attribut de l'objet:

(v') Les soldats avaient la tête haute

Une fois intégrée au GV d'une phrase matrice, cette construction fonctionne comme un attribut complexe du sujet, dérivé à partir d'une relative apposée, déplacée après le verbe significatif, comme en (i'), et puis réduite en surface à son segment terminal.

(v'') Les soldats marchaient qui avaient la tête haute

(v) Les soldats marchaient la tête haute

La PC source de la prédication seconde est cette fois une relative avec *avoir* copule de l'objet qui, lorsqu'il exprime la possession inaliénable, comporte un degré d'informativité tout aussi faible que la copule *être*.

2.5. Les constructions analysées se situent donc hors des relations syntaxiques qui structurent la phrase simple, à laquelle elles sont pourtant rattachées de manière constante et courante. Résidus de subordinées relatives, complétives ou circonstancielles, les syntagmes "en suspension" tout comme les formes verbales "semi-finies" sont le résultat de procédures de contraction et d'assouplissement de la phrase complexe et relèvent en tant que tels du phénomène plus général de la *complexité constitutive*.

Ces constructions, de même que le "complément du comparatif" ou les termes multiples (coordonnés), renvoient à ce qu'on appelle depuis un bon moment déjà (cf. Glatigny 1966) une *prédication seconde*: prédication "subduite" au sens de Guillaume, parce que réduite en surface à cause de son faible rendement informatif; prédication seconde parce que les segments restants ne peuvent pas fonctionner seuls et doivent accompagner une prédication première, principale, réalisée par le verbe centre de l'énoncé.

Une seconde caractéristique découlant de la précédente s'y ajoute, dans le cas de l'adjectif détaché et des formes non personnelles: la prédication seconde "crée une double attente: celle d'une relation avec une prédication principale et celle de l'identification d'un référent, support de la construction" (Charolles et Combettes, 1999: 99). Il s'agit de constructions reposant sur des éléments non référentiels (adjectif, infinitif, participe) et qui supposent de ce fait un référent sous-jacent, correspondant au sujet de la prédication seconde (réalisée en structure profonde par un verbe fléchi).

Tout ceci projette une nouvelle lumière sur les rapports phrase simple-phrase complexe, voire sur la notion de phrase en général. D'une part, les limites entre la phrase simple et la phrase complexe ne sont pas aussi tranchées qu'on l'a cru. À côté de la complexité marquée par des connecteurs régissant des "prédications principales", on voit émerger par voie dérivationnelle toute une série de "prédications secondes", dont les connexions aux groupes syntaxiques ne sont souvent pas marquées en surface.

D'autre part, sous sa forme déployée, la plus proche de ses réalisations effectives, la phrase simple n'apparaît plus comme une unité structurellement homogène. L'adjectif détaché, le GN en apposition ou en construction absolue, pas plus que l'attribut 2 ou le complément du comparatif n'appartiennent au domaine de rection, au réseau de relations qui structurent la phrase simple. C'est

aussi en grand le constat de M.Charolles et B.Combettes qui en viennent à contester la pertinence de la notion de phrase en général.

Pour ces auteurs, le cas des "constituants périphériques" qui résistent aux tentatives d'approximation dans un cadre phrastique représente l'un des plus sérieux arguments contre la "stabilité" et la "pertinence" de la phrase. Nous transcrivons ici l'un des exemples illustrant ce type particulier de constructions détachées, relevé par M.Charolles et B.Combettes dans **Noces** d'Albert Camus.

[Je me sentais claquer au vent comme une mâturée.] *Creusé par le milieu, les yeux brûlés, les lèvres craquantes*, ma peau se desséchait jusqu'à ne plus être mienne.

Il est incontestable que dans ce passage l'enchaînement avec le contexte de gauche, la cohésion référentielle et thématique de la séquence tout entière l'emportent sur la cohésion syntaxique de la (seconde) phrase. En présence d'une telle "anacoluthie", il devient assez difficile, en effet, de considérer les constituants périphériques comme de simples détachements "à partir d'une construction liée".

2.6. C'est le genre de phénomènes qui donnent l'image la plus saisissante de "l'instabilité" et de "l'hétérogénéité" de la phrase simple. Celle-ci semble comporter un noyau propositionnel, dont les constituants sont liés par des contraintes grammaticales, et un certain nombre de syntagmes en suspension correspondant à des prédications plus ou moins explicites.

Mais, outre qu'il n'est pas impossible d'analyser ce genre d'anacoluthes à l'aide d'une procédure transformationnelle appliquée à une structure profonde:

Je me sentais creusé par le milieu/ je me sentais les yeux brûlés/ je me sentais les lèvres craquantes/ et ma peau se desséchait/ jusqu'à ce qu'elle ne soit plus mienne

elles ne mettent en question, comme les autres constructions analysées, que la pertinence de la phrase simple en tant qu'unité de l'analyse grammaticale. Si celle-ci apparaît comme "une cote mal taillée, lieu instable, qui est loin de présenter la régularité de la structure de la proposition" (Charolles et Combettes, 1999: 100), c'est qu'il faut retourner alors à la proposition, concept d'origine logique qui correspond à une structure linguistique minimale, articulée sur la relation sujet-verbe-complément ou sujet-copule-attribut.

On comprend maintenant pourquoi le corpus sur lequel travaillaient les grammairiens structurales était formé pour une large part de phrases élémentaires telles que: *L'homme a frappé le ballon, Marie est heureuse, Le gamin est tombé, Je vais au marché*, etc. Ce sont des phrases qu'on peut facilement décrire à l'aide d'un indicateur syntagmatique de base, car elles ne renferment que les constituants indispensables à un fonctionnement syntaxique et sémantique normal. Ce sont, par ailleurs, des phrases engendrées par l'application à une suite terminale des seules transformations obligatoires: T affixe-accord.

On comprend également pourquoi les grammaires génératives opèrent avec le concept de *phrase noyau* plutôt qu'avec celui de *phrase simple*. La phrase noyau est "une phrase de nature particulièrement simple, dont la génération implique un minimum de mécanismes transformationnels" (Chomsky, 1971: 34). Autrement dit, c'est une phrase active, affirmative, non emphatique, une structure invariante de constituants SN+SV non intégrée dans une construction plus vaste. Si, pour rendre compte de la phrase complexe, la GGT recourt aux concepts de *phrase matrice* et de *phrase constituante*, c'est justement pour ne porter aucune atteinte à l'unité et à l'homogénéité de la phrase noyau.

En conclusion, les unités pertinentes dans l'analyse grammaticale sont: la *phrase minimale* et la *phrase complexe*. Toutes les deux comportent des constituants dont le fonctionnement est réglé par la syntaxe, à cette différence près que, dans un cas, il peut être décrit à l'aide d'un indicateur syntagmatique de base, alors que, dans l'autre, il nécessite le recours à un indicateur syntagmatique dérivé.

3. De la phrase au discours par la condition de cohésion

3.0. Mais ceci ne veut pas dire que la phrase minimale soit exempte de toute approche transformationnelle. Loin de là: à part les opérations d'affixation assurant l'accord du verbe avec le SN sujet, la GGT prévoit, pour décrire les divers types de phrase, des transformations unaires correspondant aux constituants obligatoires et facultatifs de la phrase de base.

Les règles de réécriture de la phrase de base, i.e. du symbole initial Σ , et celles du constituant de la phrase de base font l'objet des deux premiers postulats de la GGT:

$$\begin{array}{l} \Sigma \quad \rightarrow \quad \text{Const} + \text{P} \\ \\ \text{Const} \rightarrow \quad \begin{array}{l} \text{Décl} \\ \text{Inter} \quad + \text{(nég)} + \text{(emph)} + \text{(pass)} + \text{(impers)} \\ \text{Injonct} \\ \text{Optatif} \\ \text{Excl} \end{array} \end{array}$$

Cette formule consacre une hiérarchie des constituants de la phrase de base, distinguant ceux qui sont soumis à un choix exclusif de la part du locuteur (types obligatoires) et ceux qui peuvent se combiner entre eux et se joindre aux précédents (types facultatifs). La formule consacre également un certain ordre des constituants de la phrase de base, dont chacun correspond à une transformation appliquée à P dans un ordre fixe, de droite à gauche.

3.1. Les *types obligatoires*, ainsi que le type *positif/négatif*, spécifient les formes que revêt la communication entre locuteur et allocutaire. Ces formes sont intrinsèquement associées à des fonctions qui correspondent aux "grands types d'intention illocutoire", i.e. aux forces illocutoires types assignées à ces phrases en vertu de leur modalité (cf. Récanati, 1981). Celle-ci se définit donc par la

conjonction d'un type de phrase, spécifié par les règles syntaxiques, et d'une force illocutoire générique, spécifiée par les conventions pragmatiques associées à l'énonciation de la phrase.

L'application des constituants obligatoires au noyau P entraîne ainsi non seulement une diversification typologique mais un radical changement de statut. En tant que modalité d'énonciation, la phrase devient une modalité d'agir sur autrui par le langage: affirmer, interroger, ordonner, faire un vœu, s'exclamer, ce n'est pas seulement produire un certain type de phrase, c'est accomplir un acte de parole en vue d'un certain but. La modalité d'énonciation se situerait donc à un niveau où la "composante pragmatique" vient s'insérer dans "le modèle grammatical" (cf. Parret 1976) autrement dit, où la "composante pragmatique" vient s'articuler à la "composante phrastique" (cf. Martin 1983).

Il en est de même du *type facultatif* positif / négatif, qui occupe une position intermédiaire en ce sens qu'il peut se cumuler avec les types obligatoires mais représente quelque chose de plus qu'une simple alternative logico-sémantique. Nier un contenu propositionnel dépasse le rôle d'un acte de prédication et prend celui d'un acte de langage, ce qui rapproche le type positif/négatif des types obligatoires, le détachant en même temps des types facultatifs.

3.2. Les types emphatique, passif et impersonnel constituent, eux, des modes de "réagencement de la structure syntaxique à des fins communicatives" (Riegel *et alii*, 1994: 388). L'application de ces constituants de la phrase de base résulte de *l'exigence de cohésion* à laquelle toute phrase bien formée doit répondre pour pouvoir s'intégrer au discours.

Il ne suffit pas qu'une phrase soit bien formée du point de vue grammatical et sémantique. Pour s'intégrer au discours, il faut qu'elle s'adapte par sa structure *fonctionnelle* au contexte où elle apparaît. Aussi convient-il de compléter les conditions de grammaticalité et d'acceptabilité, déterminées par la composante phrastique, par des "conditions d'adéquation d'une phrase bien formée à un contexte" (Martin, 1983: 205). Ces conditions sont déterminées, selon R.Martin, par la *composante discursive* de la théorie linguistique.

L'exigence de cohésion se rapporte donc à un mode d'organisation qui transcende le niveau syntaxique, assurant la mise en discours, i.e. l'insertion de la phrase dans la dynamique communicative du texte/discours. En relation directe avec celle-ci, la structure fonctionnelle de la phrase (devenue énoncé) est approximable, comme on le sait, en termes de *topique/ commentaire* ou de *thème/ rhème*. La structure fonctionnelle est indépendante de la structure syntaxique et sémantique, de sorte que le thème ne coïncide pas forcément avec le sujet grammatical ou avec l'agent du procès.

La plupart des langues, y compris le français et le roumain, assignent au thème une position initiale dans la phrase. Aussi la sélection du sujet grammatical (topicalisation) est-elle largement exploitée par ces langues dans la construction du thème et c'est là qu'intervient le rôle des constituants passif, emphatique et des transformations qu'ils appliquent à P. Celles-ci affectent l'ordre des syntagmes, permettant au locuteur de modifier les rapports entre sujet, agent et thème pour satisfaire à l'exigence de cohésion discursive.

3.3. La phrase active organisée selon le modèle SN1 (agent) + V + SN2 (patient) consacre la triple conjonction du sujet, de l'agent et du thème. La transformation passive permet de constituer en thème le patient du procès, qui devient ainsi autonome à l'égard de l'agent:

Hélène a ouvert la fenêtre / La fenêtre a été ouverte (par Hélène)

La construction factitive place en position thématique soit un sujet subissant, comme la phrase passive, soit un sujet initiateur, qui est l'agent causatif et non pas l'agent effectif du procès:

Le médecin consulte les malades / Les malades se font consulter par le médecin
Les enfants traversent la rue / La bonne fait traverser la rue aux enfants

Le français possède aussi d'autres moyens pour topicaliser un SN objet: le pronominal passif (*Ces produits se vendent cher*) et la construction intransitive des verbes symétriques: *Ces mots ont affligé Pierre / Pierre s'est affligé*. Pour topicaliser un SPrép au rôle de bénéficiaire ou de perdant, on a recours au pronominal-factitif de *voir* ou *entendre*:

Le patron a accordé une prime à Pierre / Pierre s'est vu accorder une prime

Tout en modifiant les rapports entre thème et agent, ces transformations ne portent aucune atteinte à la séquence progressive, de sorte que le profil informatif de la phrase se voit inscrit dans la structure grammaticale même.

Lorsque l'écart entre les trois niveaux d'organisation de la phrase s'accroît au point d'enlever au sujet sa position frontale, associée au schéma phrastique SN + SV, on a affaire au phénomène de thématisation (construction du thème). En voici trois exemples:

Tous les soirs, aux environs de 9 heures, Jean se mettait à guetter le passage quotidien de la petite vieille... (antéposition du SAdv et du SPrép compl.circ.)

Il finit par découvrir le secret de son étrange manège. *De cette histoire, Jean se souviendra longtemps...* (déplacement en tête d'énoncé du SPrép COI)

Cette histoire, Jean s'en souviendra longtemps
(dislocation gauche avec reprise pronominale du syntagme détaché)

La construction du thème mobilise cette fois des procédés qui affectent de manière plus ou moins sérieuse la continuité et *la cohésion de la phrase en tant que telle*. Celle-ci s'éloigne progressivement du modèle canonique mais acquiert en

revanche une configuration de plus en plus fonctionnelle, propre à assurer *la cohésion thématique de l'ensemble où elle s'insère*.

3.4. De même que précédemment on distinguait, à la suite de R.Martin, la topicalisation (sélection du sujet grammatical) et la thématisation (construction du thème) du point de vue du rapport qu'elles établissent entre les trois niveaux d'organisation de la phrase, on va distinguer maintenant la rhématisation (sélection du prédicat-apport) et la focalisation (placement sous l'accent focal ou "mise en relief").

Dans la phrase standard, qui suit le modèle SN + SV, la fonction d'apport revient au SV prédicatif, i.e. au verbe fléchi accompagné de ses compléments, cas où le prédicat grammatical coïncide avec le prédicat "psychologique":

Les mesures suivantes *restent en vigueur, jusqu'à nouvel ordre*
La langue qui comporterait une telle hiérarchie *serait bien étrange*
Le soleil d'août *embrase le ciel*. Une odeur âcre *monte de l'asphalte*

Sous la pression de divers facteurs communicatifs: besoin de spécifier ou de qualifier le référent du SN sujet, besoin d'y projeter un éclairage plus intense, besoin d'expressivité ou (en poésie) contraintes d'ordre rythmique, la séquence progressive subit un complet renversement (hyperbate) qui place le SN sujet en position rhématique.

L'hyperbate est un procédé fréquemment utilisé dans certains types de discours: administratif ou juridique, scientifique ou didactique et, le plus souvent, dans la poésie ou la prose littéraire:

Restent en vigueur, jusqu'à nouvel ordre, *les mesures suivantes...*
Etrange serait *la langue qui comporterait une telle hiérarchie*. (Marouzeau)
Le soleil d'août embrase le ciel. De l'asphalte monte *une odeur âcre*.
(Martin du Gard)

Le français connaît un procédé moins coûteux de rhématiser le SN sujet: la construction impersonnelle. Grâce à la présence de la "forme postiche" *il*, le locuteur peut effectuer l'inversion du SN sujet sans porter atteinte à l'ordre direct. La fameuse dualité "sujet grammatical/ sujet réel" s'explique par le statut paradoxal du pronom impersonnel. Il a les propriétés syntaxiques du sujet (position frontale, régit l'accord du verbe) sans en posséder cependant les propriétés sémantico-référentielles: il ne saurait être interprété comme agent pas plus qu'il ne peut assumer un rôle thématique auprès du SV prédicatif.

Remplaçons l'hyperbate du dernier exemple par le tour impersonnel:

Le soleil d'août embrase le ciel. *Il monte de l'asphalte une odeur âcre*

Les raisons qui ont pu déterminer R.Martin du Gard à opter plutôt pour l'inversion tiennent en partie au rythme et à la cadence de la phrase. Mais il y rentre sans doute une certaine différence de "vision" marquée par l'impersonnel: il remplace l'ordre des sensations (vision subjective) par l'ordre des concepts (vision neutre).

3.5. Enfin, la focalisation de l'information nouvelle se réalise en français par l'accent d'insistance ou par des procédures d'extraction connues sous le nom de clivage et pseudo-clivage ou, traditionnellement "mise en relief". Elles mettent en oeuvre des dispositifs syntaxiques qui associent le présentatif *c'est* à des relatifs simples ou complexes afin d'extraire d'une séquence un constituant nominal, prépositionnel ou phrastique.

C'est *Pierre* qui a perdu la clef
C'est à *Nantes* qu'il a rencontré Marie
C'est *quand il a été viré* que Pierre s'est mis à boire
Ce que je lui reproche, c'est *son manque de volonté*

La focalisation par accentuation ou par extraction délimite d'une manière très nette l'information donnée de l'information nouvelle ou, en termes sémantiques, la présupposition et le focus. La présupposition, l'information partagée par le locuteur et l'allocataire c'est, entre autres, l'information commune à la question et à sa réponse.

Qui a perdu la clef? - Pierre / C'est Pierre qui ...

Le SN *Pierre* est le focus et "quelqu'un a perdu la clef", la présupposition. La phrase clivée correspondante présente la même structure fonctionnelle et peut de ce fait se substituer dans certaines conditions à la réponse-écho *Pierre*.

Le partage des présuppositions de même que la continuité thématique sont des conditions nécessaires à la cohésion et donc à la bonne formation du discours.

4. De la phrase au discours autrement

4.0. Pour mieux évaluer l'enjeu discursif de ces phénomènes, on va procéder à deux analyses de texte illustrant d'abord le rôle de la passivation et du clivage, puis celui de la réduction participe en position frontale.

4.1. Le premier texte, que nous avons déjà eu l'occasion de présenter, appartient au "genre informatif". C'est un passage tiré d'un article de presse où il est question des incendies qui ont ravagé le sud de la France en août 1989.

La liste des victimes s'allonge. Un jeune Corse de 22 ans est mort vendredi soir des brûlures qu'il avait subies au début de la semaine (...). Parmi les pompiers *blesés*, plusieurs sont dans un état préoccupant. C'est le cas d'un sauveteur corse qui se trouve à l'hôpital (...) et d'un sergent-chef du Val-d'Oise qui *a été brûlé* à près de quatre-vingt pour cent (...).

La chasse aux incendiaires se poursuit activement. Vingt-deux suspects *ont été interpellés* ces jours derniers. Plusieurs d'entre eux *sont déjà inculpés et écroués* (...) Dans les Bouches-du-Rhône, *c'est* un enfant de douze ans *qui a provoqué* l'incendie ayant détruit 1000 hectares de pinède... (**Le Monde**, 6 août 1989)

Le passif, qui bénéficie dans ce texte tant d'une expression grammaticale (canonique ou elliptique) que d'une expression lexicale (*victimes, subir*), soutient une progression à thème éclaté. Les SN thématiques par anaphore dans *il avait subies, (qui ont été) blessés, qui a été brûlé*, ainsi que les sujets des trois autres verbes passifs constituent des sous-thèmes dérivés d'un hyperthème posé au début de chaque paragraphe: *les victimes et les incendiaires*.

Le tour à présentatif *c'est le cas de* assure une progression à thème linéaire: il thématise le rhème de l'énoncé précédent (*sont dans un état préoccupant*), qui va être détaillé et spécifié à son tour par deux autres rhèmes: *qui se trouve...* et *qui a été brûlé*. La formule *c'est le cas de* a donc une fonction anaphorique à laquelle s'ajoute une fonction identificatrice: les deux SN qu'elle introduit servent à spécifier le contenu référentiel de l'indéfini *plusieurs*. Elle assume de la sorte un double rôle cohésif: thématisation du SV précédent par *c'est* et rhématisation des deux GN subséquents par *le cas de*.

Quant à la formule *c'est ... qui* de la fin du texte, elle met en oeuvre une procédure de clivage. Le présentatif sert à mettre au premier plan le rhème nominal *un enfant de douze ans*, alors que le pronom relatif introduit un SV qui projette à l'arrière-plan un thème déjà évoqué par le cotexte: *quelqu'un a provoqué l'incendie*. Sémantiquement parlant, le GN est le focus, alors que la phrase à sujet indéfini représente la présupposition.

La dernière phrase du texte met également en évidence le caractère hétérogène et les limites fuyantes, instables de la phrase simple. La focalisation par extraction crée un important décalage entre la structure grammaticale et la structure fonctionnelle. Si, du point de vue strictement formel, on a affaire à deux phrases, du point de vue fonctionnel on a un seul énoncé où la prétendue subordonnée relative fait office de thème (support) et le GN attributif appartenant à la "principale" fait fonction d'apport (rhème).

Par ailleurs, la fausse relative dissimule la vraie relative: la construction participiale conjointe *ayant détruit...* est analysable comme une prédication seconde remontant à la phrase constituante réduite en surface *qui a détruit...* Là où on croyait avoir une phrase complexe, on a en fait une phrase simple et là où l'énoncé offrait l'aspect d'une phrase simple, il révèle une complexité constitutive.

4.2. Le second exemple, que nous empruntons à M. Charolles et B. Combettes (1999), est un texte littéraire extrait du roman **Atala** de Chateaubriand. Il s'agit de la deuxième partie, qui raconte les pérégrinations des deux héros (Atala et Chactas) dans la savane américaine.

Hélas! je découvris bientôt que je m'étais trompé sur le calme apparent d'Atala. A mesure que nous avançons, elle devenait triste. Souvent, elle tressaillait sans cause et tournait précipitamment la tête. Je la surprénais attachant sur moi un regard passionné, qu'elle reportait vers le ciel avec une profonde mélancolie. Ce qui m'effrayait surtout, était un secret, une pensée cachée au fond de son âme, que j'entrevois dans ses yeux. *Toujours m'attirant et me repoussant, ranimant et détruisant mes espérances*, quand je croyais avoir fait un peu de chemin dans son cœur, je me retrouvais au même point. Que de fois elle m'a dit: "O mon jeune amant! je t'aime comme l'ombre des bois au milieu du jour. Tu es beau comme le désert avec toutes ses fleurs et toutes ses brises (...)
Eh bien, pauvre Chactas, je ne serai jamais ton épouse!".

Ce texte, tout à fait classique par son style, renferme quatre constructions participiales détachées qui, elles, ne le sont point. Leur présence dans ce passage soulève trois problèmes, à savoir:

- la restitution des phrases-sources dont les quatre participes présents (prédications secondes) sont la réduction en surface;
- l'identification du référent-support de ces constructions, qui correspond en structure profonde au sujet des prédications secondes;
- l'insertion des tours participes dans la cohésion thématique de l'ensemble (phrase ou séquence), voire dans la cohérence sémantique globale du texte.

Le problème référentiel est étroitement lié au problème syntaxique, car l'identification du référent-support d'une forme verbale "semi-finie" s'effectue normalement au cadre de la phrase où elle s'insère, en vertu de la règle de coréférentialité. Or, celle-ci n'est pas respectée dans ce cas, puisque les quatre constructions participiales ne se rattachent à aucun support dans la phrase où elles prennent place, d'où le statut d'*anacoluthes* que leur assignent les grammairiens.

Contrairement au cas examiné *supra* (cf. 2.5.), ces anacoluthes s'avèrent difficiles sinon impossibles à analyser dans les cadres de la phrase où elles apparaissent: s'agirait-il de réductions à partir de quatre subordonnées causales ayant toutes pour sujet implicite (anaphore zéro) le dernier SN de la phrase précédente? Ce qui donnerait:

Comme ses yeux m'attiraient et me repoussaient toujours..., je me retrouvais...

Il semble plutôt que la donation du référent doit prendre en compte la cohésion thématique et référentielle de la séquence tout entière, qui a comme thème principal *Atala*. Si les quatre participes disjoints sont liés par un rapport de coréférentialité, alors ils le sont plutôt à la phrase subséquente: *Que de fois elle m'a dit*, ce qui finit par résoudre deux problèmes à la fois (syntaxique et référentiel).

Le support des quatre tours participes s'inscrit ainsi dans la chaîne de référence: *Atala* - nous - elle - elle - (elle) - la - (qui attachait) - elle - (elle m'attirait) - (elle me repoussait)... - elle (me disait). Vu l'échec de la solution syntaxique

(repérage phrastique du référent-support), l'identification de ce dernier impose dans notre cas le recours à une procédure pragmatique portant sur la séquence textuelle. Autrement dit, ce qui passe pour une anacoluthie dans la perspective de la phrase acquiert un caractère fonctionnel à l'échelle de la séquence ou du texte.

Il y a plus. Les quatre constructions détachées s'inscrivent aussi dans la cohérence globale du texte du fait qu'elles se trouvent en relation sémantique avec le passage au discours direct introduit par *Que de fois elle m'a dit*. Elles ne font que résumer les propos du personnage sur le mode du commentaire narrativisé, anticipant ainsi sur le comportement contradictoire de l'héroïne de la même manière que cette séquence tout entière anticipe sur le drame marquant le point culminant de l'histoire.

4.3. Les faits de syntaxe que nous venons d'examiner empêchent de considérer le phrastique et le transphrastique comme deux univers disjoints et irréductibles, gouvernés par des lois propres. Ils montrent premièrement que de la phrase simple à la phrase complexe et de là au discours il y a un continuum et deuxièmement que la structure de la phrase et ses variations typologiques sont solidaires de ses fonctions discursives.

C'est pour une telle conception que plaident M.Charolles et B.Combettes dans l'article cité, sans minimiser pour autant "l'apport des travaux de syntaxe d'inspiration plus formelle" (1999: 113). Nous croyons aussi qu'il est temps d'envisager les faits de syntaxe "sous un angle plus fonctionnel (...) dans une perspective sémantique et finalement énonciative" (*idem*). C'est le type d'approche qui, en conjonction avec la GGT, peut fournir les meilleures solutions de continuité entre la phrase et son au-delà, de même qu'entre la composante phrastique et la composante discursive de la théorie linguistique.

RÉFÉRENCES

1. Adam, J.-M., 1990, *Éléments de linguistique textuelle*, Liège, Mardaga.
2. Charolles, M. et Combettes, B., 1999, "Contribution pour une histoire récente de l'analyse du discours", in *Langue Française*, 121, pp.76-116.
3. Chomsky, N., 1971, *Aspects de la théorie syntaxique*, Paris, Seuil.
4. Draşoveanu, D.D., 1997, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Clusium.
5. Florea, L.-S., 1999, *Temporalité, modalité et cohésion du discours*, Bucarest, Babel.
6. Florea, L.-S., 2000, *Syntaxe du français actuel. La phrase simple et ses fonctions discursives*, Cluj-Napoca, Clusium.
7. Glatigny, M., 1966, "L'adjectif en apposition se rapporte-t-il au nom?", in *Le Français moderne*, 4, pp.264-279.

8. Halliday, M.A.K. et Hasan, R., 1976, *Cohesion in English*, London and New York, Longman.
9. Hanon, S., 1989, "La prédication seconde et les constructions absolues", in *Travaux de linguistique*, 18, pp.31-44.
10. Imbs, P., 1960, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris, Klincksieck.
11. Marcus, S., 1981, "De la proposition au texte", in *Semantica si semiotica*, I.Coteanu (Ed.), București, Editura Științifică și Enciclopedică.
12. Martin, R., 1983, *Pour une logique du sens*, Paris, Presses universitaires de France.
13. Moeschler, J., 1985, *Argumentation et conversation. Eléments pour une analyse pragmatique du discours*, Saint-Cloud, Hatier-Crédif.
14. Moeschler, J. et Reboul, A., 1994, *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Paris-Genève, Seuil.
15. Parret, H., 1976, "La pragmatique des modalités", in *Langages*, 43, pp.47-63.
16. Récanati, F., 1981, *Les énoncés performatifs*, Paris, Minuit.
17. Riegel, M. et alii, 1994, *Grammaire méthodique du français*, Paris, Presses Univ. de France.
18. Ruwet, N., 1968, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, Plon.
19. Stati, S., 1990, *Le transphrastique*, Paris, Presses universitaires de France.
20. Van Dijk, T.A., 1972, *Some Aspects of Text Grammar*, The Hague, Mouton.
21. Vlad, C., 1994, *Sensul, dimensiune esențială a textului*, Cluj-Napoca, Dacia.
22. Weinrich, H., 1973, *Le Temps. Le récit et le commentaire*, Paris, Ed. du Seuil.

EXPRIMAREA LINGVISTICĂ A POLITEȚII

G. GRUIȚĂ

ABSTRACT. *The Linguistic Expression of Politeness.* The author presents a scheme of the linguistic means of expressing politeness at three levels: informal, standard and highly formal.

0. Politețea comportamentală (a gesturilor) este dublată, la fiecare popor, de expresia ei lingvistică. Ambele componente ale acestei atitudini umane au elemente care depășesc specificul național, dar și trăsături particulare, caracteristice unei comunități etnolingvistice. În cele ce urmează, vom încerca să alcătuim o schiță a mijloacelor lingvistice prin care se exprimă politețea la români. Urmează ca această cercetare să fie reluată apoi într-un studiu mai amplu.

1. Substantivele de politețe

a) Politețea populară

Avem în vedere, sub acest titlu, formele substantivale ale respectului manifestat în mediul familial-rural și apoi, prin extensiune, în zonele orășenești. Iată un sumar inventar al acestor substantive ale politeții populare¹:

Masculine

- *bade*, cu variantele: *bădiță*, *bădie*, *bădișor*, *bădițel*, *bădică*, *bădițică*, *bădicuță*;
- *nene* (bg. *nenja*, sb. *nenă* – "mamă"), cu variantele: *nea*, *nenișor*, *neniuc*, *nenicuț*, *nenică*, *neiculean*, *neiculiță*, *neicușor*;
- *tete* (rs. *tjatja* - "tată, taică");
- *moș* – care, pe lângă sensul de "om bătrîn, moșneag", are și funcția de adresare politicoasă;
- *unchi* (lat. *avunculus*) – ca la *moș*, sensul de politețe este secundar; variante: *unchiaș*, *unchieș*.

Feminine

- *dadă* (bg. sb. *date*), cu varianta *dodă*;
- *lele* (bg. sb. *lejja*), cu variantele: *leliță*, *lelică*, *lelișoară*;
- *nană* (bg. *nana* "mătușă");
- *mătușă* (lat. *amita* + suf. –*ușă*), cu variantele: *mătușică*, *tușă*, *tușică*;
- *tanti* (fr. *tante* - "mătușă");
- *țață* (ngr. *tsatsa* - "mătușă");

¹ Etimologiile acestora sînt date după **DLRM**. Acolo unde acest dicționar nu indică etimologia, am renunțat și noi la această informație, avînd în vedere că perspectiva etimologică reprezintă un aspect secundar al problemei pe care o discutăm.

Observații. (1) Indiferent de originea lor (substrat, latină, slavă, neogreacă, franceză), aceste cuvinte desemnau la început un grad de rudenie (tată, mamă, unchi, mătușă, bunic etc.). Unele își mai păstrează și acum acest sens, mai ales cele de origine latină sau neoromanică. Conotația de respect au dobândit-o atunci când întrebuintarea lor a fost extinsă la persoane care nu răspundeau exact conținutului inițial. Sensul afectiv a făcut apoi posibilă încadrarea acestor substantive în relație sinonimică și cu alți termeni, ca *iubit* și *iubită*, de exemplu.

(2) Fiind specifice politeții rurale sau de periferie citadină, aceste substantive (cu unele excepții) au primit cu timpul conotații depreciative (ex. *țafă*, *lele*, *tete* etc.). Singurele care s-au generalizat în toate mediile sociale par a fi *nene* (*nea*) și, mai nou, *tanti*. Firește, acestea își păstrează în continuare statutul de temeni "populari", "familiari", "intimi", dar nu și "rurali".

(b) Politețea standard

Evoluția societății românești, democratizarea ei, extinderea civilizației citadine, modernizarea relațiilor interumane etc. au dus la impunerea unor noi formule substantivale de adresare politicoasă, în concordanță cu noua stare de lucruri. Are loc o standardizare a expresiei lingvistice în acest domeniu, prin generalizarea substantivelor *domn* / *doamnă*, respectiv, *domnișor* / *domnișoară*, pentru tineri. Termenul *domnișor* a cam fost apoi abandonat, cu excepția unor zone izolate din Transilvania². Putem spune că astăzi tripleta *domn* / *doamnă* / *domnișoară* acoperă egal populația României, fără conotații discriminatorii, de aceea a fost general acceptată ca formulă substantivală standard pentru adresarea politicoasă.

Dintre toate sensurile substantivului *domn*, conținutul de "politețe" este cel mai nou, el adăugându-se înțelesului de "Dumnezeu", "domnitor", "soț" etc.)³. Consacrarea ca formulă standard de adresare politicoasă, a acestui important cuvânt moștenit din latină, a avut loc treptat, la concurență cu substantive ca: *cucon*, *con*, *chir*, *jupin*, cu variantele feminine: *cucoană*, *coană*, *jupineasă*, *jupiniță*, *chera*, *dudui*, *duducă*, *duducută* etc. Acestea, însă, mai mult decât *domn* / *doamnă* / *domnișoară*, au sugerat tot timpul o pronunțată diferențiere socială, fapt care a împiedicat generalizarea lor neutră și egalitară. Pentru anumite perioade, precis delimitate, au existat și alte încercări de standardizare / egalizare a adresării, prin substantive ca *tovarăș* și *camarad*⁴. Rezerva vorbitorilor, de data aceasta, se explică prin faptul că substantivele menționate sugerau apartenența la un anumit grup politic, ideologic.

(c) Politețea protocolară

Vizează situații specifice de comunicare, în mediul diplomatic sau în interiorul unor ierarhii dinastice, nobiliare, religioase etc. Exemple: *sire* (vocativ pentru un rege,

² Substantivul *domniță* – "fiică sau soție de domn, prințesă", a cunoscut unele tentative de generalizare ca formulă de adresare pentru "doamnele tinere", mai ales, dar și pentru fete. A fost abandonat datorită acestei imprecizii semantice, dar și pentru că zona este bine acoperită de *doamnă* și *domnișoară*.

³ Vezi G. Gruică, *Despre "domn / doamnă", dar și despre "tovarăși"*, în revista "Steaua", 1998, nr. 7-8, p. 29-30.

⁴ Vezi G. Gruică, *art. cit.*, p. 29.

împărat), *excelență* (pentru înalți demnitari de stat, ambasadori etc.), *sanctitate*, *preafericit*, *înalt-preasfințit* (pentru ierarhi ai bisericii catolice și ortodoxe) etc.

Observații. (1) Adresarea politicoasă, în formula standard, poate avea mai multe variante de realizare:

- *domn* (*doamnă* / *domnișoară*) – singur sau precedat de adjectiv (*domnule*, *stimate domn* etc.);
- *domn* + titlu, funcție (*domnule director* / *doctor* etc.);
- *domn* + titlu / funcție – nume propriu (*domnule doctor Ion Popescu*).

(2) Adresarea de tipul *domn* – prenume (*domnule Ion*, *doamnă Maria*) presupune o anumită apropiere, intimitate, relație afectivă. Toate acestea dau formulei amintite o aplicabilitate limitată și o fac nepotrivită pentru majoritatea adresărilor publice.

(3) Româna are puține substantive (nume de profesii, funcții, grade) care să poată fi suficiente singure pentru adresarea politicoasă, adică fără asociere cu *domn* / *doamnă* / *domnișoară*. Câteva exemple: *maestru* (*maestre! maestre Popescu!*), *părinte* ("preot") *părinte!* Dar și *domnule părinte!* Adresări ca: *doctore! profesore! sergent! generale!* etc. sînt calchieri ale unor modele străine (englezești), apar mai ales în traduceri proaste (inclusiv filme) și contravin normelor limbii române.

(4) O formulă ca *domnul Popescu Ion*, în ciuda unor aparențe, este nepoliticoasă. Prezența substantivului *domn* este neutralizată de inversarea sintagmei antroponimice (prenume + nume), care devine nume + prenume⁵.

(5) Utilizarea substantivelor de politețe *domn* / *doamnă* / *domnișoară*, pentru persoane decedate, nu se obișnuiește și se justifică numai în condiții cu totul speciale.

(6) Componenta semantică /+politețe/ poate fi neutralizată prin utilizarea substantivului *domn* în sens ironic (vezi "D-I Goe"), ca morfem de gen ("Vorbești de *domnul* sau de *doamna* Popescu?") ori ca vocativ de umplutură ("Maria, vino, *domnule*, mai repede!")⁶.

2. Pronumele de politețe

a) Persoana a II-a cunoaște următorul sistem ternar:

tu (politețe zero) – *dumneata* (politețe medie) – *dumneavoastră* (maximă). Firește, primul termen (*tu*) nu intră în inventarul pronomelor de politețe, dar el poate fi utilizat ca reper inițial în ierarhia politeții.

Observații. (1) Adevărată expresie a politeții, pentru persoana a II-a, este *dumneavoastră*. *Dumneata* conține și sensul nonegalității dintre interlocutori; este formula de adresare a șefului către subaltern și, de regulă, nu admite ideea de reciprocitate. Este mai mult un pronume al distanțării neutre, care nu sugerează nici familiaritatea, intimitatea lui *tu*, dar nici respectul presupus de *dvs*.

⁵ Pentru detalii, vezi G. Gruică, *Gramatică normativă*, Ed. Polirom, Iași, 1999, ed. a III-a, p. 119-121.

⁶ Vezi *GLR*, ed. a II-a, vol. II, p. 427.

(2) Politețea protocolară apelează la unele locuțiuni pronominale ca: *domnia ta / voastră, alteța voastră, excelența voastră, preasfinția ta / voastră, înalt preasfinția ta / voastră* etc.

(3) Variantele *mata, matala, dumitale, mățăluță* etc. au un caracter popular, familiar, intim.

b) Persoana a III-a a pronumelui de politețe cunoaște o dinamică spectaculoasă, mai ales în secolul XX, evoluând de la un sistem binar (*el / dînsul – dumnealui*), spre un sistem ternar⁷, paralel cu cel de la persoana a II-a, în următoarele organizări succesive:

A. *el (zero) – dînsul (medie) – dumnealui (maximă)*⁸

B. *el (zero) – dînsul / d-lui (medie) – domnia sa (maximă)*

Observații. (1) Elementul dinamic al sistemului este *dînsul*, care, în ceea ce privește cuprinderea semantică a politeții, a evoluat de la zero la reverență medie. Concludentă, în acest sens, este proba alternanței sinonimice în același enunț: *Dînsul spune că ăsta-i locul dumnealui*. Varianta *Dînsul spune că ăsta-i locul lui* este simțită astăzi ca un fel de anacolut semantic, de tipul *Domnule, e al dumitale cîinele care vine după tine?* Aceasta înseamnă că diferența *el – dînsul* este percepută ca fiind identică cu cea dintre *tu și dumneata*².

(2) Echivalența *dînsul – dumnealui*, reală în româna actuală, la nivel semantic, nu funcționează și la nivel gramatical / distribuțional. *Dînsul*, deși are paradigma completă, e utilizat mai ales la nominativ / acuzativ. Pentru genitiv / dativ este preferat sinonimul său, *dumnealui*. Această complementaritate distribuțională prezintă avantaje stilistice, întrucît elimină repetițiile supărătoare. Să se compare, din acest punct de vedere, formulările: *Dînsul spune că ăsta-i locul dînsului / Dumnealui spune că ăsta-i locul dumnealui / Dînsul spune că ăsta-i locul dumnealui*.

(3) Instalarea lui *domnia sa* ca pronume favorit pentru politețea maximă este de dată mai recentă. Înainte de 1990 se folosea în ocazii cu totul excepționale, întrucît substantivele *domn / doamnă*, precum și derivatele și compusele lor, erau prohibite. Utilizarea actuală, excesivă pe alocuri, poate fi interpretată și ca o reacție firească de recuperare. În plus, *dumnealui* a decăzut în rang, s-a tocit, a dobîndit conotații familiar-ironice.

(4) Desprinderea de *el* și plasarea în poziție egală cu *dumnealui* nu par a fi cap de linie pentru evoluția distribuțional - semantică a lui *dînsul*. Tentativele de compatibilitate contextuală cu *domnia sa*, care nu sînt puține, arată că ne putem aștepta la o continuare a parcursului său spre o politețe maximă:

el (zero) – dînsul / d-lui (medie) – domnia sa / dînsul (maximă)

Exemplu: *Pentru cine nu cunoaște activitatea domniei sale, precizăm că dînsul a fost acela care, în calitate de rector... („Adevărul de Cluj”, 30, X, p. 6, col. 1-3).*

⁷ Ideea constituirii sistemului ternar și la persoana a III-a a fost susținută de Al. Niculescu și Alexandra Roceric, în articolul **Pronumele "dînsul" în limba română**, în SCL, VIII, 1957, nr. 3, pag. 316 ș.u.

⁸ Pentru amănunte, vezi G. Gruiță, **Locul lui "dînsul" în sistemul pronominal al limbii române**, în „Conviețuirea”, Revista românilor din Seghedin, anul 4, 2000, nr. 2-4, p. 10-14.

² Lista specialiștilor care nu recunosc noul statut al lui "dînsul" este destul de lungă (vezi, G. Gruiță, **Locul lui "dînsul"**..., p. 14).

(5) Sinonimia inițială *dînsul – el* a devenit un element arhaic, regional. Faptul că în graiul moldovean, de pildă, echivalența menționată se mai păstrează și azi, chiar dincolo de genul personal, nu poate decide asupra statutului pronumelui *dînsul* în limba literară.

(6) Pentru politețea protocolară, persoana a III-a, ca și persoana a II-a, apelează la locuțiuni pronominale: *măria sa, majestatea sa, preafericirea sa, sanctitatea sa, excelența sa, altețea sa* etc.

3. Celelalte forme pronominale de politețe

a) Formele atone de acuzativ și dativ ale pronumelui personal

Avem în vedere enunțuri ca următoarele: *Vă anunț că nu mai plec; V-am spus că vine*. Adresate unei singure persoane, frazele respective conțin ideea de reverență, exprimată prin *vă* și *v-*. Aceste forme pot fi considerate și ca dublante scurte ale unui pronume de politețe subînțeles (*dumneavoastră*). În acest caz, paradigma pronumelui de politețe, în gramaticile descriptive și în manuale, ar trebui completată astfel: acuzativ – (pe) *dvs.*, *vă*, *v-*; dativ – *dvs.*, *vă*, *vi*, *v-*. Formele atone de singular (*te*, *ti*) nu pot îndeplini singure rolul de expresie a politeții, întrucât îl pot dubla și pe *tu*, și pe *dumneata*. Întrebarea *Unde te-au trimis?* nu conține ideea de politețe. Abia prezența unui substantiv sau a unui pronume al politeții, pe care să-l dubleze *te*, face explicită adresarea politicoasă: *Domnule, unde te-au trimis?*

b) Ultima observație este valabilă și pentru reflexivul politeții: *Dumneata unde te duci? Doamnă, unde te duci?* Utilizarea pluralului ne scutește de prezența substantivului sau a variantei accentuate, dar reclamă prezența unei forme verbale de reverență: *Unde vă duceți?*

c) Posesivul politeții: *său, sa, săi, sale*

Într-un enunț ca *Dumnealui spune că ăsta-i locul lui*, pronumele în genitiv (*lui*) nu este acceptabil, produce incongruență semantică în raport cu ideea de politețe conținută de *dumnealui*. În schimb, formularea *Dumnealui spune că ăsta-i locul său* este acceptabilă. Avînd un iz livresc și o utilizare mai puțin frecventă în limba vorbită, adjectivul posesiv de persoana a III-a primește o nuanță de respect, fapt care-l face compatibil nu numai cu *dumnealui / dînsul*, ci și cu *domnia sa*. (*Domnia sa, prin purtătorul său de cuvînt, precizează că ...*)

4. Alte modalități lingvistice de exprimare a politeții

a) Forme verbale de politețe

Cînd textul nu conține nici substantiv, nici pronume de politețe, ideea de respect poate fi exprimată prin forme verbale ale politeții. Este vorba de pluralul persoanei a II-a: *Unde mergeți? Veniți cu soția? Încercați în altă parte* etc. Desinența – *ți* include un subiect al politeții (*dvs.*), cînd se referă la o singură persoană, dar suportul concret al reverenței rămîne verbul, nu substantivul sau pronumele subînțeles / inclus. Singularul (*Unde mergi? Vii cu soția?*) nu distinge între [+politețe] și [-politețe], lucrul acesta fiind lăsat exclusiv pe seama pronumelor sau substantivelor specializate (*D-ta unde mergi? Unde mergi, domnule Popescu?*).

b) Adjective ale politeții

Acestea însoțesc de regulă substantive ale politeții, colorându-le afectiv (*stimat* domnule Popescu, *onorabile* domn etc.) sau intră în formule de adresare reverențios-afective (*iubiți concetățeni*, *distinsă* adunare, *onorată* instanță etc.). În actele administrative oficiale, neutre, nu se justifică utilizarea lor, fiind preferată exprimarea sobră (*domnule ministru*, *director* etc.).

c) Forme care pot sugera o atitudine reverențioasă se găsesc și la alte părți de vorbire. Chiar și interjecția trădează preocupările vorbitorilor în sensul amintit. Așa se explică apariția lui *poftim*, prin conversiune, sau transformarea lui *haide* în *haideți*, formă verbală care sună mai reverențios. Nuanțe de diferențiere se pot distinge și în seria unor interjecții de chemare (*bă – mă – măi*), cu o descreștere a gradului de vulgaritate, în ordinea dată aici.

d) Salutul verbal este, în sine, o formă civilizată de respect, chiar și atunci când avem de-a face cu automatismul variantelor standard: *bună dimineața*, *bună ziua*, *bună seara* (mai nou: *o zi bună* – calc lingvistic după engleză). Relațiile mai apropiate permit utilizarea unor forme familiare: *neața*, *seara*, *bună*, *ciao*, *pa*, *servus* etc. Există și manifestări speciale ale salutului: *sărut mâna*, *să trăiți*, *Hristos a Înviat*, *Domnul fie lăudat* etc. Acestea se folosesc după niște reguli destul de precise, care nu pot fi încălcate.

e) Menționăm, în final, posibilitatea de exprimare grafică a politeții. Fără a fi vorba de norme standardizate, există totuși anumite cutume ale respectului grafic, între care, cea mai cunoscută e scrierea cu majusculă: *Domnule Director*; *Stimate Domnule Ministru*; *Aștept decizia Dumneavoastră* etc. Procedul poate fi compromis prin exces.

Apelul la textul olograf este tot un semn de atenție. Din păcate, acum, în epoca mijloacelor electronice de comunicare, apelăm mai rar la formele clasice, tradiționale. Tocmai de aceea, ele se bucură de o apreciere crescândă, nostalgic-reverențioasă, mai ales în relațiile epistolare.

5. Concluzii

Un popor cu un acut simț al ierarhiei, pe criterii de vîrstă, rudenie, calități morale, importanță socială etc., nu putea să nu creeze corespondentul lingvistic al acestei realități. Limba română dispune astăzi, după cum s-a văzut, de un sistem destul de variat pentru exprimarea civilizată, nuanțată a politeții. Dincolo de cunoașterea și aplicarea acestui sistem, special creat pentru reverență, rămîne însă adevăratul, marele deziderat al timpului nostru: utilizarea decentă a limbii române în toate împrejurările, cu respect pentru interlocutor, dar și pentru limbă.

ON TRANSFERENCE AS/AND DESIRE

JULIA K. DE PREE♦

ABSTRACT. The article deals with the problem of the desire and transference in psychoanalysis, the desire felt like a loss of the object, the loss of the self, and its transference that vacillates between the expression of demand for perfect love and the acceptance of its impossibility, the psychoanalytic work being based on language, on the interchange of speech and silence between the analyst and his subject.

According to Lacan, the psychoanalytic discourse seeks to glimpse what might have been, what lies beyond—*l'au-delà*: "Il est bien évident que, dans le discours analytique, il ... s'agit ... de ce qui se lit, de ce qui se lit au-delà de ce que vous avez incité le sujet à dire..." "It is quite evident that, in the analytic discourse, it is a question of what is read, what reads itself beyond what you have incited the subject to say" (Encore 38)¹. And of course that which lies beyond is always both other and the Other, that sameness and strangeness residing in the Other that invites transference desires. It is always a reach that exceeds the grasp, always a leap in obscurity, toward uncertainty, toward—always—the original Other that was lost, the maternal body, the divinity of the mother's gaze.

Language—the analytic discourse, writing—expresses the reach, the leap, and it faithfully encodes its inevitable failures, for it is itself the expression of original loss, of yearnings destined to fail, and of the yearning to fail: "comme lieu [l'objet petit a] ne tient pas ... il y a là une faille, un trou, une perte. L'objet a vient fonctionner au regard de cette perte. C'est là quelque chose de tout à fait essentiel à la fonction du langage" "as a place (the objet petit a) does not hold ... there is there a split, a hole, a loss. The object a comes to function with regard to this loss. There is something completely essential to the function of language here." (Lacan Encore 40).

Why the yearning? Why the yearning to fail? Lacan writes that the subject's desire for the Other always intimates the desire to know one's own death: "le sujet ... apporte la réponse du manque antécédent, de sa propre disparition, qu'il vient situer ici au point du manque aperçu dans l'Autre/ the subject brings the response of a previous lack, of his own disappearance, that he comes to situate here at the point of lack perceived in the Other" (Four 194-195). Here, desire—in analytic speech, shared in the presence of the Other, and in writing, inscribing the

---

♦ Agnes Scott College, Atlanta, USA

¹ All translations from French into English are my own.

absence of the Other—aligns itself within the subject as that force seeking its own disappearance in and through the Other. The longed-for other—his body, his voice, his gaze—becomes the very place wherein the subject locates desire's demise.

There is an experience of desire that masks this terrible certainty, an experience that brings a promise to desire's destination, and it is transference. *In this transference, you are forever near, a promise, a faithful presence. I do not see you but I hear your voice. I do not touch you but I feel the cool blue of your gaze. I can love you without the possession of Night. I can know that you regard me, that all that is within you sometimes turns to me. Here there is innocence and there is experience. All that is within me turns to you. We are outside the futility of physical touch, we can abide the uncertainty of our being apart. Because of this, you are for me a constant drawing near. You are my anticipation. and you do not fade.*

Within the glow of transference love one finds its equivalent force, the darker part of love that concerns concealment, contempt, a pushing away. Without this experience—desperation—love's quieter beauty would have no meaning. *In this transference, you are forever leaving, always receding. The destination of my arriving is my eventual depart. I do not see you. I see your books, your (other) empty chair. You see me. You see me lying on your couch—curled and girlish or long limbs stretched. Because I cannot see you, I fear you're dead to me. Often you say nothing. Your silence then destroys me, my words disintegrating in the air as they confront nothing in return. This is love bereft of touch and of the mutual gaze, this is the rage and fear of love reduced to representation(s) in language.*

Bliss of separation, desperation of separation—transference ignites both kinds of emotional experience. The safety and innocence of individual separation can bring about despair, while the sorrow of this state of being apart is not without a certain pleasure. In this double state, in the longing to belong to this Other who is apart, the heart of desire—possession—takes place in and through verbal and non-verbal representation. Language, image, symbol—but also the body's gestures, silences, movements—create a kaleidoscopic understanding of the self.

Kristeva reminds us that the understanding won through representation can be of no other making than one's own. The analyst's silence, which she sees as an act of (sacrificial) love, exists as a canvas for the analysand's representations. This silence delivers the subject (or analysand) back to herself by insisting on her own narrative, her authorship, her representations:

L'amour de transfert ... intervient sur le divan pour permettre au scalpel de la parole assumée par un sujet, de délimiter le royaume de ses possibles. Ce qui revient à dire: de sérier les types de représentations dont ce sujet est capable—symboliques, imaginaires, réelles. (Histoires 19-20)

Transference love ... intervenes on the couch in order to permit the scalpel of speech assumed by the subject, to delineate the realm of his possibilities. Which comes back to saying: to bring into play the kinds of representations of which the subject is capable—symbolic, imaginary, real.

The subject drifts in a realm of possibilities, all of which are intense and absolute: the impulse to live, the impulse to die, the impulse to love, the impulse to hate, the need to be heard, the fear of expression, the need to hide, the desire to be seen. The spoken word—*la parole*—becomes, in Kristeva's explanation, the scalpel with which to excavate, carve, smooth, select. It is a scalpel held by the subject, owned by the subject, performed on the subject.

This realm of subjectivity is one of possibility through representation. Within it, the analyst represents a limit to be located and delineated by the analysand. Through her own speech, and through its failure, the subject falls down and picks herself up again. Through the words she speaks or cannot speak, she creates and destroys. The creating is a way of destroying and the destruction brings about new transformation.

Each time I enter a session, I pick up the scalpel of speech again and again. It is as if I am learning to talk anew. I wish he would start the session, break the initial silence, and in telling him that I wish for that, I manage to penetrate that quietness, the awkward beginning. My speaking delineated a need and a wish. My words form the representation of a demand.

Transference love, we learn from Kristeva, is the force that allows the subject to try on her own representations in speech. Only through reciprocal, transference love—an attachment traced within language and expressed in words—can analyst and analysand strike the rare duet of union through separation, of autonomy within a state of mutual dependence:

[L]'analyste semble avoir répondu à un besoin. Est-ce parce qu'il, ou elle, le premier, la première, a vu dans l'analysant un objet de besoin: un enfant, un parent, un aimé à aimer de nouveau? .... si je n'aime pas mes patients réellement, que pourrais-je entendre d'eux, que pourrais-je leur dire? (Histoires 20-21)

The analyst seems to have responded to a need. Is it because he or she has first seen in the analysand an object of need: a child, a parent, a beloved to love anew? ... if I do not really love my patients, what could I understand from them, what could I say to them?

The analyst, of course, speaks through not speaking, expresses his or her devotion to the patient through the complex amorous silence "silence (amoureux)" (Histoires 11). The analyst's silence is a sacrifice made for the patient, yet the patient experiences it initially as absence and loss. *I cannot see him, and he says little. I ask a question, I quest, and no words are returned. Now I am falling in the dark, I have jumped from a cliff, my voice reached to no voice in return. Then he speaks to indicate my distress, reflecting my darkness back to me but in the same instant giving it a name, making it present, apprehended, understood.*

Analytic silence: pauses, long pauses. Late november light filtering across the carpet with its neat vacuumed lines. The comings and goings on the other side of the office door. The secretary making another pot of coffee. Waiting. Waiting for my own response. Waiting for his response to my response. His silence as the most common response. I must make the way through these shadows. His silence

is the screen for his countertransference: "the unconscious feelings and desires the analyst [feels] for the patient" (Baur 142).

Analytic silence is like the blank space around a poem, holding the language, surrounding it, bordering it, configuring it. The patient's descriptions, questions, remarks, explorations depend on this silent holding, this form of communication through non-expression, the other side of my desire, desire's desire as its own end. On the other side of this silence, language emerges as its own messenger, by which I mean that the patient's own words become the very affection or devotion that she believes she sought out in the Other. The analyst's relative objectivity and reserve serve to return the subject to herself. His silence insists upon this return. Thus the subject comes to know herself through the frustrated encounter with the other. Like a poem, the meaning of which relies upon the blank space that holds it in place, the patient speaks herself (back) into being. From the despair of non-being---depression and neurosis as loss of self---the subject assumes language as the path back to herself.

Now we know that to reclaim herself in language, the subject must undergo---again, and to attempt to get it right this time, which of course is next to impossible, for to close off the non-verbal altogether is not the point---the passage from the non-verbal, Imaginary realm of body and gaze to the Symbolic realm of language. This revocation of physical touch and gaze repeats the loss of the maternal object. In the psychoanalytic process, touch is (now) forbidden and the mutual gaze is also removed since the analysand lies alone on a couch and the analyst sits outside of her view². This arrangement is nothing if not the reenactment of the first separation from the mother. It matters little whether analyst and analysand or male or female. Language traces itself within a space of invisibility (lack of gaze) and interdiction (inability to touch). The brief bliss of communion, the connection to origin, the dream of physical holding and the luminous gaze of love---all are gone, all have been renounced.

We may surmise here that the classical psychoanalytic setting---analysand reclined on a couch, analyst seated out of view---recapitulates the first all-important *perte de l'objet*, or loss of the object. This first loss is of course paradise lost, the loss of the maternal body, the garden of her form, the essential experience of separation. It matters little whether the analyst is male or female; what matters for this crucial yet cruel repetition of experience is that the analyst suffers along with the patient: "countertransference is as essential a driving force as transference. The doctor's fascination with the patient motivates him to attend to him or her just as the transference motivates the client. If the doctor ... does not respond to patients with longing, nothing much happens in the analysis" (Baur 143).

The sweet sorrow is doubly felt: yet the analyst contains his or her feelings for the sake of the patient. It is the patient who authors her own understanding as she speaks her way back from a state of non-being, as she speaks her own subjectivity. The role of language is eminently important here, as it is the patient's primary means of expressing her frustration ("I cannot see you, I cannot touch you, I believe you may be gone") with the separation from love. Without the gaze,

---

² See chapter six of Baur, *The Intimate Hour: Love and Sex in Psychotherapy*.

without touch, words become both magic and curse. The patient has the awesome task of speaking her aloneness to the other. She must accept her own words as her own truth, which is the truth of her solitude. Here the analyst becomes the reader of her spoken text, signaling merely to her that he is there, following her words to a destination unknown.

Every session therefore becomes a symbolic re-enactment of first loss through a system of partial, imperfect substitutions. The physical holding of the real mother is replaced by the holding environment of the analytic frame: the temporal parameters of the appointment, the closed office, the relative peace and quiet. The kaleidoscopic recognition of the real mother's gaze is eclipsed by the momentary *regard* shared between doctor and patient during the ritual hello and goodbye. The real mother's voice—favored above all else by the infant, and known perfectly by the child—is heard as an echo within the soft reassurance of the analyst's tones. These substitutions are traces of maternal paradise lost, traces of the pre-oedipal, non-verbal realm that seep again into consciousness, in the quiet afternoon, in the closed office, in the closed circuit of desire shared between analyst (in silent, detached attachment) and analysand (in regressed, frustrated love).

Transference vacillates between the expression of the demand for perfect love and the acceptance of its impossibility. Nostalgia accompanies the latter realization. The analyst of course, is also in the throes of emotion, as he navigates not only the patient's transference love but his own, unspoken (to her) reactions to it: "l'analyste semble avoir répondu à un besoin. Est-ce parce qu'il, ou elle, le premier, la première, a vu dans l'analysant un objet de besoin: un enfant, un parent, un aimé à aimer de nouveau?" / "the analyst seems to have responded to a need. Is this because he or she has first seen in the analysand an object of need: a child, a parent, a beloved to love once again?" (Kristeva Histoires 20).

Transference recasts the crucial process of separation and individuation, and is a dance of desires renounced, sublimated within, sacrificed in the name of self-understanding. The analysand gives up the search for perfect mirroring in another. Likewise, the analyst's noble task is to renounce, in silence, his (unconscious) demand.

Through the alchemy of non-verbal traces—the fugitive gaze, the rhythm of the breath—as well as the symbolic (re)construction within language, both analyst and patient fall repeatedly in and out of (counter)transference love. Yet only the patient's fall—her frustrated demand, her steady acceptance as she returns to herself—is jointly interpreted. Analytic countertransference is sensed by the patient but is never explicitly revealed. Here we may remember Kristeva's description of the analyst's imperative "pregnant detachment": "[m]oments fugaces de l'identification. Fusions provisoires et cependant effectives. Etincelles fructueuses de l'entente. A condition que je m'en écarte"/ "fleeting moments of identification. Provisional and yet effective unions. Fruitful glimmers of understanding. As long as I hold myself at a distance" (Histoires 21).

Thus it is that analytic holding—"the nonspecific, supportive continuity provided by the analyst" and the analytic situation [and including] rituals of coming and going, the underlying empathy, and the steadiness of voice—faces its own paradox in the countertransference (Moore 206). This is the encounter of the

imperative for the analyst to hold back, and for the patient come to terms with that imperative. *Yes, his voice is steady, his appearance is constant, my comings and goings take on the same ritual hello, goodbye. Very occasionally, a "have a good weekend." Only rarely. His holding and his holding back play at each other in exquisite tension. I find myself somewhere in between. The consistency of time and space--my appointments, the structure of time, the forty five minutes that is consumed by my words—flows into the constancy of his holding back from me, his being so far in being so near, the distance in the language of his gaze, the reminder to me of my solitude, his separateness, my separateness.*

What is it that enables this subtle tension within the exchange of transference and countertransference? What holds the holding, and the holding back? What resists the resistance, informs the discovery of the other, claims the idealization of the other, and, finally, expresses the renunciation of the ideal, speaks the renunciation as the true ideal? It is language.

Language—representation—is the true analytic third, defined as that which is created in the psychoanalytic work. Through the interchange of speech, both patient (through transference) and analyst (through countertransference) are transformed. The spoken word (re)organizes the subject through the paradoxical affirmation of its own faltering. Through the imperfection of the subject's speech—her pauses, her mistakes, her slips, her resistance—the subject is slowly and enigmatically returned to herself. The analyst is, for her, a supremely important presence who first listens and then speaks. He is physically there to hear, word for word, her fall into speech, to hear her stop and pause, then speak once more. His voice becomes an "object voice"---an object of longing, unbearable in the sense its being another form of the impossible "objet petit a" (Dolar 10).

Speech and voice as presence become the sine qua non of analytic work, its pure form, and its analytic third. Psychoanalysis is a duet of voices in a quiet closed room. Through the joining of two voices, something must emerge:

So, for psychoanalysis, the auto-affective voice of self-presence and self-mastery was constantly opposed by its reverse side, the intractable voice of the Other, the voice that one could not control ... [s]o the subject, far from being constituted by self-grasp in the clarity of its presence to itself, only emerges in an impossible relation to that part that cannot be [presented] ... [the object voice] ... introduces the rupture in the middle of the full presence and refers it to a void. (Dolar 15-16)

What emerges, then, is this rupture, the impossibility of pure presence, the silence that fragments the voice duet and thus comes to signify it in the fullest sense. There is a cadence between the voices that seek each other out in psychoanalytic work. Both analyst and analysand learn the rhythms of the other's voice, its subtle tones, its tonal desires, its ineluctable tone as the expression of its desire. That is the pleasure of presence. *Jouissance*. And yet the pleasure would have no meaning without the silence that indicates the folding over of the voice, its end, its fragile nature existing outside of itself. Here we arrive at the Lacanian limit of desire as the very meaning of transference: it is that silence that divides one voice from

the other, removing what presence and voice promise to provide, reminding us that the ultimate transparency is the encounter with non-meaning, non-being, and nothing more.

WORKS CITED

1. Baur, Susan, *The Intimate Hour: Love and Sex in Psychotherapy*. Houghton Mifflin: Boston: 1997.
2. Dolar, Mladen, "The Object Voice." In Salecl, Renata and Slavoj Zizek, eds. *Gaze and Voice as Love Objects*. Durham: Duke UP, 1996.
3. Kristeva, Julia, *Soleil noir: dépression et mélancolie*. Paris: Folio, 1987.
4. *Histoires d'amour*, Paris: Denoel, 1983.
5. Lacan, Jacques, *Autres écrits*, Paris: Seuil, 2001.
6. *Le Séminaire Livre XI: Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Paris: Seuil, 1973.
7. Moore, Burness E. and Bernard Fine, *Psychoanalytic Terms and Concepts*, New Haven: Yale UP, 1990.

SIGNIFICATION PAR REPRODUCTION ET "INCISES"

BENOÎT DE CORNULIER ♦

Signifier que P en le mimant.

On peut décider d'attribuer à un objet une valeur de désignation de quelque chose à quoi il est supposé ressembler ou être analogue. En particulier, une occurrence de forme linguistique F peut servir à désigner (donc comme nominale) tout objet linguistique semblable, par exemple une occurrence particulière de cette forme, ou tel mot en général dont c'est la forme, etc.; ainsi "roses", nominal, neutre quant au genre et nombre (masculin, singulier), peut désigner le mot féminin pluriel « roses », ou telle occurrence de ce mot, ou la forme graphique de ce mot, etc., comme dans : « Roses est féminin pluriel » (et non « Roses sont féminines plurielles ») où il est masculin singulier.

On peut attribuer à une action qu'on est en train de faire une valeur de signification d'un événement à quoi elle est supposée ressemblante ou analogue. Par exemple, en réponse à la question « Où est Pierre ? », on peut signifier en écartant la main, par analogie avec un mouvement de départ, que Pierre « est parti » ; on peut encore le signifier en faisant le bruit « Frrrt » supposé présenter quelque ressemblance ou analogie avec un bruit de fuite, cas particulier où l'action supposée imitative est verbale ou du moins orale ; en émettant les sons de « Il pleut », on peut signifier que quelqu'un a émis des sons semblables ou produit le signe qu'ils peuvent constituer, ou produit un signe de valeur sémantique voisine (il a signifié qu'il pleuvait), etc.: on peut mimer que « X » a été dit en mimant « X ». — En faisant le geste symbolique d'embrasser (sans réellement embrasser), on peut signifier qu'on embrasse, ou qu'on accomplit l'acte de signifier quelque chose que ce geste peut signifier¹. — Ci-dessous, j'appelle *mime* ou qualifie comme *mimique* une action visant à signifier que P en le mimant.

(Ne pas confondre ce mode mimique de signification avec le jeu d'acteur dans une fiction : En disant « Je ne te hais point » à Luc, Lucette ne signifie pas que Chimène a dit ça au Cid ; mais, plutôt, elle procure au spectateur la possibilité de s'imaginer témoin du fait même : il voit Chimène dire ça au Cid ; dans cette vision, l'action est prise pour elle-même, pas pour représentation.)

L'incise comme greffon sur un support mimique.

Si Pierre dit « Zut, dit Luc », le Zut de Pierre suffit virtuellement à signifier qu'il y a (ou a eu...) une émission du bruit ou du message Zut ; du reste, quand le contexte suffit, on se passe souvent d'incise. Le greffon linguistique « dit Luc »

♦ Centre d'Études Métriques (C.A.L.D.), M.S.H. Ange Guépin, Nantes, France

¹ auquel cas, si c'est pris autoréférentiellement, c'est sujet à détachement du sens, et on embrasse sémantiquement.

n'est pas responsable de l'espèce d'assertion suivant laquelle ce Zut a été émis, il ne fait que préciser l'information apportée par ce Zut mimique (par exemple il précise le locuteur de l'énonciation qu'on mime), d'où la possibilité d'y inverser un sujet clitique (*dit-il*) ; il s'adjoint à ce support comme une espèce de circonstant (complément périphérique²) ; le support peut jouer le rôle de complément d'objet direct du greffon si, comme ici, la greffe se fait par un verbe transitif sans son complément (c'est par le verbe [muni ou non de clitiques] que le greffon s'attache au support³). Cette analyse rend compte de sévères contraintes pragmatiques sur les incisives⁴, et par exemple de la bizarrerie de « Zut, n'a pas dit Luc », où l'incise irait à l'encontre de l'information apportée par le mime.

Position et portée du greffon para-mimique.

Le nom traditionnel d'*incise* implique comme une évidence que dans une phrase telle que *J'ai, dit le cheval, une verrue*, le support est indivisiblement *J'ai une verrue* et que le greffon s'insère au milieu. Il pourrait cependant se placer à la fin (*J'ai une verrue, dit le cheval*), mais pas au début (**Dit le cheval, j'ai une verrue*). A première vue, la notion d'*incises* semble donc simplifier celle d'*incises-ou-postposées*.

Or, comme l'observent Grevisse & Goosse (1993 : 615, §374), « la portée d'une sous-phrase incise n'est pas nécessairement limitée à une seule phrase. *Mais maintenant c'est une autre affaire, ajouta-t-il en se levant d'un air résolu. Il faut que j'aie donné quelques ordres* (Gracq) ». Cette observation est révélatrice en ce qu'elle découple position et portée : le greffon est postposé à la première phrase d'un discours au sein duquel il est incis.

Dans ce récit de conte (jeu d'enfants à lire en épelant), « LNNEOPY, LIAETLV, LIAVQ, LIAME, LIEDCDAGEKC », on pourrait placer une incise telle que *nous raconta Luc* en diverses positions, mais pas n'importe où ; comparez :

1 — « LNNEOPY, LIAETLV, LIAVQ, LIAME, LIEDCDAGEKC, raconta Luc. »

2 — « LNNEOPY, raconta Luc ; LIAETLV, LIAVQ, LIAME, LIEDCDAGEKC. »

3 ? — « LNNEOPY, LIAETLV, LIAVQ, raconta Luc, LIAME, LIEDCDAGEKC. »

Le caractère moins naturel de la position 3, ni initiale ni terminale, suggère que l'indication fournie par le greffon peut valoir non seulement pour son support, mais pour un discours plus étendu représenté naturellement par ce support. La chaîne d'énoncés peut être représentée par son énoncé initial (2), voire final (1, si le greffon n'est pas postposé au conte entier), mais pas par un énoncé quelconque

² Comparer « Il pleuvait, à ce que disait Pierre », pour le cas où le mime est (comme on dit) au style indirect libre, où on mime (reproduit) le contenu de l'information plutôt que sa forme.

³ Dans *« Zut, hier a dit luc », le noyau verbal « a » serait séparé du mime par « hier », qui n'est pas clitique de « a ».

⁴ Cornulier (1978).

(3, au milieu). Son initiale, et peut-être ses deux extrémités, sont ses *représentants* naturels. Le greffon peut ainsi *porter* indirectement sur une chaîne non identique à l'élément sur lequel il se *place*.

Étendons cette analyse à la phrase. Dans *J'ai, dit le cheval, une verrue*, l'indication métalinguistique *dit le cheval* peut porter sur l'ensemble *J'ai une verrue* en ne portant directement que sur l'incipit *J'ai* qui, en tant que tel, le représente naturellement.

Les *postposées-ou-incises* du type *dit-il* sont donc moins vraisemblablement des *incises* que des *postposées*.

RÉFÉRENCES

1. Cornulier (de), 1978, «L'incise, la classe des verbes parenthétiques et le signe mimique», dans *Cahier de linguistique* n 8, *Syntaxe et Sémantique du Français*, Presses de l'Université du Québec, p. 53-95, 1978.
2. *Meaning Detachment*, John Benjamins, collection «Pragmatics and Beyond», Amsterdam, 1980.
3. Grevisse, Maurice & André Goosse, *L'usage bon*, 12e éd. refondue par André Goosse, Duculot, 1993.

NOȚIUNEA DE OBIECT DIRECT ȘI INDIRECT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

ONUFRIE VINȚELER

ABSTRACT. *The Notion of the Direct and Indirect Object in Romanian.*

Taking into consideration both the semantic factors and the formal ones the author suggests that sentences with the prepositions *pe (on)* and *la (at, to)* belonging to the direct object have to be taken as belonging to the indirect object.

Another problem examined by the author is the study of the secondary parts of sentence in a spectrum. The two poles of the spectrum are the direct object and the adverbial of place and time. Between these two poles, as far as a relation will have a more pronounced shade of object or adverbial, it will take the proper place.

Between these two poles of the spectrum the proper place will be held by the object or the adverbial, depending on which of them will be more pronounced.

Problema de care ne ocupăm ar merita să fie tratată în evoluția ei istorică și pe fundalul dezvoltării românești ca o parte integrantă a lingvisticii generale. Aici ne vom mărgini la unele precizări și propuneri care vor putea contribui – credem – la rezolvarea unor probleme legate de tema anunțată.

Până în prezent sunt recunoscute trei părți secundare de propoziție: atribut, complement și obiect. Deși funcțiile părților de propoziție sunt destul de bine delimitate, permițând opunerea lor, există și funcții care pot fi atribuite, în același timp, la două sau chiar la trei părți de propoziție. Acestea sunt funcțiile care se află la intersecția a două părți de propoziție. Așa de exemplu, o interferență și o opoziție există între construcțiile obiective și cele complete, sau între construcțiile obiective și cele atributive.

Existența interferenței și a opoziției între diferitele părți secundare ale propoziției necesită un studiu comparativ al construcțiilor. I. Rizescu referindu-se la complementul atribuirii menționa ca o necesitate comparația acestuia "nu numai cu cel indirect, ci și cu unele circumstanțiale"¹.

Delimitarea care se face între obiectul direct și cel indirect, pe de o parte, și obiect și complement, pe de altă parte, are la bază în cele mai multe cazuri un criteriu semantic și nu un criteriu formal. Or, dacă ne referim la delimitarea obiectului direct de cel indirect, în limba română, ca și în alte limbi, există de fapt și

---

¹ I. Rizescu, *Observații asupra complementului indirect sau al atribuirii*, LR, X (1961), p. 434.

un criteriu formal; lipsa prepoziției pe lângă acuzativ. Însăși denumirea *obiectului direct* corespunde construcției acuzative neprepoziționale. Tocmai datorită faptului că acțiunea verbului tranzitiv, în cazul obiectului direct, se răsfrânge asupra obiectului în mod direct și nu prin intermediul prepozițiilor, el poate fi numit obiect direct și considerat *etalonul obiectiv*.

Motivarea adusă în favoarea necesității includerii unor tipuri de construcții prepoziționale în categoria obiectului direct nu este destul de concludentă. În primul rând, pentru faptul că construcțiile prepoziționale, față de cele neprepoziționale, introduc o nuanță suplimentară de concretizare a obiectului sau a direcției acțiunii verbului către obiect. Acad. I. Iordan, referindu-se la prepozițiile cazului dativ, menționa că "... prepoziția dă raportului gramatical un sens concret"². Într-o mai mică măsură acest lucru este valabil și pentru prepozițiile *pe* și *la*, despre care se spune că introduc obiectul direct: așa de exemplu, în construcțiile cu prepoziția *pe*, obiectul prepozițional poate concretiza un obiect neprepozițional din aceeași sintagmă. Cine *îl strigă* pe I o n ? Obiectul pe I o n este mai concret și totodată el concretizează obiectul exprimat printr-un pronume. Sau în exemplul: Andrei, *te cheamă* decanul. – P e m i n e ?, unde obiectul pe m i n e arată de asemenea o concretizare și o completare a primului obiect neprepozițional.

În al doilea rând, dacă urmărim cu atenție GRL ed. II-a, 1963, *Gramatica română* a lui H. Tiktin, ed. III-a, 1945, precum și o serie de alte gramatici și lucrări, ne dăm seama că marea majoritate a exemplelor aduse pentru ilustrarea existenței obiectului direct cu prepoziția *pe* dovedesc că în limba română contemporană este tot mai evidentă tendința de a folosi obiectul precedat de prepoziția *pe* ca reluare a obiectului exprimat prin pronume. Deci sunt tot mai puține cazurile în care el apare singur, mai ales când obiectul este exprimat printr-un substantiv. Construcțiile în care lipsește reluarea au ieșit din uzul literal, fapt recunoscut cu ani în urmă chiar de acad. I. Iordan. "În limba română actuală – spunea domnia sa – se observă tendința de a folosi mai rar prepoziția *pe* acolo unde regulile gramaticale par a nu-i îngădui absența"³.

În ce privește construcțiile cu prepoziția *la*, pe lângă faptul că sunt rar întrebuințate, și nu fac parte din construcțiile literare, ele se deosebesc de cele neprepoziționale și din punct de vedere semantic, exprimând o cantitate nedeterminată, ceea ce le dă dreptul să fie considerate obiecte indirecte și nu directe.

Având în vedere cele menționate mai sus, se pune problema: oare nu ar fi mai bine să considerăm, că în cazul obiectului direct prepozițional avem de a face cu un fenomen care ține de trecutul limbii române și nu de limba română contemporană literară?

Prin urmare, în limba română contemporană obiectul prepozițional propriu-zis nu există. Există doar rămășițe ale acestuia. La urma urmei, toate obiectele indirecte au și o nuanță, mai mult sau mai puțin pronunțată, de obiect direct, așa cum toate obiectele indirecte au și o nuanță de complement circumstanțial și invers. Între toate acestea există o anumită interacțiune dialectică. Așadar,

² Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 646.

³ Idem, p. 638.

construcțiile obiectului direct prepozițional atât din punct de vedere formal, cât și din punct de vedere semantic pot să fie trecute la obiectul indirect.

Chiar dacă admitem că prepozițiile *pe* și *la* în construcțiile obiective își pierd parțial sensul lor lexical și că din prepoziții ale numelui se transformă într-un fel de postpoziții ale verbului, totuși, ele nu-și pierd complet sensul lor lexical. Însuși faptul că în construcțiile prepoziționale obiectul e mai concretizat și totodată e mai precisă referirea verbului la obiect sau la o anumită cantitate, dovedind că și în aceste cazuri prepozițiile *pe* și *la* posedă un cvantum minim de sens lexical, care se reliefează mai bine în construcțiile complementelor circumstanțiale, în special în cele spațiale și temporale. Ele par mai abstracte și mai greu de reliefat în construcțiile obiective. Dar prepozițiile au un sens al lor propriu, specific numai lor de care trebuie să ținem seama în studiul părților secundare de prepoziție.

Prin urmare, sinonimia construcțiilor neprepoziționale ale obiectului direct și cele prepoziționale nu este perfectă. Între componentii acestei sinonimii există un oarecare coeficient de diferență, și acesta este un motiv în plus care ne impune să considerăm construcțiile prepoziționale ale obiectului direct construcții ale obiectului indirect.

Pe lângă cele amintite mai sus, mai e nevoie să ținem seama și de legătura ce există între obiect și acțiunea verbului. În construcțiile neprepoziționale ale acuzativului, unde obiectul este cerut de un verb tranzitiv, există o legătură mai strânsă între verb și obiect decât în construcțiile prepoziționale. Cazul acuzativ neprepozițional, cum bine remarca J. Kuryłowicz⁴, este mai central, (mai apropiat de verbul regent), decât cel prepozițional, acesta din urmă fiind mai periferic. O idee asemănătoare găsim și în GRL, unde se menționează că obiectul direct "este mai legat de acțiune", în comparație cu obiectul indirect care are o situație "mai independentă" față de acțiunea verbului⁵.

Între cazul central – adică acuzativul neprepozițional care determină verbe tranzitive – deci între etalonul obiectului și între etalonul complementului (reprezentat prin complementul de loc, de timp și cel de mod), există o imensitate de funcții și de nuanțe ale acestora. Între aceste două etaloane, care sunt de fapt doi poli în construcțiile verbale, un loc important îl ocupă construcțiile obiectului verbale, un loc important îl ocupă construcțiile obiectului indirect și construcțiile celorlalte componente circumstanțiale. Fără îndoială că locul întâi, lângă obiectul direct, îl ocupă construcțiile cu prepoziția *pe* (considerate obiect direct), apoi construcțiile cu prepoziția *la*, construcțiile neprepoziționale în dativ ș.a.m.d.

Cele spuse mai sus le putem ilustra cu câteva exemple: în construcția **a tăia pâine** obiectul este mai central decât în construcția **L-au tăiat pe l o n**. Iar în aceasta din urmă obiectul este mai central decât în construcția cu obiectul în dativ **Am tăiat copilului pâine**. În același timp în construcția **A tăia lemne cu toporul** instrumentul este mai central decât complementele din construcțiile: **Taie lemne după deal**, **taie pe coastă**, **taie în pădurea comună**, **taie de o săptămână** etc.

⁴ J. Kuryłowicz, *Problema klasiifikacii padežej*, "Očerki po lingvistike", Moscova, 1962, p. 183-187.

⁵ *Gramatica limbii române*, ed. II, București, 1963, p. 152. Vezi și I. Rizescu, *op. cit.*, p. 438.

Prin urmare, așa-zisul complement circumstanțial instrumental este mai central decât complementul circumstanțial de loc și de timp, dar mai periferic decât obiectul indirect. Este adevărat că instrumentalul are o pronunțată nuanță de complement de mod, dar acesta la rândul lui este de asemenea mai central decât complementul de loc și de timp. O apropiere între instrumental și obiectul indirect menționează și I. Rizescu în construcțiile de tipul: *a trata, a servi cu ceva*. În aceste construcții D-sa vede un obiect "de care se atașează acțiunea" și prin urmare construcțiile respective "pot fi socotite complemente indirecte"⁶.

Pe același plan cu instrumentalul trebuie să se afle și *complementul material* de tipul: **a ciopli** din piatră, **a turna** din bronz, **a face** din cinea etc. În aceste construcții legătura dintre obiect și acțiunea verbului este asemănătoare cu cea din construcțiile instrumentale.

În apropiere de instrumental, pe linia dintre obiect și complement va trebui să se afle și *complementul sociativ*, care are multe asemănări cu instrumentalul, uneori chiar confundându-se cu acesta.

În imediata vecinătate cu obiectul indirect va trebui să se afle *complementul de agent*, care după părerea noastră este o varietate a obiectului indirect. Nu am greși dacă l-am numi obiect indirect cu *funcția de agent*.

Faptul că complementul de agent este tratat și în GRL imediat după obiectul indirect și înaintea complementelor, ne face să credem că părerile noastre cu privire la complementul de agent sunt asemănătoare. Referindu-se la această problemă, acad. I. Iordan menționa că complementul de agent "nu poate fi considerat obiect indirect", dar nici circumstanțial, "fiindcă nu arată vreo împrejurare în care se îndeplinește acțiunea verbului"⁷.

Nefiind nici obiect indirect, nici complement circumstanțial se impune recunoașterea unei a patra parte secundară de propoziție. Noi considerăm complementul de agent cu toate nuanțele sale o parte integrantă a obiectului indirect, dar, spre a-l deosebi de obiectul indirect propriu-zis, propunem pentru acesta și pentru instrumental, material, sociativ, termenul de *obiect indirect relativ*.

În felul acesta studiind toate construcțiile obiective și complete, ca o trecere treptată de la o relație la alta, de la o funcție la alta, vom putea găsi în acest spectru locul tuturor construcțiilor. Este cunoscut că o serie de construcții, pe lângă funcția lor principală, mai cumulează unele nuanțe ale altor funcții (acest lucru este relatat amănunțit în GRL)⁸. Și atunci construcțiile obiective care posedă o nuanță minimă a unei funcții complete se vor afla lângă obiectul etalon, de unde, pe măsura creșterii nuanței complete, sub formă de spectru, se îndreaptă către polul etalonului completiv. Nuanțele la care ne referim sunt, desigur, multiple atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ.

⁶ I. Rizescu, op. cit., p. 439.

⁷ Iorgu Iordan, op. cit., p. 641. Vezi și Paula Diaconescu, *Exprimarea complementului de agent în limba română*, LR, VIII (1959) nr. 2, p. 10. "Prepoziția *de*, chiar când este urmată de un nume de persoană, precedată de verbe ca *a se spune, a se povesti, a fi atras*, poate avea un înțeles ambiguu. În aceste situații complementul de agent poate fi confundat cu cel indirect".

⁸ *Gramatica limbii române*, ed. II, pp. 158-9, 169-70, 173, 176, 178, 180, 187, 189-90, 193, 197-8, 203, 206.

NOȚIUNEA DE OBIECT DIRECT ȘI INDIRECT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

În concluzie, trecând construcțiile prepoziționale în cadrul obiectului indirect, noțiunea de obiect direct devine mai îngustă, dar mai sobră, mai exactă. În schimb noțiunea de obiect indirect va deveni mai largă, ea va cuprinde o serie de grupe.

THE LAST VOYAGE – A PILGRIMAGE BETWEEN THE WORLDS

CASANDRA CRISTEA

SUMMARY. We consider the study of the Last Voyage, as it appears in the Romanian folk culture, a suggestive manner of investigating the particular view that the traditional mentality had upon space. The *post mortem* universe cannot be physically controlled by the community, therefore the way people imagine this Great Way towards the other world is a mental configuration of a realm both necessary and frightening. The Romanian funeral texts – Fire trandafire, Cintecul Zorilor etc. – are a means of directing the deceased and creating for him the image of a space that is essential for his later existence. Moreover, this beautiful act of imagination offers an answer to the question about the influences that the space receives from the subjective human mind.

The paradox of a voyage *post mortem* can also be explained by inserting it in a larger view upon the human existence as a perpetual pilgrimage. The classical definition of the pilgrim¹ underlines his status as a "stranger", unintegrated into the community and, consequently, staying only temporarily inside it. The situation of one who starts for a mystic pilgrimage or of the deceased will not become, in any moment of the voyage, that of an uprooted totally torn from the space he crosses. On the contrary, the pilgrim is always aware of the values he carries with him and of his own identity, the same as the dead one's status is permanently controlled and underlined through the set of references included in the funeral texts.

But a necessary change appears in the status of those who set for a voyage: if the pilgrim enters a new stage because it is supposed that at the departure he denies the old person that he has been and takes, for the route, the cloth of penitence and humility, the deceased is no longer called by his baptism name, but he is defined by a metaphor – "dalbul de pribeag" – that indicates a new status. Even though this name can be interpreted as a tabu-appellative² that creates the image of the deceased as an initiate, this is only one of the meanings that the ceremonial funeral texts hold. In a general sense, changing the name implies the individual's transition to a new behavioral code, which has been created and suggested by those who are alive, and at the same time differing from theirs because it imposes the strict sequence of the stages, without offering any other variants.

---

¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, București, Ed. Artemis, p. 63

² Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 198

Apparently, the deceased enters a *terra incognita* - "an unbeaten track/ with still dew,/ where you have never been before"³; his voyage follows a linear itinerary, up to a sotheriologic crossroad where he faces the problem of choosing the track from the right or that from the left. He is not forced to choose neither of them, but the suggestions clearly favor the track from the right. The positive attributes of the right hand and the negative aspects of the left one are universal as symbolism and the preference for the right direction can be explained by having related it to the sun's way – although it is a relative point, depending on our position in space and on the human subjectivity that endows the space with certain qualities.⁴ As far as the funeral texts are regarded, the uncertainty that might appear when the "pilgrim" reaches the crossroad is a fake problem, because the nature of his choice is already directed according to the set of values promoted by the community that has created it. The suggestions the deceased receives through these texts would be redundant if it wasn't to admit the turning upside down, in the other world, of some of the earthly laws, and therefore the advice are meant to keep alive a certain mentality, as a form of precaution against a possible forgetting.

Including the private reasons that generate the need for a pilgrimage, its general aim is penitence, repentance for some sins capable of influencing the *post mortem* destiny. In the Romanian mentality, the Last Voyage and the nature of its end – "heaven" or "hell" – cannot be directed by real pilgrimages compelled during life-time, but they can be influenced along one stage of the funeral ceremonial, which is "the cemetery road".

THE CEMETERY ROAD OR "THE SMALL ROAD"

It is highly possible that a part from the last voyage's configuration was born through analogies with a real model, called "The Cemetery Road", which connects the house of the deceased with the tomb usually placed in the sanctioned space of the cemetery. In many villages this road is one of the important ones, used only on ceremonial occasions (funerals, holidays etc.), being the proof of a permanent contact of those alive with this last earthly halt of the deceased. Its crossing gathers a set of ritualic acts, superstitions and beliefs rigorously followed, which have been preserved up to the present due to their essential functions they perform inside the funerary complex.

This compulsory road from the house to the cemetery might have been anticipated by what Greek tradition confirms to be a special voyage for carrying the dead person throughout the places he used to go while he was alive. We have little information about this usage among the Romanians⁵, but this type of voyage would hold a recovering role, symbolically including the whole existence of the deceased one.

In order to discuss about "the cemetery road" it is relevant the fact that each performed act finds its correspondence and its sense into the slightly distorting mirror of the Great Way, for which it becomes a *simulatory* an, most of

³ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cîntecul Zorilor și bradului*, București, Ed. Muzicală, 1988, p. 575

⁵ Romulus Vulcănescu, *Mitologie românească*, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 570

all, a *preparatory* itinerary. That is why it would be hard to decide if the numerous ritualic gestures performed when the coffin is taken out of the house mark the beginning of one way or the other's; they rather establish for both voyages, the real one and the last one, the moment of the irrevocably closure of a stage and the shift towards another.

Like any proper itinerary, this miniature of the Great Way has several halts, benefic or malefic places, is full of encounters, all these being still under the direct control of those alive, who take advantage of them in order to influence and to direct the hypothetical way to the world that is inaccessible to them. Once he got out of the universe of the house, the deceased becomes a public "character" who culturally appropriates the space of the route. As "adjutors" for these moments of the voyage the members of the family are present, perpetual mediators between the dead and the community, together with the friends who carry the coffin, or sometimes there are the sworn brothers who do this, because they embody a different kind of link with the defunct. Therefore, although the Road to the Cemetery is a real one, it is only apparently crossed by the deceased, as he is carried in a cart pulled by oxen (animals with an acknowledged psychopomp attributes⁶), in a manner differing from the Great Way, which is presumably crossed by foot.

Even if it would be natural for the burial procession to follow a public road, less sinuous and having fewer obstacles, the importance of the "deads' path" derives from using or annihilating these obstacles. Without the interruptions, the various signs, this road would be extremely common. Christianity gives another interpretation to these places that are already highly symbolical due to the previous experiences, and gathers them under the label "throughfare": fountains, bridges, crossroads etc, reevaluated and directed in order to provide the deceased with eternal peace.⁷ Therefore it is not exaggerated to see this way as reiteration of the Calvary⁸, and consequently all the stops, the penitence and the signs that appear contribute to the soul's purification for entering the paradise.

Beyond this Christian coverage that is highly ritualic even nowadays, the idea of Calvary as penitence and set of initiatic tests shouldn't be excluded, as it gets a more evident meaning particularly in the context of the last way. It is possible that it existed, due to the analogy with this last voyage, the belief that its crossing might spare the deceased from the burden of the real itinerary, the same as a pilgrimage strictly compelled could help the soul to arrive *directly* into Paradise or into Purgatory.

The presence of the funeral procession not only asks for the performance of several ritualic acts, but it influences – contaminates – both the space it crosses, and the rest of the community; there are some superstitions that reveal the evil nature of this presence, annihilated by the stops, by throwing water behind the coffin etc, all these acts being performed as the procession passes on the road⁹. It

⁶ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, op. cit., p. 567

⁷ Radu Drăgan, *Lumile răsturnate*, București, Paideia, 2000, p. 158

⁸ Luigi M. Lombardi Satriani, Mariano Meligrana, *Il ponte di San Giacomo*, Milano, Rizzoli Editore, p. 34

⁹ Ernst Bernea, *Moartea și înmormântarea în Gorjul de nord*, Ed. Cartea Românească, 1998, p. 63

seems that these precautions are connected with the fear of not losing the powers, which death could steal – the baby is not put to sleep, one who is walking has to stop etc., and the gesture of throwing water may also allude to a rite meant to provide the last way's fertility, an attribute that is defining for it. At the same time, the gesture is a rite of purification necessary to fulfill such a passing.

In the Christian tradition "the small road" is marked by *stops* or *halts*, associated with the tributes that the soul will pay in the other world and their number may vary on the deceased's social status. The relatives pay each stop, considering that by analogy this value will not ask for other payments in the new world. Going beyond this purely Christian view, the halts appear where, according to the traditional mentality, there is what we call a "bad place"¹⁰, as a consequence of conferring heterogeneous values on the space. Either created naturally or artificially, these "weak places", sometimes touched absent-mindedly or because they cannot be avoided, always have evil consequences on the individual. In the case of the way to the cemetery, this influence manifests upon the defunct and it highly burdens the Last Voyage.

If we accept the horizontal structure of the two worlds, in which the other world appears as continuing the visible one, the "bad places" – crossroads, angles and everything that is connected to the aquatic symbolism (bridges, rivers, fountains etc.) have this negative attribute because they are "breaches into the space"¹¹ that permit the contact with the terrifying underworld. Therefore the crosses put on the roads, the stops accompanied by some prayers do nothing but trying to diminish the danger generated by those places.

The crossroads are not malefic because they are sometimes linked to some negative events, but these acts are prone to happen there due to the ambiguity, to the uncertainty of the place. And the ambiguity is connected to the fact that at the crossroad the traveler may take several different roads, each one with its consequences, but it exists because the crossroad belongs to both of the worlds. On this real road is not the direction of the funeral procession that matters, as this is already established in the village's space, but it becomes essential to diminish the powers of the crossroad. The stops are meant to control these forces and consequently to take possession over them.

But it is significant as well the permanent analogy with the way to the underworld, where the crossroads will play the role of deciding the destiny (depending on the direction the defunct will go), and their protection in the real world can influence the right choice, under favorable auspices, for the other great voyage: "But further on I see/ The angel from my baptism/ As he keeps sobbing/ Because he is aware of me: / At the crossroads, / God's Judgement!"¹².

The bridges are "bad places" because they interrupt the road, making way for that ambiguity generated by the possibility to communicate with another world. Moreover, by crossing them, there is the danger to fall into the water, which would

---

¹⁰ Ernst Bernea, *op. cit.*, p. 24

¹¹ Radu Drăgan, *op. cit.*, p. 139

¹² Ion H. Ciubotaru, *Folclorul obiceurilor familiale din Moldova*, Iași, Caietele Arhivei de Folclor, vol. VII, p. 323

mean the evil contact with a universe where it is believed that the sinners or the drowned persons' souls gather¹³, and the water can hold their malefic image¹⁴. But the bridges may have positive connotations as well, due to their attribute of tying, of uniting two spaces that have been separated by the presence of the water. In this respect, they prevent a possible fall and enable the crossing, having thus a double, paradoxical role, to interrupt the natural sequence of the road, but at the same time to rebuild it (artificially).

This remake is important both in real aspects, and in the symbolical ones, because it has direct consequences on the Great Way's continuity, which has, in its turn, several interruptions, but "spared" from those that appear during the real road to the cemetery. The Great Way's breaks are counter-balanced, in our tradition, by the so-called "linen bridges" metonymically identified with the soul's tributes or with the Heaven's bridge, and they consist of pieces of cloth scattered by the family along the road to the cemetery¹⁵. Their presence is justified by the analogue image they imply – they will become bridges into the other world, making easier the voyage of the one whom has taken the Great Way. Additional to the fact that they imply the idea of continuity and mark the good direction, performing the role of indicators, the usage to bury them with the deceased or to give them as alms constitute a symbolical sweep of the traces, breaking the bridges for the return, as if the defunct would take the road with him.

An essential role is hold by the funeral repasts, which are made because their attributes become significant by being transferred over the last way¹⁶. A part of it will even be built out of these ritualic gifts, but they do not include the whole route, as some researchers assert.

In order to avoid to cross the "weak places" of the space, "fortified" later by the halts, the road of returning from the cemetery will have another itinerary: from the cemetery all have to take a different way¹⁷, avoiding the "dead road" and its evil influences that might invade the members of the procession, who lack now the "password" for crossing, formerly represented by the coffin.¹⁸

Marianne Mesnil interpreted this "small road" that she called "the dead people's way" as one of the medians that represent "the mythic-ritualic topology"¹⁹, together with the vertical axis of the Milky Way. From this hypothesis it results the image of a spatial cross whose "arms", represented by the "cemetery way" and the "air way", cross in any of the "weak places" of the horizontal axis. But the deficiency of this perspective is the fact that the real road, that to/of the cemetery, is counter-balanced only by a celestial way that is not the predominant model in

¹³ Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, vol. III, *Pămîntul*, Cultura Națională, Academia Română, Din viața Poporului Român, XXXII, p. 18

¹⁴ Luigi M. Lombardi Satriani, Mariano Meligrana, *op. cit.*, p. 70

¹⁵ Simion Florea Marian, *Înmormîntarea la români*, București, Ed. "Grai și suflet-Cultura Națională", 1995, p. 195, and Radu Drăgan, *op. cit.*, p. 227

¹⁶ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 192

¹⁷ Radu Drăgan, *op. cit.*, p. 140, and Ion Mușlea, Ov. Bîrlea, *Tipologia folclorului, Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Ed. Minerva, p. 452

¹⁸ Luigi M. Lombardi Satriani, Mariano Meligrana, *op. cit.*, p. 39

¹⁹ Marianne Mesnil, *Etnologul, între șarpe și balaur*, București, Paideia, 1997, p. 94

imagining the way towards the other world. In the Romanian traditional mentality it is almost annihilated the presence of a subterranean way or of a horizontal one, both continuing the "small way" belonging to the real world.

"THE WANDERING TRACK"

Thus, the road to the cemetery remains the autonomous way for acting upon the posthumous itinerary, which in its turn holds several connotations that permit it being associated with a space of penitence, resembling the configuration of an "Orthodox Purgatory"²⁰, totally replacing the concrete pilgrimages. But the connotations of this mythic-cognitive way do not remain tied only to the Christian frames whose nucleus is "the soul's redemption" through a behavior according to the laws of the Biblical God, even though the penitential and initiatic aspects dominate in the texts.

The vast argument that validates them belongs to the road's configuration itself, which, like in a real pilgrimage, will never be a *royal way* that leads directly to the wanted Center, but a dangerous and meandric track, always containing the threaten to wander and, consequently, to miss the aim of the journey. Not at random, our folklore is rich of expressions that name the motif of the sinuous way, frequently used in ornamentation: *winding, tortuous path, small path with flowers, forgotten path etc.*,²¹ and also at the beginning of the descriptions from the texts: "Because where they will take you/ I don't have hope to get./ What use is that it is not far/ If I cannot reach it,/ Because the roads are winded."²²

There are certain special situations that enable the "pilgrim" to get *directly*²³ to heaven, but they are few and express a divine indulgence. The whole meaning of the last voyage will be this refusal of the linear direction, and the option for a winding geography. The aquatic universe is seen as a cloth that separates the two worlds, imposing another geography, as the Earth's liquid basis, from which the underworld starts to descend, like in a dantesque vision, down to the boundless space of the "endless hell"²⁴. This horizontal perspective of the aquatic lands is counter-balanced by the beliefs regarding the *Saturday's Water*, which define another type of itinerary. Like a line of conduct, this water cumulates all the earth's waters and, binding nine times the earth, it creates an aquatic *spiral* usually with negative connotations.²⁵

This specific form that the waters way takes is similar to that of the "dead's staff", which is the candle who is put on the chest of the deceased, suggesting the configuration of the last voyage. Apparently, the way would follow a linear itinerary, horizontally, but the advice to go ahead loses the connotations of linearity and becomes rather an incentive to continue walking. At a certain point the road is deviated to the right, generating a winding form that inevitably becomes a spiral way – a

²⁰ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 574

²¹ Constantin Prut, *Calea rătăcită*, București, Ed. Meridiane, 1991, p. 51

²² Petru Caraman, *Literatura populară*, în "*Caietele Arhivei de Folclor*", vol. III, 1982, p. 150

²³ Gail Kligman, *Nunta mortului*, Iași, Polirom, 1998, p. 115

²⁴ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 21

²⁵ Romulus Vulcanescu, *op. cit.*, p. 461

prototype-image, in many cultures, of the soul's journey, but also a way that surely leads to the center.²⁶

THE END OF THE JOURNEY – A VARIABLE PLACE

According to Mircea Eliade's theory, the whole complex of the last way can be inserted into the rituals that underline the difficulty of reaching the Center, a permanent need of the human nature, which always aims to one of its forms.²⁷ "The nostalgia for the Paradise", translated as a perpetual search for a center, even if it doesn't always have the connotations implied by Eliade, appears in the funeral texts as a possible motivation of the journey, although its materialization has a vague expression, lacking explicit co-ordinates.

Naturally, it is supposed that following the spiral generated by going "ahead and then right" (as all the funeral texts advise), with all the obstacles, the interdictions and the liberties implied, the place that concludes the journey to the other world will be the one desired by the community that has guided the deceased through the funeral texts. But the texts do not mention the existence of some center with negative connotations in the case of losing the way or choosing the path from the left, whose deficiency is sometimes exactly the absence of the final place. As for the image of the place from the end of the journey, it is used as a strategy to "lure" the wanderer towards the path from the right, replacing a reward and granting the closure of an initiatic stage full of difficulties.

The proper pilgrimage always has as spatial end a sanctuary, place of the maximum concentration of the sacred's presence and of several ritualic phases that proceed the ceremonial of the way itself. The Romanian funeral texts replace the sacred place with an image usually called "heaven", which does not always have biblical connotations or access to the sacred's proximity. The scarcity of the descriptions given to the final "resting place" shows a discrepancy compared to the abundant images of the hell's tortures; in this respect, the imagination expresses itself especially through the iconography, which brought to the spreading of some clichés that promote the picture of a paradise with the shape of the closed garden or the hierarchical celestial court.²⁸

In the Romanian traditional mentality, the absence of a stabile place as final stop of the Great way and the proliferation of the vague descriptions often inspired by the image of the vegetal biblical paradise are motivated by the existence of the belief that the dead ones are forbidden to reveal details about the place where they go. Many variants of the funeral texts don't describe at all this space that limits the way: "...And keep on going,/ Through beaten tracks/ Until you reach/ And you enter/ At the sunflower,/ At the heaven's gate,/ There you should stop/ And shelter/ And wait patiently/ The time of the return..."²⁹.

²⁶ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, vol. III, p. 251-252

²⁷ Mircea Eliade, *Imagini și simboluri*, București, Humanitas, 1994, p. 67

²⁸ Michel Vovelle, *La Morte e l'Occidente*, Bari, Editori Laterza, 1986, p. 96

²⁹ Nicolae Both, *Contribuții la Cîntecul Zorilor*, în "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", 1962-1964, p. 480

Therefore, the wanderer's journey finishes at the center's threshold, but it is possible that the image of the "heaven's gates" be used as metonymy of "heaven" itself, clearly mentioned in other variants. One of them mentions the *anglia*, a type of ink that can only be found in heaven, suggesting the nature of the space to whom Virgin Mary belongs, as she uses it to write down the lists with the destination of each traveler. "The sun-flower" appears as one of the phytomorphic images of the "thresholds" keepers who have multiple images, replacing the Christian figure of the angel with the fire sword, this flower being frequently mentioned in our folk poetry as an instance that judges the "flowers" before they enter into heaven.

A recurrent passage from the funeral texts creates another possible space for the final stop, a relevant episode of the last voyage seen as a ritualic complex. The *reel* and the *dance* are possible closures of this ceremonial set, and as collective nouns they imply the idea of a community. Indeed, one of the journey's aims is also to meet the part of the **lineage** that has already gone, which is mirrored as an animated community, continuing their daily life they used to have in earthly existence. These images of permanent joy enable the insertion of the new comer into a familiar atmosphere, not at all hostile, where he already knows his place and his limits. But this assimilation does not suppose, as it has been asserted³⁰, that the "pilgrim" loses its identity or that the generic term "lineage" includes undifferentiated entities.

The place of this reunification of the kinship relations is mentioned with different expressions: "the hill with the dance" or "our suburb" – profane forms of the center – animated by the father's figure, who performs the ritual of receiving the traveler in a restricted, familiar place, reminding of the haven's abundance: "...But who was in the house?/ If it was your father,/ He had been waiting for you/ With laid tables,/ Burning candles/ Full glasses,/ The way you enjoy it."³¹

By finishing this journey the wanderer is offered the chance not to remain a stranger, therefore recovering the distance between him and his ancestors who populate the new universe. A phenomenon characteristic for the real pilgrimage is the possibility of new forms of *communitas* – spontaneous or normative – to appear between those who take part in the same journey, as an expression of its liminality, including essential human bounds and homogenous status. Quite often, this state of "being together" emerges as opponent to the *structure*, freed from its laws, considers V. Turner, endowing it with a dangerous potentiality that "can be restricted by the taboo".³² The critique brought later to this perspective underlines the fact that any form of *communitas*, independently from the degree of freedom it reaches, contains the germs of a *structure* – interpreted as the hierarchy of power.³³

The concept of **lineage** as it appears in the funeral texts has the form of a "spontaneous" *communitas*, in the sense of the pilgrim's natural adhesion to the community from the other realm, to which he belongs by birth and by the new *post*

³⁰ Ion Ghinoiu, *Lumea de-aici, lumea de dincolo*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1999, p. 229

³¹ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *op. cit.*, p. 582

³² Victor Turner, Edith Turner, *Il pellegrinaggio*, Lecce, Ed. Argo, 1997, p. 301

³³ Paolo Apolito, *Il tramonto del totem*, Milano, FrancoAngeli, 1993, p. 43

mortem status. But the roles will never be homogenous, because the hierarchy of status that defined the group in the earthly space is preserved and, indeed, inside this ideal communion always emerge rules imposed by the *structure* represented by the part of the lineage that is still alive.

THE HOPE FOR A REVERSIBLE WAY

Any Pilgrimage, once the ritual requested by the Center's sacred space is over, continues with the reversed way of the return, which holds totally different qualities compared with the way that took to the sanctuary. Freed from the ritualic requirements, and also from the burden of the sins that have initially generated the need for penitence through the voyage, the pilgrim adopts now a different psychological behavior, thus establishing two different ways of the pilgrimage, even though the way of return crosses the same geography as the first way.

The Romanian texts, extremely heterogeneous in this aspect, question the possibility of going in the opposite direction on the Great Way that becomes unique. Not only the interruption of the voyage is forbidden, but also look back that would annihilate the space left behind by its power of absorption. Many variants outline an *irremediabilis error*³⁴, a way without return that belongs to "the world without any heart's desire" where the traveler enters.

The fragments referring to this episode get the role of a "bounding of the road" through the power of words, which take the form of a curse: "...When the yoke burgeon,/ Then you will walk again/ And you will return/ To be with us into this world/ When the willow bears nuts/ And the osier sweet apples,/Then, but not even then."³⁵

This discursive strategy of denying by asserting renders the return to "the white world" as impossible, because the traveler's coming back implies to turn upside down the nature's laws. The whole set of ritualic gestures performed in order to prevent the wanderer from returning into the familiar space emerges from the *liminoid* quality of the status given to him by the other world's new configuration; because they are incapable of anticipating the quality received by the one who sets on this journey, those who are alive adopt necessary measures of precaution, but only to prevent the return under unnatural circumstances: several gestures immediately after death has occurred – opening the windows, slapping the door behind the coffin, "destroying" the linen bridges etc. The permeable structure of the two worlds, preserved due to the existence of a multitude of spatial "breeches", permit the circulation in both ways, but any passage will be culturally mediated, in this case through the funeral texts the community performs. At the beginning, the texts suggest the process of forgetting the real world and, consequently, the road that leads to it: "...You have a clear fountain/ And a chair for rest/ And pity will have on you/ Mother Mary.../ Ask her/ Water to give you/ Your soul will spring,/ And you forget this world..."³⁶.

The presence of this fountain of oblivion in the Romanian texts has risen a lot of questions, and it was related to the famous golden plates from Petelia, which

³⁴ Constantin Prut, *op. cit.*, p. 58

³⁵ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *op. cit.*, p. 604

³⁶ Nicolae Both, *art. cit.*, p. 480

contain clues about the quality of the two eschatological ways, the right one and the left one, each being marked by a spring with different attributes³⁷. Even if they belong to a post-orphic tradition, these texts are not the model for the Romanian ones, because these have the particularity of speaking about a single spring, placed 'midway', and has a role similar to the spring on the left, the famous Lethe of oblivion.³⁸ Although Mnemosine, the other spring that preserves the memory and the immortality, seems to miss from the Romanian variants, it is frequently found in the folk narratives in the image of various waters, like the "life-giving water", for example.

According to some Romanian beliefs, the contact with the aquatic universe doesn't always have a purifying meaning, and particularly in connection with the Great way the presence of the water is negative, as it is a one way road. Consequently, the traveler is advised to follow the never-ending reversible itinerary of the sun: " You should not follow,/ The waters' way,/ Because they carry away/ And never bring back./But you should follow/ the yellow sun,/ Because he leaves,/ And he also comes back..."³⁹

Not at random the meaning of the expression "to take the Saturday Water's flow" is generally used to express the irreversibility of an action, or the final loss of an object, being equal to a metaphor of death.

Still, the Romanian traditional mentality punishes for the forgetting, a sign with severe connotations of leaving the community and its behavioral set that make the individual an *insider*. Out of this tendency to preserve the tradition's flame, some funeral texts contain directives regarding the possibility for the deceased to return near the beloved ones left behind. These fragments are also a beautiful strategy of reinforcing the hope, of diminishing the panic. The one who has left is "lured" to continue his way also through these assurances of his ever possible return: "...Take good care of the way you follow/ As there are two tracks:/ One of homesickness/ And the other of sleep;/ But don't follow the sleep's one,/ And take the homesickness' path,/ Because if you miss something/ You will come back..."⁴⁰.

Only the sleep, a metaphor of a final death, could annihilate forever the contact with the "white world"'s universe because *homesickness*, as a state of absence, functions like a permanent remembrance and wish to look behind and recuperate everything. Thus, the Great way becomes a "weak place that can allow, within the frames established by tradition, the perpetual contact between the worlds, in both ways, because it is not only permeable in some points, but also reversible, never final, always as an opening.

³⁷ Alina Creangă, *Zinele zori în mitologia românească a morții*, lucrare de diplomă coordonată de Prof. Univ. dr. Ion Țeuleanu și Prof. Dr. Mircea Borcilă, Facultatea de Litere, UBB, Cluj-Napoca, 1998, p. 12

³⁸ Pompei Mureșanu, *Fluviul Lethe sau "apa uitării" și "cărarea de la stînga" din bocetele pădurenești*, in "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", 1977, p. 307

³⁹ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *op. cit.*, p.628

⁴⁰ Dumitru Pop, *Folclor din zona Codrului*, Baia-Mare, Centrul de Îndrumare a Creației Populare a Județului Maramureș, 1978, p. 302.

FEȚE ALE SINGURĂȚII ÎN NARAȚIVA SPANIOLĂ DIN PERIOADA CONSECUTIVĂ RĂZBOIULUI CIVIL

MIRELA LAZĂR

RESUME. *Visages de la solitude dans la prose espagnole pendant la dictature de Franco.* Le présent ouvrage se propose de faire d'abord une brève présentation de ce phénomène si complexe qu'est la solitude, à travers son évolution à l'échelle individuelle et historique, ensuite une classification typologique (sans la prétention d'être exhaustive) des formes qu'elle peut avoir et finalement une analyse de quelques-unes de ces formes appliquée aux textes.

Les critères de classification que nous considérons les plus pertinents sont: le rapport de la solitude avec la volonté du sujet; la perception/le manque de perception de la solitude; la nature de l'objet absent; la relation ego-alter (relation entre des individus déterminés, interaction communicative etc.); la relation sujet individuel – collectivité; la solitude métaphysique.

Vu le nombre important des manifestations de la solitude et celui énorme de romans publiés entre, approximativement, la fin de la guerre civile et la mort de Franco, d'une part, et tenant compte des dimensions réduites auxquelles ce travail devait se plier, d'autre part, nous avons opéré une sélection très dure des textes illustratifs: *Enfilages*, de C. Martin Gaité, *Temps de silence*, de L. Martin Santos et – en tant que summum - *Etat de coma*, de J. J. Armas Marcelo.

Ființă socia(bi)lă, aplecată spre dialog – fie el sporovăială amicală sau șușoteală malițioasă, susurare amoroasă sau duelare spirituală – și spre comunicare vibrantă, mândioasă sau entuziastă sub semnul gregarității unificatoare, omul este, totuși, înainte de a fi parte a unui grup, individ; oricât de asemănător cu ceilalți, unic. El își are latura sa specific-personală pe care uneori nu poate, alteori nu vrea să o împartă cu cel/cei de alături. Pendulând veșnic între nevoia de a (se) comunica și spaima, în genere inconștientă, de a-și dezgoli și, prin urmare, de a face vulnerabil eul său cel mai profund, deschizând și închizând succesiv porțile proprii interiorității, omul este, prin însăși natura sa duală, schizoid, deci agonic.

Aceste nevoi contradictorii ale individului nu pot fi înțelese decât pornind de la procesul de ontogeneză. Dacă din momentul concepției este total dependent de organismul matern, iar imediat după naștere rămâne dependent de un adult, cu cât crește și devine mai puternic – fizic, emoțional și mental -, mai conștient de faptul că este o entitate distinctă, cu atât caută independența, care să-i permită, prin dezvoltarea forței eului, desăvârșirea procesului de individualitate. Dar acest

proces, îndepărtându-l de unitatea sa originară cu natura, prin care se simțea ocrotit, este însoțit, inevitabil, de creșterea nesiguranței. Erich Fromm arată: "Această despărțire de o lume care, în comparație cu existența individuală, este copleșitor de puternică și deseori amenințătoare și periculoasă, creează un sentiment de neputință și angoasă. Atâta timp cât cineva a fost parte integrantă a acelei lumi, inconștient de posibilitățile și responsabilitățile acțiunii individuale, n-a fost nevoie să se teamă de ea. Când a devenit un individ, stă singur și înfruntă lumea în toate aspectele ei primejdioase și copleșitoare."¹ și învață că singurătatea fizică este benignă față de "singurătatea morală", cum numește Fromm absența legării de valori, idei, simboluri și modele - fie și nule sau negative axiologic - care, dincolo de limitele suportabilității fiecăruia, poate duce la tulburări schizofrenice, la nebunie. Căci lumea și propria-i persoană îi apar astfel nu doar menite să se înfrunte, ci, mai grav, lipsite de sens.

Acestui drum către singurătate al individului de-a lungul devenirii sale, îi corespunde un altul, la scară istorică. Singurătatea nu preocupă atât de mult spiritele înainte de secolul nostru, avea forme de manifestare mai limitate ca număr și, ceea ce este mai important, nu era privită – cu excepția unor cazuri de reclusiune forțată, cu caracter punitiv – ca o pedeapsă. Astăzi, singurătatea este prea rar o alegere deliberată, conștientă, făcută din rațiuni religioase sau filosofice, așa cum era în epoci revolute, cât consecința propensiunii spre individualism – cauzată de schimbarea instituțiilor și a sistemului tradițional de valori - a societății contemporane, care lasă pe unii dintre componenții săi, prea puțin adaptați modului de viață care decurge din această tendință, pradă unei inadecvări funciare, puternic frustrante. Centrat pe propriul ego și îmbătat de libertatea de decizie și acțiune, dar, de-acum, "orfan" de o instanță absolută la care să se raporteze, înlocuind credința cu ideologiile și întrajutorarea în cadrul comunității cu cooperarea "politic corectă", omul modern își simte singurătatea dureroasă, pentru că lipsită de sens.

"Dificil conturate ca noțiuni de către științele umane, singurătățile sunt în schimb mai ușor reperabile în câmpul reprezentărilor culturale. Căci, în fapt, tocmai pentru că nu este un obiect abstract de cunoaștere, singurătatea este greu să devină o noțiune, și invers, pentru că natura sa subiectivă provoacă aprehensiune sau fascinație, fantasme sau fobie, e ușor ca ea să fie exprimată sau transmutată în favoarea unor multiple reprezentări."², explică Michel Hannoun. Iată de ce vom găsi tema singurătății mai puțin prezentă în scrierile teoretice decât în cele de ficțiune - unde, în schimb, apare ca temă majoră -, aparținând atât literaturii populare, cât și celei culte, de pe toate meridianele, din toate timpurile și indiferent de genul abordat.

Vom încerca să procedăm la o prezentare generală și apoi la o analiză particularizată a formelor sub care se manifestă singurătatea (și care nu înseamnă doar ceea ce, din comoditate, vrea limbajul comun: absență, dor, nostalgie, tângire), reducând spațiul și timpul ei universal la *literatura narativă spaniolă de după războiul civil (până, aproximativ, la moartea lui Franco)*. Vom face aceste operații pe de-o parte profitând de avantajul unei puternice componente psiho-afective

¹ Erich Fromm, "Frica de singurătate", Teora, 1998, p. 33

² Michel Hannoun, "Solitudes et sociétés", P.U.F., 1993, p.59

tradițional marcate aici de pasiune, iubire aprinsă, tragism, moarte, mereu întrefesute, și a unui (tocmai de aceea) bogat semantism existent în sfera afectivității pe solul iberic³, iar pe de altă parte, puși în dilema de a alege judicios din mulțimea ipostazelor pe care le capătă singurătatea, mai ales după o astfel de criză, în creația unui popor cu o gândire foarte liberă⁴.

După ce războiul civil își pune, atroce și definitiv pecetea asupra tuturor celor ce l-au trăit, indiferent în ce tabără s-au situat politic, Spania franchistă cunoaște dezolarea și lipsa de orizont tipică unui univers închis, mizer și terifiant, care pare să se eternizeze, acoperind ca un imens vâl cenușiu existența mărunță a individului, sau infiltrându-se ca o apă murdară în toate interstițiile organismului social. Este un spațiu de confluență a amintirilor traumatizante și a culpabilităților rușinoase, unde rămân să conviețuiască – unii, victorios, alții, resemnat - vechii dușmani sau de unde pleacă în exil mulți dintre cei învinși, purtând cu ei partea lor de singurătate și imaginea patriei rănite de fratricid, amărăciunea neputinței, dar și voința de libertate și speranța de a putea reveni într-o bună zi acasă.

Epoca franchistă reunește toate circumstanțele ce pot determina situarea individului într-o postură de revelator al propriei esențe, în care, în general, trebuie să te situezi ori de-o parte ori de cealaltă a liniei politice dominante, pe care, uneori, o pot evita, reușind să plutească pe deasupra realității pure și dure gânditorii alunecoși sau artiștii și scriitorii abili în jocul echilibristic. Dincolo de aceste cazuri, în care oportunismul oferă prețioase comodități sau face doar mai suportabilă conștiința inutilității de-a lupta contra unui mecanism aparent invincibil, existența rămâne sufocată de multiplele presiuni ideologice și politice și umilită de sărăcia endemică în care visarea, fie și modestă, înseamnă autoflagelare. Lumea șocată de războiul civil se încheie în sine, teama, vinovăția, resentimentele, frustrarea capătă treptat forme noi, mai insidioase, chiar dacă mai benigne; violența exterioară, de acum curmată, lasă locul unui soi de disperare generalizată și difuză, în care fiecare ins rămâne singur în fața lumii și a propriului destin⁵. Sigur, nu toată perioada franchistă a fost la fel de opresivă. "Alterarea vieții

³ A se remarca termenii referitori la stări de spirit asemănătoare, fin nuanțate însă, din aceeași sferă a absenței (sau intersectând-o), percepută ca suferință: *soledad*, *solitud* (singurătate, solitudine), *ausencia* (absență, lipsă), *abandono* (abandon, părăsire), *nostalgia*, *anoranza*, *morrina*, *saudade*, (nostalgie, dor, alean, tânjire), *melancolia* (dor, melancolie, inimă-albastră), *anhelo* (dorință fierbinte/aprinsă/arzătoare, poftă, jind; năzuință; nesaț), *deseo* (dorință, aspirație), *desconsuelo* (nemângâiere; mâhnire, întristare), *pesar*, *dolor*, *pena* (suferință, durere sufletească, apăsare, of, chin), *tristeza* (tristețe), *amargura* (amar, amărăciune), *ansiedad* (neliniște, zbucium, tulburare, anxietate, angoasă),

⁴ Identificarea, analiza și exemplificarea pe text a acestor ipostaze în stufosul material literar existent se vor a fi schița unei viitoare abordări, mai complete și mai complexe, a temei singurătății.

⁵ Chiar dacă universul acesta nu este unul strict concentraționar, se pot regăsi aici multe din constrângerile și manifestările consecutive dintr-un astfel de spațiu, pe care le pun în evidență, printre alții, Bruno Bettelheim - în *Le coeur conscient* (Ed. Robert Laffont, Paris, 1972) și *Survivre* (Ed. Robert Laffont, 1979) - , Michael Pollak - în *Expérience concentrationnaire* (Ed. Metailié, Paris, 2000) - , Michel Foucault - în *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii* (Ed. Humanitas, București, 1997) și Erving Goffman - în *Asiles* (Les Ed.de Minuit, Paris, 1968).

intelectuale a fost completă în timpul războiului și imediat după aceea", arată Angel Basanta. "Cu timpul, restricțiile și supravegherea anilor '40 au început să treacă treptat prin epoci de mai mare deschidere până când au ajuns în ultimii ani ai franchismului, în anii '60, când, fără libertăți politice încă, literatura a putut să se dezvolte cu o anumită independență, în afară de ceea ce privea ideologia politică și sexualitatea, două zone controlate în mod special. Cu moartea lui Franco, în 1975, se încheie Dictatura și se produce restaurarea Monarhiei. Spania duce la bun sfârșit o tranziție politică pacifică și își recuperează libertățile democratice. Totuși, tranziția în roman – în literatură - se produsese deja dinainte, în anii '60 și '70."⁶ De aceea, tema singurătății - fenomen situat la confluența dintre lumea exterioară (obiectivă), permanentă sursă de conflict și cea a propriilor senzații și sentimente (subiective) - apare, direct sau deghizată în varii forme, atât de pregnant tocmai aici și acum, spărgând limitele banalității și primind dimensiuni metastatice în întreg corpul social.

În general, gândindu-ne la singurătate, o vedem fie ca pe izolarea cuiva într-un loc anume, fie ca separarea cuiva de cel/cea iubit/ă. Putem însă, în încercarea de a-i identifica ipostazele, să ajungem la concluzii surprinzătoare pentru cineva grăbit, dar verificabile (și) în proza spaniolă începând de la mijlocul acestui secol, când deja dictatura franchistă se configurase clar, iar ideile și atitudinile scriitorilor se afirmaseră. Propunem în acest sens, indiferent de denumirea contextuală și fără pretenția de exhaustivitate o clasificare a formelor pe care le poate lua singurătatea în funcție de câteva criterii:

1. *Raportul său față de voința subiectului.* a) Există o *autoizolare voluntară*, asumată (este cazul celor solitari: contemplativi, filozofi, mistici, mizantropi), aici fiind vorba, deci, de o falsă singurătate, care tocmai de aceea nu face obiectul studiului nostru și pe care o menționăm doar din necesități metodologice. b) Există, apoi, o *singurătate involuntară*, impusă de circumstanțe, ale cărei nenumărate tipuri apar menționate mai jos, legate de alte principii de diferențiere și pe care le vom analiza preferențial, considerând că ele sunt cele care alimentează, prin caracterul lor puternic conflictual literatura.
2. *Perceperea/non-perceperea singurătății.* a) Dacă, practic, majoritatea tipurilor de singurătate (de care, de altfel, ne vom ocupa în continuare) se caracterizează printr-o *percepere conștientă* și, cu unele excepții, dureroasă a singurătății, mai există, din punctul de vedere al temei care ne interesează aici, b) un mod diferit de situație în lume: a-i aparține fizic, dar a te afla în afara sensurilor ei profunde și a ceea ce înseamnă rostul unui om. Însă, cum cei în cauză nu-l recunosc ca atare, nu îl resimt ca frustrant. Este vorba aici de vidul interior, de absența unui eu interior viu și pregnant, fapt care, dacă nu permite existența unei trăiri superior-umane, în schimb evită sfâșierile dramatice, astfel încât, chiar dacă există, este o *singurătate mascată*, iar subiectul - alunecând vulgar doar la suprafața lucrurilor -, poate avea impresia liniștitoare că vorbind, comunică.
3. *Natura obiectului absent.* Dacă vom considera singurătatea ca o absență a ceva esențial pentru ființa noastră veșnic în căutare de complemente

⁶ cf. Angel Basanta, *La novela española de nuestra época*, Biblioteca Basica de Literatura, p. 4
164

- existențiale, raportat la obiectul dorinței, vom observa următoarele forme: a) *absența fizică a celorlalți*, (care nu este întotdeauna însă resimțită ca o stare de spirit frustrantă); b) *absența fizică a persoanei iubite* – prin această unică absență, însă, totul putând fi, în mod subiectiv echivalent cu singurătatea absolută -, tipul de singurătate cel mai des prezent, poate, în literatură, în general.
4. *Relația Ego-Alter* (relație între indivizi determinați, interacțiune comunicativă etc.): a) *absența capacității subiectului de comunicare cu ceilalți*, care, în cazuri extreme, face ca insul să aibă sentimentul acut că nu aparține acestei/nici unei lumi, existența sa petrecându-se sub semnul dezorientării, umilinței (sau, dimpotrivă, superiorității!), al alienării; b) *absența iubirii împărtășite* ("singurătatea în doi"), dureroasă mai ales atunci când teama, egoismul, zgura vieții cotidiene înecă orice spectaculozitate, orice glorie romantică, oarecum compensatoare a dramei, incompatibilitatea codurilor de interpretare a lumii separând persoane destinate (condamnate?!) să trăiască împreună; dureroasă, poate, mai mult decât oricare altă formă, ea singură fiind suficientă - ca rată majoră a unei relații, nu doar esențiale, ci și gândite să dureze o viață - pentru a marca un eșec existențial;
  5. *Relația subiect individual – colectivitate*: a) *absența libertății*, concretizată în suportarea unei autorități imediate, resimțită ca opresivă (părinți, etc.), în pierderea posibilității de a dispune de propria persoană, de a stabili relații de comunicare, ea fiind mascată adesea de lipsa de intimitate (în mediu ostil - închisoare, lagăr, exil etc.) b) *absența solidarității*, lipsa umărului prietenesc în momentele de criză.
  6. *Singurătatea metafizică*, ca: a) *singurătate a ființei în fața morții*, moment în care ruptura de această lume - singurul loc despre care omul știe ceva, pe care trupul și conștiința lui îl (re)cunoaște - este definitivă; b) *lipsa unui ideal*, a unui sens al existenței, a speranței, a unui Dumnezeu, forma pe care o poate lua această absență înscriindu-se într-o gamă foarte largă de nuanțe de la plictis, spleen, langoare, până la disperare.

Ca o concluzie, putem să afirmăm, forțând o generalizare poate prea îndrăzneată, că există un "rău de singurătate" care îi atinge ori îi apasă pe aproape toți indivizii, într-o formă sau alta, în anumite circumstanțe ale vieții, dacă nu cumva – la firile malade, pe tot parcursul ei. De fapt, este un dublu "rău" ce constă în imposibilitatea de-a satisface două necesități cardinale strâns relaționate: autocunoașterea și comunicarea. Căci, pentru a comunica, trebuie întâi să se dea o formă coerentă și inteligibilă conținuturilor mental-afective, să se găsească un sens sau o țintă expansiunii propriului eu și astfel să devină funcțional mecanismul psihic, iar apoi trebuie transmisă celorlalți această imagine interioară a noastră, ca un semnal de contact care să declanșeze mecanismul social, stimul, la rândul său pentru următoarea secvență psihică.

"Înarmați" cu această relativ sumară clasificare tipologică putem identifica forme ale singurătății în, practic, toată proza perioadei vizate, când ea capătă proporții excepționale. Pentru că o abordare globală a problemei, dat fiind numărul mare de tipuri și cel enorm de titluri, este imposibilă aici, ne vom opri mai departe

la trei romane dintre cele mai reprezentative din unghiul de analiză pe care ni l-am propus.

RETAHILAS ("ÎNȘIRUIRI")

Romanul prozatoarei Carmen Martin Gaité⁷, publicat în 1974, dar început în 1965, este o defilare de singurătați, acoperind o paletă largă: conștientie sau nu, voite sau nu, discrete sau țipătoare. "Retahilas" pare un dicționar ilustrat de singurătați, pentru că singurătatea fiecăruia este reprezentativă pentru o anumite categorie de persoane, fără nimic extraordinar, ca și cum cartea ar fi fost construită dinadins pentru a însufleți, într-un mod aproape didactic, această galerie de tipuri umane.

Tot romanul este, de fapt, în afara Preludiului și a Epilogului (în total mai puțin de 11 pagini narative), o conversație între Eulalia – ființă independentă, strălucitoare, egocentrică, puternic reflexivă – și German – un tânăr sensibil, dar echilibrat -, în care sunt menționate toate celelalte personaje ale sale, în afară de unul, Juana, prezență episodică, dar esențială, pentru că este oglinda întoarsă a celui dintâi.

Conversația, deși provocată de o simplă întâmplare din viața personajelor, se petrece într-un spațiu și un timp simbolice pentru "mesajul" cărții: într-o casă veche dintr-un ținut sălbatic - la un capăt de lume unde moartea umblă călare pe culmi de munte și pe sub ferestrele deschise - , pe durata unei nopți întregi, fără întreruperi, pe lună plină. Eulalia, sosită aici cu câteva ore înainte pentru a-și aduce bunica muribundă ce dorea să fie acasă în ultimele sale clipe, are această întâlnire fundamentală cu German, - fiul fratelui ei (tot German), dar și al celei mai bune prietene, Lucia (acum de mult timp moartă) – care, aflând din telegrama mătușii acest fapt, vine și el, mânat de un impuls pe care nu și-l poate explica. În camera de alături, la patul bunicii, veghează Juana, o femeie din sat, "adoptată" de familia proprietarilor pe când era o copilă și rămasă aici, singură în toți cei peste douăzeci de ani de când ei se risipiseră prin lume; o prezență ce se vrea discretă, dar care o tulbură pe Eulalia printr-o privire care îi pare acesteia plină de reproș.

Eulalia revine aici, în casa – acum o ruină – unde își petrecuse verile copilăriei. Devoratoare, pe atunci, de romane sentimentale, a căror lectură vinovată o făcuse să-și creeze o lume paralelă și secretă, falsă, dar fabuloasă, ea capătă curând o dublă personalitate: una diurnă, conformistă și sociabilă, dedată jocurilor inocente ale copilăriei și alta nocturnă în care evadează, eliberată de norme, de contingent, pentru a regăsi o secretă și delicioasă izolare ce-i produce senzația unei absențe fundamentale nedefinite, a unui gol interior pe care-l umple cu existențe fictive, livrești. Ajunge astfel să "trăiască" cu adevărat doar prin ființele de hârtie cu care se identifică și pe care, treptat, le contopește într-un prototip – Adriana – ce avea să supraviețuiască mulți ani. Apoi, în timpul studenției devine, din persoana romanțioasă din copilărie, un intelectual curios, activ, chiar militantă feministă și adeptă – teoretic, numai – a preceptelor "morale" ale doamnei de Merteuil, cinicul personaj al lui de Laclos. Aceste două faze ale evoluției sale, având în comun tendința inconștientă de-a se singulariza, rămân doar un sediment

⁷ Carmen Martin Gaité, "Retahilas", Ediciones Destino , Colección Destino, Barcelona, 1989

al memoriei, un mâl fertil în momentul în care conversația cu German o face să-și revizuiască ideile, trăirile, și să înțeleagă brusc, ca într-o iluminare toată singurătatea vieții sale de până atunci. În ciuda faptului că-l avusese alături pe Andres, omul pe care-l iubea, toate sentimentele produse de stimuli reali îi apăreau palide, lipsite de savoarea celor romanești, absorbea totul cu o sete tot mai disperată, simțea un soi de frig al singurătății pe care nimic nu-l mai potolea. și toate acestea până în momentul banal și miraculos în același timp - venit după separarea de Andres, pe care, după zece ani de conviețuire și-a dat seama că nu-l cunoaște, și după depresia psihică ce-i urmasă - al conversației, prin care, vorbind despre "cioburile" unei existențe sclipitoare și goale, analizând-o fără milă și pudoare, reușește să țeară împreună cu German fire nevăzute până atunci. Formula lor: *ține firul, dă-mi firul*, înseamnă a ști de ce și unde sunt legate firele propriei vieți între ele și de-ale altora; este ceea ce face ansamblul inteligibil și dă sens, prin alegere conștientă, implicare deliberată și acțiune acestei vieți. Eulalia, femeie matură, însă abia acum și-aici, brusc, maturizată anulează singurătatea prin magia evocării, dar și a dialogului care scoate existența din starea amorfă, permițând să se întrețeară firele unei comunicări reale.

În conversația aceasta nocturnă – substanța însăși a romanului -, German are și el revelația care îi luminează toată existența anterioară. După ce, copil fiind, își pierde mama, se simte singur la modul absolut; timp de mulți ani îi caută disperat substitute, mai întâi prin încercările, mereu frustrate de a-i spune povești surorii lui mai mici, Marga, așa cum le spunea lor mama și, mai apoi, constatând opacitatea tatălui și ipocrizia amabilă a mamei vitrege, prin speranța obsesivă în revenirea Eulaliei; dar aceasta, absorbită de propriul vârtej existențial, pradă impulsurilor unei tinereți disperat-imperative îl ignoră, chiar dacă uneori, superficial, soarta lui o preocupă. Toate aceste încercări ratate de a avea pe cineva care să-l asculte - ceea ce echivalează pentru el cu a fi iubit - nu fac decât să-i accentueze senzația de a fi fost abandonat. Devenirea lui stă sub semnul acestei singurătăți. Lumea îi pare de neînțeles, îl rănește violența băieților de vârsta lui, îl chinuie insomniale, dar, treptat, reușește să se întărească, să devină un bărbat normal. Însă până în această noapte a confesiunilor, a dialogului total în care firele împrăștiate și încâlcite ale existenței fiecăruia țes împreună acest text, nu se simțise om întreg. Lăsând să țâșnească șuvoiul eliberator, exorcizează răul interior și tot trecutul îi apare acum coerent și plin de miez. Se simte inundat parcă de un abur vital.

Acest dialog cu funcție cathartică stă sub semnul amintirii Luciei, cea care-i țesea Eulaliei punți de înțelegere cu lumea. Astfel, Lucia, fiindă esențialmente solară, spre deosebire de Eulalia al cărei metabolism afectiv este ghidat de lună, își continuă rolul de catalizator al binelui și după moarte. Este simbolică recurența apariției Luciei în conversația celor doi, fiindcă aceasta își risipea cu căldură iubirea pentru semenii, știind că ea este acel dar miraculos care cu cât se-mparte se sporește. Lucia n-a suferit de singurătate, ea era mereu alături de ceilalți. De aceea, poate, fiul și prietena își pierd echilibrul afectiv după dispariția ei, dar după ce o readuc lângă ei prin puterea magică a cuvântului, și-l pot reface, clădind alte punți, țesând alte fire.

Juana, personaj aparent nesemnificativ în economia narativă a cărții, o femeie aproape mută, cu ochii pătrunzători, arzători, devenită aproape o

sălbăticiune în toți anii trăiți în izolare în chip de paznic al casei unde a fost adoptată, este o esență de singurătate. Eulalia are față de ea o afecțiune foarte complexă: Juana îi amintește de copilărie, când se jucau toți trei, ele două și fratele Eulaliei, German, când ei, frații, încercau - orgolioși pygmalioni - s-o formeze, să-i disciplineze talentele native și comportamentul de ființă mândră și liberă. Juana îi amintește însă și de promisiunile făcute și niciodată respectate de-a reveni acolo, de-a se ocupa de ea, îi amintește de casa, acum decrepită, pe care i-o lăsaseră în grijă ca o povară - de-aici sentimentul de culpabilitate pe care i-l provoacă. Dar, mai ales, ea este, având aceeași vârstă cu Eulalia, un soi de oglindă nemiloasă în care aceasta se vede îmbătrânind; Juana îi produce "o fascinație asemănătoare cu cea pe care o simțea Dorian Gray când se închidea singur în podul casei sale pentru a dezveli acel portret malefic în care se înfăptuia adevărata sa îmbătrânire."⁸ Juana rămăsese să îmbătrânească singură, în pas cu trecerea timpului, pe când ea, Eulalia, fugea de propriul ei trecut și de propria ei vârstă. De aceea, simpla prezență a Juanei este un reproș, dar și o tortură.

Căutând-o în salon pe Eulalia ca s-o anunțe că bunica murise, Juana o găsește la pieptul lui German, dar, printr-o bizară transmutație "erau cei doi frați când se mângâiau, când indicau același sânge și aceiași părinți și aceleași tiranice umori și același farmec, când îi închideau în nas o poartă invizibilă, de netrecut, un bloc de sticlă prin a cărui grosime putea, totuși, să continue să-i vadă veșnic."⁹ Instantaneu, Juana simte un val brusc de gelozie, pentru tinerețea, nonșalanța, grația acelei prietene din copilărie, "și mai ales pentru lumina care îi transfigura chipul în acele momente, pentru expresia duioasă cu care îl privea pe fratele ei (...). Își petrecuseră noaptea așa, șușotind, în timp ce ea se ocupa de Doamna. Nu se mișcaseră de acolo, nici nu-și dăduseră seama de incursiunile ei (...), nu le păsa deloc de ea. Toată noaptea veghind, întorcând spatele lumii, izolați în castelul lor inexpugnabil de cuvinte, un fir de cuvinte curgând de la Eulalia la German, întorcându-se de la German la Eulalia, *înșiruiți* aparținând unui text arzător și indescifrabil."¹⁰ În acele momente, Juana își aduce aminte de toți anii petrecuți în singurătate între zidurile casei vechi, și, răvășită de revelație, încearcă să o domine aprinzând o lampă. În lumina ei crudă, cea care se ridică din brațele băiatului are fața descompusă, plină de riduri, aratându-și, în sfârșit, vârsta de patruzeci și cinci de ani.

Acest salt în timp, în timpul interior, dar și, ca o consecință, în cel exterior, prin care Eulalia "își ajunge din urmă vârsta" o situează adecvat în propria ei matrice existențială. Prin conștientizarea angoasei și a singurătății de până atunci, prin înțelegerea și asumarea acesteia și a propriului dat ontologic marcat de trecere, ea săvârșește un pact tacit cu destinul. Este un pact de neagresiune.

Romanul "Retahilas" prezintă singurătatea la modul intimist, centrându-se pe individ. Romanul următor este, metafizic, cel al singurătății ca fenomen social.

---

⁸ op. cit., p.102

⁹ idem, p.232

¹⁰ id., p. 233

TIEMPO DE SILENCIO ("VREMEA TĂCERII")

Creație a unui medic psihiatru, militant socialist și preocupat de filozofie, în special de existențialism, "*Tiempo de silencio*"¹¹ marchează o schimbare radicală în proza spaniolă a epocii prin structura sa narativă neobișnuită, prin înnoirea radicală a limbajului românesc și prin universul complex - cuprinzând spații și perioade foarte largi – pe care Luis Martin Santos îl propune prin metafora centrată pe Madridul de la sfârșitul anilor '40. Romanul, prezentând evoluția (nu în sensul devenirii, ci al mișcării, al acțiunilor) unui personaj lipsit de relief ca medic și cercetător, cu o moralitate neconturată și, mai ales, cu aspirații mediocre, ne pune dinainte, expresiv și ingenios, tabloul nuanțat al unei lumi năclăite de o pâclă existențială, care face ca, dincolo de diferențele uimitoare dintre diversele niveluri sociale prezentate, ființele umane care le formează să apară ca o masă indistinctă de indivizi mișcându-se într-o baie gelatinoasă, într-un vacarm cacofonic de vociferări, flecăreală, vaiete. Toate acestea, prin zgomotul continuu și fără sens pe care îl produc, se pierd, lăsând un gol de exprimare, de comunicare, în fond, o imensă tăcere în ordine ontologică. E tăcerea spaimei trecute și a neliniștilor prezente, dar și a vinovățiilor, lașităților, trădărilor în Spania franchistă, așa cum este, metaforic, a tuturor epocilor istoriei sale de până în 1949 (anul în care se petrece acțiunea). Între diverșii indivizi, chiar dacă apar în grupuri, nu există comunicare reală: la cafenea toți vorbesc deodată pentru a nu spune nimic; la pensiunea lui Pedro, personajul central, cele trei femei ale casei – bunica, mama și fiica, Dorita, pe care acesta o dorește – întrețin o atmosferă stătută, îmbibată de semnale sexuale de încurajare pentru tânăra pereche care, nici ea, nu vorbește, neavând nimic de exprimat; la reuniunile mondene din saloane se schițează un balet conversațional grotesc, politicos, dar inutil; la laboratorul unde tânărul cercetător are alături, pe lângă șoarecii și câinii pentru experimente, doar o singură ființă umană, îngrijitorul Amador; la bordelul Dinei Luisa, stăpâna unui ținut al sterilității totale; în cocioabele de la periferia Madridului, unde Moacă și fetele lui prăsesc șoareci destinați să fie vânduți cancerologului, și unde viața se scurge ca puroiul dintr-o rană veche, între o beție și o confruntare cu cuțitele, la limita de jos a speciei umane. Dar cea mai semnificativă scenă este, în acest sens, conferința ținută de un filozof perspectivist (aluzie la Jose Ortega y Gasset) într-un cinematograful de cartier, prezentat de autor într-o secțiune pe verticală: "Ca orice cosmos bine întocmit, și cel unde se desfășura evenimentul de față era format din sfere suprapuse. Avea, prin urmare, o sferă inferioară, una intermediară și alta superioară, cheie de boltă și arcbutant dinamic al întregului edificiu. La fel de clasic, așa cum se întâmplă, inevitabil, în orice teogonie, sfera inferioară era consacrată infernului, unde (...) se pot situa simultan regnul păcatului, al răului, al desfrîului, al condamnărilor la îndelungate și binemeritate penalități, alături bolgia vitalității telurice, a zămislirii din motive genezice, a degustătorilor de voluptăți premergătoare pedepsei. În felul acesta, sfera inferioară a cosmosului la care ne referim și unde nu se puteau detecta nici urme, nici relații directe sau prin concomitență cu celelalte sfere superioare, era ocupată de un bal de servitoare.

¹¹ Luis Martin Santos, "Vremea tăcerii", Editura pentru Literatură Universală, București, 1967

Aici, indiferentă la faptul că ceva mai sus Maestrul vorbea, (într-o perfectă simultaneitate temporală și o riguroasă suprapunere spațială), gloata asudată trepida..."¹² Iată, deja, imposibilitatea oricărei comunicări între diversele sfere ale acestui "cosmos". Puțin mai departe autorul scrie: "sfera mijlocie înmagazina o mulțime aproape comparabilă ca număr cu cea din sfera inferioară, deși cu o compoziție mult diferită. (...) În fine, (...) sfera a treia, superioară și reprezentînd culminația – în diferite sensuri – a întregului ansamblu, era constituită dintr-o scenă de cinema.(...) Sfera a treia nu avea decît o existență virtuală sau alegorică, pînă în momentul precis cînd Maestrul urma să-și ocupe didacticul stîlp al infamiei, putînd astfel să-și înceapă conferința. (...) Dar se putea observa reciprocitatea și perfecta simetrie a fenomenului, deoarece mulțimea din sfera mijlocie, și poate însuși puternicul Maestru n-aveau nici cea mai mică idee despre pasionanta realitate care se statornicea sub picioarele lor (...)." ¹³

Pedro este singurul care vine în contact cu toate structurile sociale prezente în roman: lumea celor de la periferie, lumea claselor mijlocii și, la urmă, cea a aristocrației de sânge sau intelectuală, dar nici el nu comunică, de fapt, cu indivizi din vreuna din aceste categorii. Pentru că sunt prea închise, s-ar putea spune. Dar nici cei din aceeași categorie, deși de multe ori apar în grup, vorbind sau făcînd ceva împreună, nu comunică, în realitate, între ei. și asta pentru că nici ei, nici Pedro – care nu este cu nimic diferit de ceilalți în afară de faptul, e drept, fundamental de a fi martorul critic al lumii sale – nu au un suflu vital autentic, părănd să se aplatizeze sub propria lor mediocritate. Caracter nestructurat, Pedro este un fel de erou fără farmec și fără glorie, un Don Quijote lipsit de înflăcărare, acționînd involuntar și, uneori, chiar inconștient, iar în final un soi de martir anonim al istoriei; drama sa (în urma unui avort pe care se credea că-l făcuse fiicei lui Moacă, este închis; chiar dacă i se dovedește curînd inocența, căci fata murise înaintea venirii lui, își pierde postul de la institutul de cercetări și este nevoit să părăsească Madridul; în plus, Dorita este ucisă de iubitul fetei, care astfel voia să se răzbune pe presupusul "asasin") este oarecum derizorie, iar sacrificarea sa este lipsită de sens. Dacă nu cumva sensul constă în viziunea pe care el o are la sfârșitul cărții, cînd, în trenul care îl duce înapoi în provincie (și parcă înapoi în timp), are revelația istoriei Spaniei, derulate invers, în care vede o luptă continuă spre devenire.

În ciuda pendulărilor sale permanente, ca spectator, mai degrabă decît ca actor, între diversele medii sociale, de persoană care înregistrează, dar și reflectă prin propriul comportament tot acest tablou vibrant, pe care, în plus, îl interiorizează, îl "digeră", amplificându-l cu vaste și subtile asociații de idei crescute din solul iberic, Pedro este singur. Într-un univers de oameni singuri, pe care îi reprezintă la modul generic, el este încă mai singur, pentru că este "încărcat" de singurătatea inconștientă a celorlalți. Dacă ei se agită, într-o mișcare browniană ridicolă sau înduioșătoare, mînați de iluzia unei fericiri posibile, Pedro este singur pentru toți, este fundamentalmente singur.

¹² op. cit., p. 111 (trad. Sorin Mărculescu)

¹³ idem, p.p.111-112

În textele analizate anterior, singurătatea era, în primul rând, un efect al absenței capacității de comunicare și a unui rost existențial; în cel care urmează, ea este mult mai mult, este chiar o formă a existenței.

ESTADO DE COMA ("STAREA DE COMĂ")

Conform schemei tipologice pe care am prezentat-o la începutul acestui studiu, J. J. Armas Marcelo ilustrează în romanul acesta¹⁴ nu una, ci cel puțin trei categorii ale singurătății: absența fizică a celorlalți – aici, aproape absolută -, absența libertății și singurătatea în fața morții. și nu este vorba doar de singurătatea protagonistului, triplu determinată. Sunt în roman, pe lângă alte câteva personaje suferind și ele, dar mai puțin dramatic, de un soi de solitudine, trei personaje simbolice, toate însemnând, pe diverse paliere existențiale, o concretizare a singurătății: cuplul vânat-vânător Siaka Garcia - Chicho Guerreiro, în care fiecare entitate are un sens numai ca opusul celeilalte; "vrăjitoarele" mute, fără nume – personaj colectiv reprezentând băștinașii; în sfârșit, insula, una din arhipelagul Canarel. Toate aceste elemente se interconstruiesc, se potențează reciproc, alcătuind o structură inextricabilă și construind un monument al singurătății apocaliptice.

Născut și format în Canare, Armas Marcelo descrie peisajul insulei unde își situează acțiunea romanului ca un cunoscător intim al geografiei sale fizice și spirituale, de care este puternic îmbibat. Acest lucru apare clar din abundența cuvintelor, sintagmelor, frazelor întregi care redau, în același dezolant, înfricoșător registru singurătatea locului – "insulă" deja având conotația de "izolare". Câmpurile lexicale se centrează pe adjective care trimit la regnul mineral, la sfera absenței, la culori sumbre, la ideea de sterilitate și moarte. De-a lungul romanului, apare frecvent substantivul *pământ*, de obicei la plural, pentru a întări senzația de nemărginire și sugestia de generalizare dată de adjectivul cu care formează sintagmele descriptive: *pământuri semideșertice / sterpe / negre / calcinate / de funingine / singurate*. Din aceeași categorie stilistică fac parte: *piscuri golașe, ținut uitat de soartă, sol vulcanic, ținut lunar; germinația definitivă a frustrării; colțurile putregăite ale geografiei leproase; grozame uscate* – aproape singura referire la vegetația locului, rară și arsă de soare, în așa măsură încât și-a pierdut funcția vitală. Pentru a da o idee mai clară despre rolul peisajului în economia cărții, oferim ca mostră o frază semnificativă: "Un brîu lat de lave răcite capricios, semne și umbre pe pământurile negre care s-au transformat cu timpul în zei și zeități care vorbesc și reclamă moarte; lave întărite, înconjurînd ținutul înțepenit (...), de dincolo de hăul prăpastiei – ecou pietros al singurătății, făgaș uscat, înfometat, fără viață, peșteră (...), unde straturile de pământ încearcă zadarnice soluții de fertilitate ..." ¹⁵

Acesta este peisajul insulei, iar cei ce îl populează (în afară de câteva personaje care au un nume și o istorie personală, descrisă în alternanță cu cea a protagonistului, Siaka Garcia și menită să sublinieze "Starea de comă") îi sunt consubstanțiali: ființe ancestrale, minerale, parcă, neindividualizate: "chipuri

¹⁴ J. J. Armas Marcelo, "Starea de comă", Ed. Univers, colecția Globus, București, 1982

¹⁵ op. cit. , p.p. 83-84 (trad. Al. Calciu-Samharadze)

îmbătrânite (...), fețe de năluci, călite în sabaturi, niciodată împlinite, în nunți sterile cu focuri mitice și zadarnice, care n-au ars vreodată cu flăcări, obraji brăzdați și ciupiți de vărsat, desfigurați, învinețiți, urme anemice ale unei singurătăți masochiste (...); ochii ca niște pierdute puncte negre cu pupilele străduindu-se să strălucească pe crusta crăpată a fețelor întunecate și înrăite de sămînța canceroasă a singurătății și disperării ..."¹⁶ Este o "rasă care s-a închistat, ca și miturile sale știrbe, în pămînturile negre, calcinate de vulcan, de văpaia soarelui insuportabil, pămînturi (...) unde rasa s-a ascuns și s-a confundat cu ele..."¹⁷ Atmosfera infernală a locului este cel mai bine relevată în următoarele rînduri, a căror expresivitate nu este egalată decât de cruzimea descrierii: "aerul acesta încins, magnetizat, împrăstie foame și deznădejde peste buboaiile negre care se ridică, sub forma unor cocioabe, din pămîntul străin și chinuit; (...) din cioburi de singurătate și de scîrbă se înfiripă acum cuvinte spurcate ..."18 Sunt bătrânele fosilizate, a căror viață se reduce la a vedea – chiar și ceea ce nu se vede - , la a extrage cu bolboroselile lor ininteligibile esența trecutului mitic pentru a-l proiecta într-un viitor, deja mitic și el, pe care îl construiesc prin practicile lor vrăjitoarești.

Ca o punte între aceste două timpuri și ca o sinteză a singurătății emanate de peisaj și de ființele fantomatice care-l locuiesc, Siaka Garcia este când o ființă vie, despre care ni se spune ce face, ce simte, ce gîndește, când un mit. El este mitul însuși.

Personaj istoric real despre care, de altfel, s-a scris o carte-document, Juan Garcia Corredera încercase, în fruntea unui mic grup să-l omoare pe Franco, atunci când acesta părăsise, în iulie 1936, Insulele Canare pentru a porni războiul civil. Atentatul eșuat îi pune viața în pericol lui Siaka. Condamnat la moarte, urmărit, prins și aruncat într-o prăpastie – *Văgăuna* - împreună cu camarazii săi, el este, printr-o întâmplare necunoscută, unicul supraviețuitor. De aici începe mitul. Continuă să fie urmărit de polițistul căruia îi scăpase, Chicho Guerreiro și care, de atunci, face din prinderea lui scopul existenței sale. Siaka trăiește singur zeci de ani, într-o cocioabă, apărând uneori prin piețe sau în mereu aceeași cârciumă tocmai când oamenii locului îl cred mort. Sau ajung să-l creadă nemuritor. Astfel crește mitul. Dar adevărata grandoare a acestei investiții fabuloase o dă șopotitul *vrăjitoarelor* care-l consideră un mort rătăcitor; pentru ele, Siaka - cel "obosit, fugit, scăpat, iarăși scăpat, ascuns, mort, urmărit, urît, temut, iubit, mitizat, zeificat, arestat, rănit, îngropat, dezgropat, uitat, văzut, zăpăcit, greșit, îndepărtat, încercuit, suportat, închistat în pămînt și în roci..."¹⁹ - este *reîncarnarea așteptată a tribului reînviat, eliberatorul*. Siaka însă știe că "nu este un «eliberator», ci doar o iluzie a altora (...), transformat în zeu de «vrăjitoarele» care l-au înălțat pe altarul cel mare, rezervat idolului suprem, pentru a ține trează, neclintită, superstiția, precum și plata zecuielilor și a prinosurilor aduse ritualului, vindecări miraculoase, sacrificii, cînturi și cîntări ce se rotesc în jurul singurătății sărmane sale persoane..."²⁰ Divinizat de unii, blestemat de alții, el există ca mit din nevoia oamenilor de-a spera într-o

¹⁶ idem, p.p. 60-61

¹⁷ id, p.81

¹⁸ id, p. 177

¹⁹ id., p. 25

²⁰ id., p. 26

schimbare și de-a crede în eroi salvatori - este, în esență, ceea ce spune autorul. Dar condiția implicită a trecerii sale din timpul istoric în timpul indeterminat al mitului este izolarea sa, aproape absolută.

Drama respingătorului Chicho Guerreiro, care și el este singur, izolat de ura colectivă destinată călăului, pare, într-un fel, mai acută decât a lui Siaka, pentru că nu trezește, ca acesta, compasiune și admirație, ci - prin figura sa respingătoare, prin sadismul său arogant și prin stigmatul bolii sale (descrisă crud, în tonuri grotești) izvorâte din frustrări impure – oroare și dezgust. De altfel, autorul îl "pedepsește" cu o moarte pe măsură: o hemoragie într-o latrină publică, prăbușit în propriile-i dejecții.

"Estado de coma" este, în fond, o uriașă metaforă a singurătății – un roman care se adaugă celorlalte două exemple, între atâtea altele posibile, capabile să illustreze modul în care tema singurătății, temă majoră de reflecție în gândirea contemporană, devine substanța însăși a unei literaturi infuzate de realitatea apăsătoare a Spaniei franchiste.

STRATEGII CONVERSAȚIONALE

ȘTEFAN GENCĂRĂU

ABSTRACT. *Conversational Strategies.* The article intends to (1) offer a few basic elements for the study of the interview and (2) to study some introductory remarks from two interviews given by Professors Mircea Zdrengea and D.D. Drașoveanu in order to identify the strategies used to assume the role of E_s .

0.0.0. Considerațiile noastre cu privire la strategiile conversaționale pornesc de la două interviuri, unice de altfel, 'proapse' Profesorilor în memoria cărora am ajuns să scriem, și 'acceptate' de către aceștia, adică de Mircea Zdrengea — în 1994 și D.D. Drașoveanu — în 1996 .

0.1.0. 'Propuse', întâi într-o accepție subiectivă, anume că am avut prilejul — ca să folosim o expresie a Profesorului G.I. Tohăneanu¹ — de a ne afla în *luminata preajmă* a celor ce au dat Morfologiei și Sintaxei, la Facultatea de Litere din Cluj, pentru întâia oară, configurația unor domenii de sine stătătoare.

0.2.0. 'Propuse', apoi, în sensul pragmatic al teoriei conversației (Ducrot, 1984, p.186), anume că ne-am situat pe poziția unui 'locutor' (Ducrot, 1984, p.154 și Gouvard, 1998, p. 50) ce-și asumă rolurile într-o ordine E_i — R_i , oferindu-i interlocutorului șansa de a debuta ca R_i , de a deveni E_s doar după inserțiile interogative ale lui E_i și de a încheia prin asumarea aceluiași rol, anume de R_i .

0.2.1. Socotim interesant de remarcat faptul că, procedînd ca atare, am acționat altfel decît în conversația cotidiană, unde 'magistrul' întrebă, 'discipolul' răspunde. Am inversat, în acest fel, cu buna lor știință și, mai ales, cu întreaga disponibilitate a celor ce, prin rigoarea instanței profesionale, își arogă, în mod obișnuit, poziția unui 'intervenient' interogativ, direcționarea și 'extensiunea' (Gouvard, 1998, p. 51) actelor de vorbire spre a pune în evidență proprietățile 'subiective' și 'evaluative' ale utilizatorului de semne (Kerbrat – Orecchioni, 1980, p. 147 ș.u.), fie el E sau R .

0.2.2. Precizarea de mai sus apare ca o avansare a ideii că implicarea (= am zice: *ademenirea* și *menținerea*, în termeni ce vizează tocmai afectivitatea limbajului) lui Mircea Zdrengea și a lui D.D. Drașoveanu în spațiul interviului a presupus o anumită strategie conversațională.

---

¹ G.I. Tohăneanu: *Părintelui meu îi datorez dragostea și ardoarea... cu care mi-am îmbrățișat și am cercat să-mi îndeplinesc meseria*, în *Foia românească*, Gyula, Ungaria, noiembrie, 2001, p. 9.

0.3.0. 'Acceptate', întii, în același sens simbolic, pus în evidență prin aceea că afit Mircea Zdrenghea, cit și D.D. Drașoveanu și-au asumat poziția/pozițiile de 'participanți' într-o situație conversațională cu direcționare interogativă vizind propria lor personalitate, activitate științifică, ființă, experiență de viață, concepție despre lume etc.

0.4.0. 'Acceptate', apoi, într-un sens pragmatic (Ducrot, 1984, p. 187) ce vizează nu numai angrenarea în 'rolurile' de **E** și **R**, caracteristice instanțelor conversaționale, ori actele îndeplinite cu ajutorul limbajului (Ducrot, 1984, p. 173.), ci, mai ales, permisiunea acordată de către **R_i** lui **E_i** de a utiliza, în procesele specifice fiecăruia dintre cele două roluri, toate datele pe care, mai ales **E_i** le posedă în legătură cu **R_i**.

0.4.1. 'Acceptarea' apare astfel drept act de limbaj în măsură să explice cum se exercită, prin utilizarea cuvintelor, o anumită influență a lui **E_i** asupra lui **R_i** și de ce anumite cuvinte sînt eficiente în diversele situații ale conversației (Ducrot, 1984, p. 173).

0.4.2. Dincolo de finalitatea, să-i spunem, circumstanțială a acestei scrieri, determinată de contextul evenimential dat, ceea ce ne-a interesat în abordarea celor două interviuri la care facem apel, s-ar putea reformula după cum urmează:

(a) să surprindem, în mod special, în ambele interviuri, preocupările lui **R_i** pentru *coerență* în condițiile intervențiilor sale în succesiunea: 'interogare' — 'asertare' (Coste, 1986, p. 47-54) ;

(b) să sesizăm preocupările manifestate în raport cu 'alocarea rolurilor' (Ionescu – Ruxăndoiu, 1995, p. 33 – 48 ș.u.) de **E** și **R** în spațiul interviului.

1.0.0. Observațiile noastre cu privire la strategiile conversaționale reclamă, înainte de toate, o încercare sumară de definire a speciei ca tip de 'conversație' (Ionescu – Ruxăndoiu, 1995, p. 29) ce face apel la un **E** și un **R** cu proprietăți relevabile în funcție de actele de limbaj aferente rolurilor.

1.1.0. 'Interviul' ne apare drept 'conversație' în general și, în același timp, ca tip de 'conversație'. Definițiile lexicografice curente surprind un sens pentru un uzaj comun, nespecializat. La rîndul lor, dicționarele specializate nu rezervă o intrare separată unui astfel de denominator pentru o specie puțin studiată și, am crede, puțin practică pînă în prezent altfel decît în genul jurnalistic.

1.1.1. Dicționarele românești² se referă la 'interviul' ca la o specie strict gazetărească, ce implică un **E**, desigur, cu caracteristica 'ziarist' în relație cu un **R** cu marca 'personalitate', angajați într-o 'convorbire' în cadrul

² *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei, București, 1958, unde: INTERVIU, interviuri. Convorbire a unui ziarist cu o personalitate politică, culturală etc. care își spune părerea asupra unor probleme de actualitate, pentru a fi publicată în presă. O definiție similară în *Dicționarul explicativ al limbii române*, fără modificări de la ediția I la ediția a II-a, București, 1996. La fel în *Dicționarul de neologisme*, București, 1966, cu precizarea coprezenței lui **E** și **R**, în virtutea înțelegerii actului ca 'întrevedere', iar a rezultatului ca 'text' obținut prin transcrierea unei astfel de convorbiri.

căreia, când **R** devine **E**, finalitatea pentru un astfel de **E(<R)**³ este aceea de a enunța păreri cu privire la 'subiecte de actualitate', în timp ce finalitatea lui **R(<E)** este de a asigura difuzarea, adică 'publicarea' în presă a unei astfel de 'convorbiri'.

1.1.2. Pentru franceză, 'interviul' se definește într-o manieră similară⁴, cu diferențe ce privesc însă ocurențele și echivalențele semantice⁵. În această perspectivă lexicografică⁶, interviul apare drept *act*, ca *schimb de cuvinte cu una sau mai multe persoane* și, în același timp, drept *subiect* cu privire la care cei doi vorbitori 'se întretin'.

1.1.3 Germana presupune ca act esențial al interviului 'întrebarea'⁷, iar ca roluri un **E** și un **R**, lui **E(>R)** atribuindu-i-se nota 'jurnalist', despre **R(>E)** precizându-se că este *meist bekannte Persönlichkeit*; conversația se angajează cu privire la *bestimmten Themen* sau la *eigenen Person*; finalitatea lui **R(<E)** este cea specificată și de dicționarele românești: *dann wird die Befragung veröffentlicht*. Ocurențele lui 'interviu' nu se reduc însă doar la jurnalism, lexiconul german avut în vedere însumând multiplele domenii⁸ în care conversațiile interrogative sînt considerate 'interviu'. Credem că e important să semnalăm, și pentru germană, că seria sinonimică pentru 'interviu' e ordonată în funcție de un echivalent cu marca

³ Preferăm această notare pentru rolurile alocate, înfii pentru că româna a împrumutat verbul a *intervieva* și doar apelativul *interviu*, nu și apelativele pentru persoana care /și cea căreia i se / ia un interviu; socotim apoi că, pentru specificul conversației tip interviu e importantă ordinea alocării rolurilor și de aceea desemnăm acum prin **E(>R)** intervenientul care debutează, în secvențele conversației pe poziția de emițător, iar prin **R(>E)** intervenientul pe poziția de receptor în prima sa ocurență. Spre a simplifica, vom utiliza **R_i**, adică receptor inițial, pentru **R(>E)**, iar **E_i**, adică emițător inițial pentru **E(>R)**. Cum într-o conversație rolurile sînt interschimbabile, prin **E(<R)** vom desemna schimbarea de rol de la **R_i** la emițător secund, adică **E_s**, iar prin **R(<E)** trecerea din instanța **E_i** la cea de receptor secund, adică **R_s**.

⁴ *Le Petit Robert. Version électronique du Nouveau Petit Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Dictionnaires Le Robert, 1996, unde similitudinea constă în abordarea termenului în discuție dintr-o perspectivă ce trădează originea definirii românești: *n. f. 1872; mot angl., du fr. entrevue. Entrevue au cours de laquelle un journaliste (n. f. 1872; mot angl., du fr. entrevue. Entrevue au cours de laquelle un journaliste (intervieweur) interroge une personne sur sa vie, ses projets, ses opinions, dans l'intention de publier une relation de l'entretien. Article qui rapporte le dialogue entre les deux interlocuteurs.*

⁵ Ibidem, unde se arată că 'interview' stabilește echivalențe cu: *conversation, discussion, entretien, dialogue, colloque, conférence, débat, conciliabule, audience, entrevue, aparté, tête-à-tête.*

⁶ Ibidem, unde 'entretien' e definit ca *action d'échanger des paroles avec une ou plusieurs personnes; sujet dont on s'entretient.*

⁷ *Lexirom. Duden und Mayer. Version 2.0., 1996, Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, Mannheim: Interview 1. Befragung einer meist bekannten Persönlichkeit zu bestimmten Themen oder zur eigenen Person, die von einem Journalisten vorgenommen und dann veröffentlicht wird.*

⁸ Ibidem: *1. Im Journalismus (s.n.) Gespräch über ein bestimmtes Thema, in dem sich ein Befragter zu gezielten Fragen des Interviewers äußert; 2. a) gezielte Befragung beliebiger oder ausgewählter Personen zu statistischen Zwecken (Soziol.); b) methodische c) Sozialforschung (2) Befragung eines Patienten zur Aufnahme einer Anamnese und zur Diagnose (Med., Psychol.).*

semantică 'interogativ'⁹, spre deosebire, mai ales, de franceză, unde seria sinonimică e marcată divers.

1.2.0. Definițiile avute pînă acum în vedere au condus la identificarea unor elemente de structură a interviului, precum și la distingerea unei dinamici a rolurilor. Înainte de a propune o definiție, să amintim că un alt tip de 'interview', cel al anchetei sociolingvistice¹⁰ a dus la considerarea intervențiilor lui **R_i** drept 'citări' în care apar *enuțări propuse de către un locutor ce își are originea într-un alt timp al enuțării decît momentul prezent*¹¹.

1.2.1. Interesează această abordare a interviului, deoarece regăsim aici o punere în relație a rolurilor și, desigur, o generalizare a situației de enuțare caracteristice acestei specii, desigur, în diversitatea ei.

1.2.2. Din această perspectivă, o conversație de tipul interviului sociolingvistic se realizează după următoarea schemă¹²:

| L dit ((E dit à D) "citation") à A |

1.2.2.1. Conform structurii de mai sus, pe poziția lui **E** pot să apară: *locutorul însuși, un altul definit în mod precis, un altul indefinit, plural (on, les gens, y en a qui...), un altul (?) nondefinit*¹³.

1.2.2.2. Cu privire la identitatea lui **D** se arată¹⁴ că aceasta poate fi (a)'precizată' sau (b)'neprecizată'. Un **D** cu identitate (a) poate fi însuși *locutorul sau un alt locutor definit*, după cum un **D** 'precizat' poate fi tocmai **E**. Un **D** cu identitate neprecizată poate apărea în context¹⁵, după cum poate fi absent, absența lui **D** producînd ambiguitate și chiar dificultăți în alocarea rolurilor.

1.2.3. O conversație sociolingvistică, în instanța sa de anchetă, pune așadar intervențiile, în termenii noștri, lui **R_i** sub semnul 'citării', reclamînd un verb al spunerii, acesta avînd rolul unei poziții lexicale introductive. Determinat de **E_i**, prin intervenția sa interogativă, să preia rolul de **E_s**, **R_i** în situația în care ajunge **E_s**.

⁹ Ibidem: **Interview**. (sinn) Frage, Gespräch, Umfrage.

¹⁰ Marie-Anne Mochet, 1987, p. 125 ș.u.

¹¹ Ibidem, p. 126.

¹² Ibidem, p. 126 ș.u., unde echivalențele rolurilor sînt redată după cum urmează: **L** est le locuteur (témoin), **E** l'énonciateur, **D** le destinataire, **A** l'allocutaire (enquêteur).

¹³ Ibidem, p. 127, unde: pentru fiecare tip de A ni se oferă, pe rînd, exemplele: 1. *Je dis à mon père*. 2. *Ma mère me dit "demain tu vas pas à l'école"*. 3. *Je vois la panique qui prend les garçons dès qu'ils ont dix-huit ans "mince comment je vais faire pour l'éviter" (le service militaire)*. 4. *bon lien "la serveuse est conne, on reviendra pas"*.

¹⁴ Ibidem, p. 127 ș.u., unde pentru fiecare identitate a destinatarului, pe rînd, exemplele: 1. *la maîtresse de ma fille elle m'a dit "bon écoutez, moi j'ai un programme là, on me l' impose dans l'année / moi j'aimerais / étant (?) comme ça comme ça comme ça / mais euh c'est comme ça."* 2. *mais là il fait rien (le maire) ! pour nous là / comme j'ai dit à mon mari / j'ai dit "écoute je sais pas pourquoi on irait voter" j'ai dit "du moment qu'il s'occupe pas de ce bois-là"*. 3. *oh y en a toujours qui s'en foutent évidemment (de ce qu'ils feront plus tard) /qui disent "oh ! on verra bien" mais y en a quand même pas mal que ça préoccupe hein.*

¹⁵ Ibidem, p. 128.

face apel la diverse practici de introducere¹⁶ care permit interpretarea enunțării drept 'citare'. Ca și în conversația din cadrul anchetei dialectale, interviul sociolingvistic se prezintă și ca citare fără 'introducător' în situațiile în care locutorul apelează la o serie de expresii ale aproximării ori de mărci de referențializare anaforică¹⁷.

1.3.0. Într-o încercare de definire a 'interviului' trebuie să se țină seama de faptul că acest tip de interacțiune dintre un **E** și un **R** a fost inclus în clasa conversațiilor naturale (Moeschler, 1994), alături de *discuțiile familiale*, de cele *amicale* și de *dezbaterile politice*.

1.3.1. Opuținând analizei discursului analiza conversațională, Moeschler socotește că o *conversație naturală* este un tip de *interacțiune verbală față în față sau la distanță, în cadrul căreia factorii situaționali și cei contextuali joacă un rol important*¹⁸. Analiza unei astfel de interacțiuni verbale se limitează la aspectul oral și are în vedere, înainte de toate, *organizarea secvențială a conversației*. Analiza acestui tip de organizare presupune identificarea *principiilor, normelor sau regulilor care asigură coerența*¹⁹. Moeschler socotește că *problemele coerenței* proprii secvențialității conversației pot fi greu rezolvate *dintr-un punct de vedere intern discursului*. În acord cu o primă orientare în analiza discursului, depășirea dificultății e dependentă de *recursul la principiile de gestionare a informațiilor contextuale* avute în vedere de către *teoriile conversației*. Așa se explică, după Moeschler, de ce o mare parte a descrierilor de situații conversaționale invocă *elementele etnografice exacte ale contextului interacțional și social*. În acord cu o altă orientare, problemele contextului și, împreună cu acestea, cele ale coerenței secvențiale, reclamă abordarea *rețelelor de cunoștințe și reducerea ansamblului de informații pertinente* la ceea ce este definit aprioric. În timp ce pentru *analiza discursului* e definitorie, în această perspectivă, *paradigma științifică a lingvisticii formale*, epistemologia și metodologia acesteia, analizei conversaționale îi sînt proprii demersurile *sociologiei interacționiste* care a observat o serie de *rituri de interacțiune* și a considerat *interacțiunea conversațională drept cel mai important rit*. O serie de *etnometode* au fost teoretizate în acest sens și au devenit modele de analiză și de descriere a *conversației naturale*²⁰. S-a remarcat, grație acestor metode, importanța, în analiza conversațională, a *perechilor adiacente* de tipul *întrebare-răspuns*, precum și a *practicilor de selectare* a acestor perechi.

1.3.2. Încercarea de definire a 'interviului' conduce așadar la recunoașterea acestuia drept tip de conversație în cadrul căreia se succedă un **E** și un **R** generînd *perechi adiacente*²¹ de enunțări după reguli de alocare a rolurilor în

¹⁶ Ibidem, 128 ș.u., unde ni se arată că aspectul reportat al intervenției lui **E** este marcat mai ales de verbele spunerii, dintre care se semnalează, pentru franceză *dire, demander, répondre, entendre, répéter etc.*, dar și de utilizarea vocativelor și a deicticelor.

¹⁷ Ibidem, p. 129.

¹⁸ Moeschler, 1994, p. 471.

¹⁹ Ibidem, p. 472.

²⁰ Ibidem, p. 473.

²¹ Ducrot, 1995, p. 134, unde ni se arată: *Une paire adjacente est une séquence de deux énoncés qui sont adjacents et produits par des locuteurs différents. Cette séquence est ordonnée: une première action d'un type catégoriel donné exige une seconde action appartenant à un même type catégoriel. L'action accomplie par le premier énoncé «projette» une action appropriée de la part du destinataire de l'énoncé. La réplique de ce dernier peut donc être examinée pour déterminer si l'action attendue a bien été réalisée ou si elle a été au contraire éludée.*

conformitate cu care se diferențiază actele de limbaj ale lui **E** și **R** astfel încât **E(>R)** să intervină în mod preponderent interogativ, în vreme ce **R(>E)**, o dată ce i s-a alocat rolul de **E**, să intervină în mod preponderent asertiv.

1.3.3. **E** și **R** comportă, în mod constant, și alte mărci ce pot fi degajate prin observarea unui număr considerabil de interviuri²². Unele dintre aceste mărci sînt datorate faptului că interviul este un tip de conversație, altele faptului că interviul apare ca o anume conversație, respectiv o conversație jurnalistică.

1.3.3.1. Considerăm important, înainte de toate faptul că **E** și **R** apar drept poziții succesive, ca în orice conversație, însă cu *condiționarea* intervenției lui **R(>E)** de ocurența interogativă a lui **E(>R)**.

1.3.3.2. În majoritatea interviurilor avute în vedere, enunțurile aparținînd lui **E_i** sînt strict interogative, cu excepția intervenției ultime în care apar acte ilocuționare de tipul promiterii ori al aprecierii.

1.3.3.3. **E_i** și **R_i** au poziționare fixă, în sensul că încep conversația cu rol de **E**, respectiv de **R**, și încheie conversația cu același rol.

1.3.3.4. **E_i** este cel care observă comportamentul lingvistic și nonlingvistic al lui **R_i** propunînd un destinatar altul decît **E(>R)**.

1.3.3.5. **E_i** și **R_i**, în măsura în care apar drept locutori cu identitatea 'precizată' (Mochet, 1987) comportă determinări socio-profesionale, după cum s-a remarcat din abordarea lexicografică a ideii de interviu.

2.0.0. Cu privire la identitatea locutorilor din cele două interviuri la care dorim să ne referim sînt de remarcat o serie de aspecte ce privesc identitatea și dinamica rolurilor.

2.1.0. **E_i** selectează, în spațiul fiecărui interviu, cite un **R** cu o identitate definită precizînd că identitatea locutorilor cu evoluția **E(>R)** e variabilă²³. **E_i** e cel care asigură identificarea acestor locutori, fie într-o versiune explicită²⁴, fie într-una generică, indefinită. Procedînd astfel, **E_i** reclamă implicarea lui **R_i** într-un dialog în secvențele căruia schimbul de roluri va fi astfel dirijat încît **R_i** să rămînă asertiv, iar trecerea de la un rol la altul să se producă în momentele de schimb interacțional *întrebare-răspuns*, întrebarea fiind lansată mereu de locutori diferiți, dreptul de a răspunde aparținînd întotdeauna lui **R_i**, desigur, în ipostaza de **E_s**.

²² Ne referim atît la cele 11 interviuri pe care le-am realizat, începînd din 1990, precum și la cele pe care le-am urmărit în *Construire*, revue électronique d'entretiens, nr. 9, 31, octombrie 2001.

²³ Vezi Zdrenghia, 1994 și Drașoveanu, 1996, unde situația de comunicare e creată de către **E** ca dialog *cu magistrul*, dialog în cadrul căruia *colaboratori, colegi, studenți* au avut *posibilitatea de a adresa întrebări Profesorului sau de a i le sugera unui E cu identitate precizată*, altul decît locutorul propriu-zis.

²⁴ În primul interviu, identitatea fiecărui substituent al lui **E_i** e desemnată printr-o siglă, în al doilea interviu s-a preferat însă o identificare generică, indefinită în sensul că, în locul numelor celor cărora le-ar aparține întrebarea se specifică doar încadrarea profesională, relația cu **R_i** etc.

2.2.0. Strategia determinată de enunțările strict interogative²⁵ corespunde, pe de o parte, necesității de a-l implica pe R_i într-o situație de comunicare a cărei natură e definită de către E_i drept 'conversație'²⁶. Pe de altă parte, dispunerea rolurilor cu restricționarea aferentă, unul strict interogativ, altul cînd asertiv, cînd exclamativ, e în măsură să asigure coerența tematică și referențială²⁷ intrasecvențială. De asemenea, faptul că lui R_i i se oferă posibilitatea de a se menține, în toate intervențiile, în specificul discursului cotidian poate fi interpretat drept o 'adecvare tematică' cu consecințe importante asupra succesiunii secvențiale.

2.3.0. Tocmai pentru că adecvarea tematică are astfel de consecințe, se impun cîteva observații cu privire la comportamentul lingvistic al lui R_i din momentul încheierii secvenței interogative proprii lui E_i . Atît în primul interviu, cît și în cel de al doilea, e evident faptul că R_i amînă implicarea ca E_s pînă ce e sigur că a realizat 'înțelegerea' întrebării, adică a receptat corect 'oferta' conversațională. Echivalentul acestui act se regăsește în enunțurile de amînare²⁸ cu care E_s își deschide secvența/secvențele conversaționale. E drept că aceste segmente cumulează funcții diverse, însă e evident și faptul că prima lor justificare se regăsește în a amîna acceptarea temei și abordarea ei pînă după o confirmare a 'înțelegerii' acesteia.

2.3.1. În vederea realizării amînării în preluarea rolului de R , în instanța de interviu, Mircea Zdrengea recurge la enunțări rectificative. Pe de o parte, acestea ne apar, datorită poziționării lor, drept evidente manifestări ale interesului său față de conectarea secvențială. Pe de altă parte, datorită subsecvențelor recurente, am putea spune, datorită centrării interesului lui R asupra unor unități din enunțarea lui E , acestea apar drept evaluări ale ofertei conversaționale. Ele pun în evidență atît o diferență a competenței de comunicare, conform căreia E și R pot, în măsuri diferite, să facă apel la un anumit număr de cunoștințe anterioare instanței conversaționale²⁹, cît și o adecvare a ofertei conversaționale în funcție de un principiu al veridicității. Incipituri precum /Aș începe cu partea finală a întrebării/

²⁵ Vezi pentru importanța enunțării interogative Ducrot, p. 151, unde: *De quelque nature qu'il soit, un énoncé compose toujours, selon moi, un dire₂. Un énoncé interrogatif dit₂ que son énonciation oblige à répondre la personne à qui la question est adressée.*

²⁶ Vezi Zdrengea, 1994 și Drașoveanu, 1996, unde se precizează ; *conversația cu magistrul în momente aniversare a intrat în tradiția catedrei noastre.*

²⁷ Moeschler și Reboul, 1994, p. 456, unde: *La cohérence thématique pose le problème de l'objet du discours, de ce à propos de quoi on dit quelque chose. La cohérence référentielle s'intéresse aux relations entre les expressions coréférentielles d'un discours et à leur rôle pour la cohérence.*

²⁸ În interviul realizat cu D.D. Drașoveanu:

prima secvență ca E_s – Să încerc...

a doua secvență ca E_s – Mă ispițiți...

a patra secvență ca E_s – Sper să mă înțelegeți...

²⁹ Claudine Dannequin, 1987, unde: *...la compétence de communication permet aux interlocuteurs de s'appuyer sur un certain nombre de connaissances antérieures qu'ils ont en commun, de se référer aux mêmes normes, de savoir quand et comment intervenir lors d'une discussion, quel mot accentuer ou quand baisser la voix...Cependant, cette compétence peut ne pas être identique chez tous les participants à une interaction: par exemple lorsque les âges sont très différents ou lorsque l'origine culturelle n'est pas la même.*

ori precum *Îngăduiți-mi să fac o mică rectificare la întrebarea ce mi-ați pus*³⁰/ marchează o disfuncționalitate, ce e drept, greu perceptibilă în comunicare, ușor perceptibilă însă în relația lui **R** cu **E**, o disfuncționalitate care ar putea conduce la un eșec al interacțiunii verbale³¹. **E_i** lansează în astfel de situații o ofertă conversațională asupra căreia **E_i** intervine rectificativ pentru ca să nu se producă momentul de blocaj³² pe care îl produce, de regulă, o neadecvare tematică în secvența interogativă sau o eroare în practica alocării rolului de **E_s**. Demersul rectificativ la care apelează e o dovadă a 'înțelegerii' faptului că orice interacțiune verbală cunoaște o anumită dinamică și reclamă o serie de responsabilități în funcție de ipotezele avansate de către locutori. Pentru un astfel de **E**, secvențele conversaționale se *construiesc, se modifică și se restructurează*³³ deoarece structura acestora nu e dată *de primul intervenient ori de un plan oarecare*³⁴. Dacă **E_i** îi impune lui **E_s** o anumită reacție, constînd, înainte de toate, în angajarea sa strict asertivă, la rîndul său **E_s** îi poate propune lui **E_i** o serie de modificări în funcție de care oferta conversațională să fie acceptată. În acest fel, **E_s** se arată dispus să accepte constrîngerile aferente preluării rolului, însă își asumă și dreptul de a formula constrîngeri conversaționale ce țin tocmai de 'veridicitatea' ipotezei formulate de **E_i**. Am putea spune că **E_s** asigură astfel coeziunea secvențială tocmai prin aceste constrîngeri, după cum aceleași rectificările propuse de **E_s** ar putea să ne apară ca refuz al ofertei conversaționale. Trebuie remarcat că la evitarea blocajului conversațional ce s-ar putea produce atunci cînd **E_s** refuză parțial oferta formulată de **E_i**, concurează opțiunea modal-verbală a lui **E_s**. În instanța de **R(>E)**, adică în momentul preluării rolului de **E**, e semnificativ faptul că acesta preferă optativele. Dacă în interogația produsă de **E_i** se pot identifica "așteptările vorbitorului" (Lyons, 1995, p.346), în optativele cu care își începe **E_s** rectificările se regăsește cu siguranță o anumită angajare a sa ca "vorbitor față de statutul factual al celor spuse de el însuși" (Lyons, 1995, p. 345).

2.3.2. Că un astfel de comportament, în instanța de interviuat, a avut și D.D. Drașoveanu se poate confirma prin apelul la un element, să-i zicem, din istoria realizării interviului, rămas în posesia noastră, element care ne permite să stabilim și să comparăm versiuni ale enunțării.

³⁰ Zdrengea, 1994, p. 3.

³¹ Claudine Dannequin, op. cit., unde se pun în evidență situațiile în care se ajunge la neacceptarea ofertei conversaționale.

³² Ibidem, p. 203, pentru comentariile asupra blocajului conversațional.

³³ Ibidem, p. 204, pentru dinamica interacțiunilor verbale conversaționale.

³⁴ Bernard Conein, p. 190, unde dinamica structurilor conversaționale apare ca fiind realizată *secvențial, cursul acesteia apare ca modificabil, iar organizarea sa ca producîndu-se prin compoziție graduală.*

2.3.3. Amînarea, în cazul Drașoveanu, se realizează prin presecvențe care să permită înțelegerea ofertei conversaționale.

2.3.4. Înțelegerea ofertei conversaționale conținute în intervenția lui **E_i**, determină, din partea lui de **R**, întâi o presecvență de acceptare prudentă a întrebării în ansamblul enunțării ei, apoi o etapă de reducere, am putea spune, la o esență denominativă, a secvenței frastice în care se dezvoltă întrebarea³⁵.

2.3.5. În același caz, amînarea conduce întâi la o acomodare³⁶ a întrebării astfel încît aceasta să fie conformă tematic intenției cu care se realizează, în fapt, implicarea conversațională.

2.3.6. Enunțările prin care se atestă amînarea au, desigur, și alte funcții.

2.3.7. În primul rînd, acestea dovedesc preocuparea³⁷ esențială a lui **R** pentru coeziunea secvențială și de aceea am putea să le considerăm *enunțuri conective*. Prin /**Să încerc**/, de pildă, **R_i** preia rolul, își asigură durata necesară devenirii sale ca **E_s** și dă impresia că ar continua spunerea lui **E_i**, evaluîndu-și, totodată, șansa de a răspunde adecvat cerinței lui **E_i**. În al doilea rînd, prin același

³⁵ Sîntem în posesia unui manuscris ce conține însemnările pe care D.D. Drașoveanu le-a făcut după fiecare întrebare, înainte de a răspunde. Dispunem aici doar una dintre situațiile de implicare conversațională, relaționînd (a) întrebarea, (b) reducerea care atestă amînarea și înțelegerea întrebării și (c) răspunsul, pentru a se putea evalua și înțelegerea, dar și adecvarea tematică în raportul întrebare-răspuns:

(a) **Ați publicat aproape totul în revista "Cercetări de lingvistică". Ne puteți vorbi despre legătura Dumneavoastră cu această revistă?**

» (b) **[m-a ajutat CL?]**

(c) **La început, "Cercetări de lingvistică", publicație clujeană, mi-a fost cea mai la îndemînă. Dar dacă la început această legătură a fost una de ordinul posibilităților, curînd ea a căpătat și o solidă bază afectivă, încît a mai publica în vreo alta devenea pentru mine un act de trădare. Pot spune că toată munca mea de cercetare o datorez CL-ului...**

³⁶ Semnalăm o astfel de acomodare realizată prin raportare la întrebarea avută în vedere. Notăm cu **a₁** secvența interogativă proprie lui **E_i** și cu **a₂** secvența interogativă rezultată în urma acomodării tematice realizate de **R_i**. Acomodarea presupune mai multe etape. Întîi **R_i** a notat întrebarea în forma **a₁**, a redus întrebarea la **b**, amîmînd răspunsul pînă la o înțelegere deplină a întrebării, pentru ca, în cele din urmă, participînd întâi ca **E**, să reformuleze **a₁** ca **a₂** și să reintre în conversație ca un **E_s**.

(a₁) **Se poate considera că sînteți creator de sistem în sintaxă? Ați elaborat o perspectivă coerentă, riguros articulată și instrumente noi de abordare a faptelor de limbă?**

» (b) **am conștiința că am creat școală de sintaxă**

(a₂) **Spun unii că sistemul Dumneavoastră este unul închis. Să acceptăm /Acceptați că el nu lasă loc unei deschideri, unei perspective?**

³⁷ Cu privire la o astfel de preocupare putem invoca, în cazul Drașoveanu, o serie de intervenții, gesturi și afirmații ce i-au particularizat, ani și ani, conversația didactică. Din argumentarea sa, în probleme de sintaxă controversată, nu lipsea enunțul: "**Să ridicăm cît mai sus steagul consecvenței**". În cuprinsul interviului realizat în 1996 se regăsește o altă mărturie. La întrebarea /**Ce v-a determinat să nu dați contribuției dumneavoastră configurația unei cărți ?**/, răspunsul /**Cartea nu putea fi decît construită din asamblarea părților, într-un întreg...**/ e semnificativ în raport cu preocuparea sa constantă desemnată în afirmațiile sale prin apelativul **consecvență**, aici prin **asamblare a părților** și prin **întreg**.

enunț, **R_i** anunță însă și încercarea de a satisface constrângerea impusă de **E_i**, care specifică proprietățile enunțului reactiv³⁸. Unul și același **/Să încerc/** conduce și la punerea sub semnul aproximării a întregii sale intervenții.

2.3.8. Unele dintre aceste enunțări prezintă o manieră aparte de realizare a coeziunii secvențiale prin aceea că locutorul, ca **E_s**, debutează ironic, fie mimînd un refuz al ofertei conversaționale, fie acuzînd o neadekvare tematică ori o intervenție neavenită din partea lui **E_i**, fie prezentîndu-și propria intervenție drept 'citare'. În această situație se află enunțuri de debut secvențial precum: **/ Mă ispitîți la păcatul trufiei /**³⁹.

2.4.0. Efectul de sens al unei asemenea enunțări e datorat în egală măsură unei compozante retorice și unei compozante lingvistice. Compozanta retorică face posibile autoironia și disculparea lui **E_s** în raport cu propria-i enunțare, precum și acuzarea lui **E_i**, căruia i se atribuie rolul de a-l fi condus pe **E_s** la o anumită reacție lingvistică improprie lui **E_s**. Examinînd compozanta lingvistică, remarcăm:

(a) faptul că **E_s** face apel la o expresie fixă: **/păcatul trufiei/**, ceea ce arată că preluarea rolului conversațional se face prin referirea la un locutor indefinit ;

(b) faptul că **E_s** face apel la un verb precum **/a ispititi/**, verb cu importante conotații pentru evaluarea interacțiunii verbale.

2.4.1. Socotim că selecția verbală e importantă pentru stabilirea raportului **E_i - E_s** deoarece, prin **a ispititi**, **E_s** se definește ca fiind determinat de către **E_i** la o anumită reacție; același verb îl disculpă așadar pe **E_s** și îl inculpă pe **E_i** ; enunțarea săvîrșită de **E_s** apare ca tip de alocare a rolului controlat de **E_i**, iar coeziunea secvențială se prezintă ca rezultată a unei interacțiuni verbale ce poartă marca **/ispitire/**.

2.4.2. Recursul la expresia fixă e și el în acord cu interesul preponderent al lui **E_s** față de coerența tematică și coeziunea secvențială. Selectarea expresiei poate fi privită ca încercare săvîrșită de către **E_s** de a nega distanțarea dintre **E_s - E_i** generată de marca **/personalitate/**, proprie, de regulă, numai lui **E_s** în spațiul interviului. **E_s** îi atribuie lui **E_i** actul de a-l fi înalțat la un astfel de rang nu numai în raport cu **E_i**, ci și cu cei la care se va face referire în întreaga secvență conversațională. Încercarea de a anula o astfel de marcă poate fi interpretată și ca simulare a modestiei, dar mai ales ca dovadă a faptului că **E_s** a fost preocupat să faciliteze accesul oricărui **R** la rolul de **E**. Într-o evaluare ce depășește cadrul strict lingvistic găsim aici nu numai preocuparea pentru coeziunea secvențială, ci, mai ales, o generozitate extremă a lui **R** față de **E**, ceea ce denotă o înțelegerea superioară a instanței conversaționale.

³⁸ Drașoveanu, 1996, unde: **/E_i: ...sînteți creatorul unui sistem sintactic. L-ați putea prezenta redus la esență ?/** pentru ca **/ R_i: ..., Să încerc.../**

³⁹ Ibidem, unde **/ E_i: ...puteți vorbi de discipoli ?/** în timp ce **/E_s. Mă ispitîți la păcatul trufiei.../**

BIBLIOGRAFIE

- A** Specială (cronologic):
1. **ZDRENGHEA, Mircea,** 1978 *Limba română contemporană. Morfologia*, curs ținut la Facultatea de Filologie, Cluj.
  2. **DRAȘOVEANU, D.D.,** 1979 *Limba română contemporană. Sintaxa*, curs ținut la Facultatea de Filologie, Cluj.
  3. **ZDRENGHEA, Mircea,** 1994 *Să ne iubim neamul*, în "Tribuna", nr. 7, (15-21 februarie), p. 3.
  4. **DRAȘOVEANU, D.D.,** 1996 *Mi-e greu să mă desprind de mine însumi și să mă privesc din afară*, în "Tribuna", nr. 7, (15-21 februarie), p. 3 și 6.
- B** Generală:
1. **CONEIN, Bernard,** 1987 *Organisation sequentielle et contexte d'interaction*, in "Mots. Le langage politique", Presses de la fondation nationale des sciences politiques, p. 190-199, Paris.
  2. **DANNEQUIN, Claudine,** 1987 *Communication interculturelle et stratégie discursives: à propos d'un document realize avec John Gumperz*, in "Mots. Le langage politique", Presses de la fondation nationale des sciences politiques, p. 201-205, Paris.
  3. **DUCROT, Oswald,** 1984 *Le dire et le dit*, Les Editions de Minuit, Paris.
  4. **DUCROT, Oswald,** 1995 *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Editions du Seuil, Paris.
  5. **EVSEEV, Ivan,** 1974 *Semantica verbului. Categoriile de acțiune, devenire și stare*, Facla, Timișoara.
  6. **GOUVARD, Jean Michel,** 1998 *La pragmatique. Outils pour l'analyse littéraire*, Armand Colin, Paris
  7. **IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana,** 1995 *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, Editura All, București.
  8. **KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine,** 1980 *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Librairie Armand-Colin, Paris.
  9. **LYONS, J.,** 1995 *Introducere în lingvistica teoretică*, Editura Științifică, București.

ȘTEFAN GENCĂRĂU

10. MOCHET, Marie-Anne, 1987 *Discours en situation d'entretien*, in "Mots. Le langage politique", Presses de la fondation nationale des sciences politiques, p. 125-136, Paris.
11. MOESCHLER, Jacques, 1994 *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Editions du Seuil, Paris.
12. TANNEN, D., 1984 *Conversational style*, Alex Publishing Corporation, New-Jersey.
13. TOHĂNEANU, G.I., 1995 *Diționar de imagini pierdute*, Editura Amarcord, Timișoara.